

Ali Hasanov

**OZARBAYJONLIKLARGA QARSHI ETNIK
TOZALASH VA MILLIY QIRG‘IN SIYOSATI
XO‘JAYLI MILLIY QIRG‘INI**

**Toshkent
«Istiqlol nuri»
2017**

UO‘K: 94(479.24)

63.3(5Aze)

H 31

Hasanov, Ali.

Ozərbayjonliklarga qarshi etnik tozalash va milliy qirg‘in siyosati. Xo‘jayli milliy qirg‘ini / A. Hasanov. - Toshkent: «Istiqlol nuri», 2017. - 200 b.

KBK 63.3(5Aze)

Loyiha rahbari va ideya muallifi: **Samir ABBOSOV**

O‘zbekistondagi Haydar Aliyev nomidagi
Ozərbayjon Madaniyat Markazining rahbari

Muharrir:

Qulu KENGERLI

Nashr uchun mas‘ul:

Kenan KARIMOV

Dizayner:

Anar MAMMADOV

Kitobda so‘nggi ikki asr mobaynida ozərbayjonliklarga qarshi arman millatchilari tomonidan ma‘lum bir maqsad asosida amalga oshirilgan etnik tozalash, genotsid **milliy qirg‘in** va tajovuzkorlik siyosati tadqiq etiladi. Arman millatchilarining tajovuzkor siyosati natijasida XX asrda ozərbayjonliklarga 4 marotaba 1905-1906, 1918-1920, 1948-1953 va 1988-1993 yillardagi genotsid va etnik tozalashlarga duchor bo‘lganligi manbalarga ko‘ra tahlil qilinadi. Kitobda 1918-1920 yillarda armanlar tomonidan amalga oshirilgan **milliy qirg‘in**larning Baku, Quba, Shamaxi bilan bir qatorda Shusha, Yerevan guberniyalari hududida, Zengezur, Naxchivan, Sherur, O‘rduobod, Qars va boshqa mintaqalarda ham olib borilishi natijasida o‘n minglab ozərbayjonlikning qatl etilishi faktlarga asosan tadqiq qilingan. Shu bilan birga 1988-1993 yillarda Armaniston Ozərbayjonga qarshi harbiy tajovuzi va bosqinchilik siyosatining og‘ir asoratlari o‘rganiladi, ayniqsa XX asrning oxirlarida armanlarning Xo‘jaylida amalga oshirgan **milliy qirg‘ining** butun insoniyat va bashariyatga qarshi amalga oshirilgan eng og‘ir jinoyatlardan biri hisoblanadi.

Kitobda Ozərbayjon tarixining turli davrlariga oid sana va xaritalar, munozaralarning nizomga solinishiga oid BMT qabul qilgan bayonnomalar, Armaniston qurolli kuchlari tomonidan Ozərbayjonning ishg‘ol qilinganligi haqida ma‘lumotlar va fotosuratlar ham ilova qilingan. Kitob tashqi siyosat masalalari bilan shug‘ullanadigan mutaxassislar hamda keng kitobxonlar ommasiga mo‘ljallangan.

Bu kitob Ozərbayjon Respublikasining O‘zbekistondagi elchixonasi huzuridagi Haydar Aliyev nomidagi Ozərbayjon Madaniyat Markazining va Ozərbayjon Davlat Axborot Agentligi (AZƏRTAG) loyihasi asosida chop etildi.

ISBN 978-9943-5049-4-3

© A. Hasanov,
© “Istiqlol nuri”,
2017 yil.

ARMANLARNING OZARBAYJON HUDUDLARIGA KO'CHIRILISHI

So'nggi ikki yuz yildagi Ozarbayjon xalqiga qarshi arman bosqinchilari tomonidan ongli ravishda amalga oshirilgan etnik tozalash va bosqinchilik siyosati, Ozarbayjon tarixining falokatlar va qonli voqealariga to'la qayg'uli davrini tashkil etadi. Bu bosqinchilik va shovinistik siyosatdan ko'zlangan asosiy maqsad ozarbayjonliklarni tarixiy yurtlaridan quvib chiqarish orqali azaliy yurtlarida armanlar tomonidan to'qib chiqilgan "Buyuk Armaniston" davlatini qurish bo'lgan. Tarixiy hujjatlar Ozarbayjonning Qorabog' hududining strategik jihatdan muhim hisoblangan tog'li joylarda Eron va Turkiyadan katta miqdordagi arman xalqini ko'chirtirish 19 asrning boshlarida boshlanganini ta'kidlab o'tadi. O'sha davrda hududning boy tabiiy boyliklari ustidan nazoratni qo'lga olishgan uringan chor Rossiyasi 18 asrning oxirlari va 19 asrning boshlarida Turkiya va Eron bilan urush olib borar ekan, "Arman omil"idan siyosiy vosita sifatida foydalangan.

XIX asr boshlarida Kavkazdagi Rus qo'shinlarining bosh qo'mondoni general Pavles Sisyanov Ganjaning ishg'olidan so'ng yozgan 1805 yil 22 maydagi raportida, geografik holatiga binoan Qorabog'ni ham, Ozarbayjonni ham Eronning eshigi sifatida qabul qilinishi kerakligini, shu sababli mazkur hududni nazoratda ushlab turish uchun bu yerga yaxshilab joylashib olish uchun yanada kuchliroq g'ayrat qilish kerakligini ta'kidlagan. Bu maqsad ko'p o'tmay amalga oshiriladi. 1805 yil 14 mayda Qorabog' xoni Ibrohimxon bilan general Sisyanov o'rtasida shartnoma imzolandi. Qorabog' xonligi Rossiyaga tobe bo'lgach, general Sisyanov chor Rossiyasining Qorabog'dagi ahvolni birlashtirish maqsadida g'arbiy Kavkazning boshqa hududlaridan arman millatiga mansub aholini shu yerga ko'chirishni boshladi.

Qorabog' aholisining soni va etnik tarkibi haqida mufassal ma'lumotlarni o'z ichiga olgan muhim hujjat hisoblangan va chor Rossiyasini davlat ma'murlari Yermolov va Mogilevski tomonidan tayyorlangan "Qorabog' viloyati tavsifi" ga qaraydigan bo'lsak, 1823 yilda Qorabog' viloyatida 20 ming 95 xonadon bo'lganligi, bulardan 15 ming 729 tasi ozarbayjonli, 4 ming 366 tasi armaniy

xonadonidir. Shundan kelib chiqib, 1823 yildayoq Qorabog'dagi arman millati, ko'chirtirilgan armanlar hisobiga ko'payib, 4 ming 366 xonadonga yetib borgan. Qorabog'ning tog'lik hududlarida arman millatining soni sezilarli miqdorda ortishi 19 asrning 20 yillarida, ayniqsa, janubiy Kavkazning Rossiya tomonidan ishg'ol etilgandan so'ng boshlangan. 1804-1813 va 1826-1828 yillarda bo'lib o'tgan Rus-Eron urushlari va 1826-1828 yillardagi Rus-Eron urushlari va 1828-1829 yillardagi Rus-Turk urushi davrida va bu urushlardan so'ng armanlar Eron, Turkiya va janubiy Ozarbayjondan katta massalar bo'lib g'arbiy Kavkazga va bu orada Qorabog'ga ko'chirtirildiki, buning natijasida arman xalqi yildan-yilga ko'payib bordi.

Chor Rossiyasining Kavkazni ishg'ol qilishini ochiqcha yoritgan N.N. Shavrov, bu maqsad haqida, ya'ni mintaqaga boshqa xalqlarni ko'chirtirilishi haqida dastlabki yozganlardandir. "Mustamlakachilik faoliyatimizda Kavkazga ruslarni emas, begonalarni joylashtirish bilan boshladik. Mamlakatlarida unchalik odamlar yoqtirmaydigan bu unsurlarni Tiflis va Yelizavetpol (Ganja) guberniyalarida kolonnalar tashkil qildik. Ularga eng yaxshi sharoitlar va turli xil imtiyozlar berildi.

Qorabog'ning tog'lik hududlarida dastavval rasmiy 124 ming arman, keyin esa norasmiy amalga oshirilgan ishlar natijasida sezilarli darajada ko'p arman xalqi ko'chirtirildi. 1828-1830 yillarda Qorabog'ning tog'lik qismlariga 200 mingdan ortiq arman ko'chirtirilgan. N.N.Shavrov bu haqiqatlarni shunday tasvirlaydi: "1828-1830 yillarda sodir bo'lgan urush tugagach, biz Erondan 40 ming atrofida va Turkiyadan 84 mingta armanni oldin umuman yashamagan joylari bo'lgan Yelizavetpol va Yerevan guberniyalariga, Tiflis, Borchali, Ahiska, Ahilkelek nohiyalarining eng yaxshi xazina yerlariga joylashtirdik. Bu armanlarning joylashishi uchun 200 ming desyatina (1 desyatina = 1.09 gektar) dan ko'proq davlat mulkidan yerlar ajratildi. Boshqa tomondan esa musulmonlardan 2 milyon rubldan ortiq pulga yer-mulk sotib olindi. Bu armanlar Yelizavetpol guberniyasining tog'lik qismiga (Tog'li Qorabog' nazarda tutilyapti) va Ko'kcha ko'lining qirg'oqlariga joylashtirildi. Shuni hisobga olish kerakki, rasman joylashtirilgan 124 ming armandan tashqari norasmiy ko'chib kelganlar bilan

birga armanlarning soni 200 ming kishiga yetgan”.

Bu ma'lumotlarda ko'rganimizdek, ko'chirilgan armanlar asosan oldin umuman armanlar yashamagan yoki juda ham oz miqdorda yashagan mintaqalarga joylashtirilgan. Yana bu yerda shuni ko'rsak bo'ladiki, 19 asrning boshlarigacha, xususan, “Turkmanchoy” shartnomasidan oldin Ozarbayjonning Ganje va Yerevan guberniyalarida juda ham kam miqdorda armanlar yashar edi. “Turkmanchoy” shartnomasidan keying ikki yilda armanlar chor Rossiyasining himoyasi ostida Ozarbayjonning turli hududlariga, shuningdek Qorabog'ning tog'lik qismlariga ham joylashishga ulgurdilar. Chor Rossiyasining armanlarni bunday himoya qilishi bundan keyingi yillarda ham ko'rsa bo'ladi.

19 asrning oxirlarida va 20 asrning boshlarida armanlarni janubiy Kavkazga ko'chirib joylashtirish siyosati davom etgan. 1896 va 1908 yillar orasidagi 13 yilda janubiy Kavkazga 400 ming arman ko'chirildi. N.N. Shavrov bu haqida shunday yozadi: “Yordamchi general Shaeremetyev 1896 yilda janubiy Kavkazga joylashgan armanlar haqidagi raportida ularning soni 900 ming kishi bo'lganini ta'kidlaydi. 1908 yilda esa bu raqam 1 million 300 ming kishiga chiqadi. Ya'ni o'tgan vaqtda armanlar soni 400 mingdan ko'proqqa oshgan. Hozirgi kungacha janubiy Kavkazda joylashgan 1 million 300 ming armandan 1 millioni bu yerlik emas. Ularni bu tuproqlarga biz joylashtirdik”.

Qorabog'dagi tog'lik hududlarga armanlarni ko'chirtirish, mintaqadagi mavjud demografik vaziyatga jiddiy ta'sir qilgan. 1897 yilda tuzilgan aholini hisoblash paytida Qorabog'da mavjud bo'lgan 54 ming 841 xonadondan 29 ming 350 tasi ozarbayjonlarniki, 18 ming 616 tasi esa armanlarniki bo'lgan. 1917 yilga kelganda esa Qorabog'dagi aholi soni ko'chirtirilganlar hisobiga orttirilib, mavjud aholining 46 foizigacha ko'paygan. Ozarbayjonliklarning soni esa 51 % ni tashkil etgan.

“Kavkazskiykalendar” majmuasining 1917 yildayozilganligini e'tiborga olsak, Qorabog'da 199 mingta ozarbayjon (58,3 %) va 142 ming arman (41,7 %) yashar edi. Ko'rib o'tganimizdek chor Rossiyasining himoyasi bilan armanlar bosqichma-bosqich Qorabog'ga ko'chirilishi va joylashtirilishi siyosatiga qaramay, ozarbayjon aholisi tarix davomida bu mintaqada ko'pchilikni

tashkil etgan. “Kavkazskiy kalendar”ning sahifalarida statistik ma’lumotlar bugungi Armaniston hududlarida o’sha davrlarda ozarbayjonliklarning armanlar bilan qiyoslaganda ancha ko’p ekanligi ko’rsatadi. Masalan, 1886 yilda Genche (Yelizavetpol) guberniyasi Zengezur kasabasida mavjud 326 ta qishloqdan 154 tasi (45,7 %) ozarbayjon, 91 tasi esa (27,8) kurt va faqatgina 81 tasi (24,8 %) arman qishlog’idir.

1889 yilda Zengezurda ozarbayjon aholisi arman aholisi bilan qiyoslaganda 1500 kishiga ko’pdir. 1897 yilda esa Zangzuar aholisi 142 ming kishi bo’lgan. Bularning 71 ming 200 tasi (50,1) ozarbayjon, 63 ming 600 tasi esa (44,8) armandir. Armaniston markaziy statistika boshqarmasi 1962 yilda chop etgan statistik ko’rsatgichlarda qayd etilganidek, 1831 yilda Yerevan shahrining 18 ming 766 kishi bo’lgan umumiy aholisining 15 ming 922 tasi, 1866 yilda esa 27 ming 246 kishilik umumiy aholining 23 ming 627 tasi (bu degani umumiy aholining 85,2 % dir) ozarbayjonliklar bo’lgan.

Z. Korkodyanning 1932 yilda Yerevanda bosilgan “1831-1931 yillarda Sovet Armanistonining aholisi” nomli kitobida ham Yerevan guberniyasining Yerevan, Echmiadzin, Yangi Boyazit, Aleksandropoldagi baxtsiz hodisalarda Yelizavetopol (Ganja) guberniyasining Zengzuar va Gazah- Dilican kasabalarida, Tiflis guberniyasining Lori Pempek (Borchali) kasabasida 2310 ta turar joylardan 2000 tasi ozarbayjonliklarga tegishli bo’lganligi aytiladi. Yerevandagi 10 ming aholining 7 mingtasi ozarbayjon bo’lishi bilan birga, xonlikni boshqaruvchilardan bo’lgan 40 kishining barchasi ham ozarbayjonlikdir.

Yerevan guberniyasining 1920 gacha Ozarbayjonga tegishli bo’lgan kasabalarida, ayniqsa, Yerevan kasabasida ham ozarbayjonlik aholi katta miqdorni tashkil qilar edi. Masalan, Yerevan kasabasining 99 mingta aholisidan 62 ming 600 kishi (66 %) ozarbayjonlik, 36 ming 400 kishi (34 %) armanlar edi.

Yerevan guberniyasining Ejmiadzin, Yangi Beyazit, Surmeli kasabalarida esa ozarbayjonliklar aholining uchdan bir qismini tashkil qilgan. 1916 yil 1 yanvar sanasidagi ma’lumotlarga qaraganda, bu mintaqada aholining etnik tarkibida ozarbayjonliklar yana ko’pchilikni tashkil etishgan. Ozarbayjonliklar Yerevan

kasabasida 74 ming 200 kishi yoki 48 %, Zengzuar kasabasida esa 119 ming 500 kishi yoki 53,3 %, Yangi Boyazit kasabasida esa 50 ming 700 kishi, Surmeli kasabasida esa 45 ming kishi edi. Bugungi Armaniston hududlarida 19 asr va 20 asr boshlarida mintaqaning mahalliy aholisi bo'lgan ozarbayjonliklarning ko'pchilikni tashkil etganligi to'g'risidagi haqiqat, yuqoridagi raqamlardan yana bir bor yaqqol ko'rinadi.

Arman bosqinchilari 19 asr oxirlarida, 1885 yilda Marsilyada Armenekan, 1887 yilda Jenevrede Hinjak va 1890 yilda Tiflisdagi Tashnaq partiyalarini qurishgan. Bu davrdan so'ngra armanlarning "Buyuk Armaniston"ni qurish da'volari yana bir bor kuchayishiga qadam tashlangan edi.

XX ASRNING BOSHLARIDA ARMANLARNING OZARBAYJONLIKLARGA QARSHI ETNIK TOZALASH VA GENOSIT SIYOSATI

Chor Rossiyasining mustamlakachilik siyosatining ajralmas qismi bo'lgan ko'chishlar 19 asr mobaynida davom etgan va natijada mintaqaning demografik tuzilishiga sezilarli darajada ta'sir qilgan. Armanlarning hududda soxta usullar bilan orttirilishi, 20 asrdan e'tiboran Ozarbayjonning ziyoniga tuproq da'volari qilishlari va bosqinchilik siyosatini davom ettirishlariga sabab bo'lgandir.

Arman bosqinchilari, Dashnoq partiyasining programmasida paydo bo'lgan Buyuk Armanistonni qurilishi maqsadi to'g'risidagi faoliyatini 20 asr boshlarida yana ham kengaytirib, Ozarbayjonlik aholini o'z tarixiy ona yurtlaridan rejali tarzda quvib chiqarish orqali etnik tozalash va genotsid siyosatini amalga oshirganlar. 1905-1906 yillarda armanlar Baku, Ganja, Qorabog', Yerevan, Nahjivan, Ordubad, Sherur Dereletez, Tiflis, Zengzuar, Gazah va boshqa hududlarda oddiy ozarbayjonlik aholini qirg'in qilishgan, shahar va qishloqlar yoqib yuborilgan, bu yerlarda yashaydigan aholi esa shafqatsizlarcha qatl etilgan. Qurolli arman to'dalari Shusha, Zengzuar va Jabroil kasabalarida, Yerevan va Ganje guberniyalarida ozarbayjonliklar yashaydigan 200 dan ortiq aholi turar joy maskanlarini xarobaga aylantirgan, o'n minglab ozarbayjonlik ota yurtini tark etishga majbur bo'lgan va

qochqinga aylangan. Armanlar ozarbayjon xalqidan 200 mingdan ortiq insonni bolalar, ayollar va qariyalarga ham qaramay qirg'in qilish orqali, bu hududlarda o'zlariga chor Rossiyasi tomonidan va'da qilingan Armaniston davlatini qurish maqsadida etnik tozalashni amalga oshirishgan. Birinchi jahon urushi yillarida ham Armanlar ozarbayjonlik aholiga nisbatan amalga oshirgan qirg'inlar ham chor Rossiyasining himoyasida davom ettirilgan.

1917 yilda Rossiyada davom etgan fevral va oktyabr voqealarining orqasidan Tashnaq partiyasi va Arman milliy Kongressi faoliyatlarini yanada kengaytirishgan. Boshqa tomondan, 1917 yil dekabr oyida Leninning Kavkaz ishlari bo'yicha vaqtinchalik favqulodda komissari vazifasini bajaruvchi Sh. Shaumyan Ozarbayjonliklarning genotsidining tashkilotchisi va lideriga aylangan edi. Qurolli arman to'dalari tomonidan 1917 yilning boshlarida 1918 yilning mart oyiga qadar o'tgan davr mobaynida Yerevan guberniyasida 197, Zengzuar kasabasida 109, Qorabog'da 157 ta qishloqning kuli ko'kka sovuriladi, bulardan tashqari hududlarda yana 60 ta turar-joy manzili vayron qilinib xarobaga aylantirilgan edi.

1918 yil boshlarida, ya'ni mart qirg'inidan oldin Shaumyanga qaragan qurolli arman to'dalaridagi askarlar soni 20 mingga yaqinlashgan edi. Bolsheviklarning va bu orada Leninning himoyasi ostida Shaumyan Baku qo'shiniga boshchilik qilgan edi. Shu yilning 30 mart sanasida arman-bolshevik qo'shinlari Bakuni kemalardan umumiy o'qqa tutishgan edi. Buning orqasidan qurolli Dashnoq to'dalari ozarbayjonli aholining uylariga hujum qilib shafqatsizlarcha qirg'in qilishgan edi. 31 martda va aprelning ilk kunlarida bu qirg'in yanada yalpi xarakterga ega bo'ldi. Minglab harbiylar ozarbayjonlik faqatgina shu millatdan bo'lganligi uchun o'ldirilgan edi. O'sha paytda Bakuda arman-bolshevik to'dalari tarafidan 12 ming ozarbayjonli aholi o'ldirilgan edi. Qonli voqealar asnosida insonlar uylarida tiriklayin yoqilgan, g'ayriinsoniy qiynovlarni qurboniga aylangan edilar.

Armanlarning qurolli hujumlari natijasida 1918 yilning dastlabki besh oyida Quba kasabasida 16 mingdan ortiq inson noodatiy tarzda qatl etilgan edi. 167 ta qishloq yoqib vayron qilingan ediki, bu qishloqlardan 35 tasi hozirgi kunimizda

mavjud emasdir. Arman Dashnoq to'dalarining Quba kasabasida ozarbayjonlik aholiga yalpi qirg'in uyushtirgani haqidagi haqiqat so'nggi paytlarda aniqlanayotgan yangi dalillar bilan yana bir marotaba isbotini topdi. 2007 yilda Quba shahrida umumiy qabrlarning topilishi arman vahshiyligini isbotlagan dalillardandir. Qabrda olib borilgan tadqiqotlar asnosida, 1918 yilda arman qurolli kuchlari Qubaga hujum qilishi natijasida bu yerdagi tinch aholining shafqatsizlarcha qiynoqlardan so'ngra umumiy qatl etilganlari va mazkur qabrni, bu qirg'inni qurboni bo'lgan mahalliy xalqqa tegishli ekanligi isbotlangandir. Hamazasp boshchiligidagi arman to'dalari Qubada musulmon turk aholi bilan birgalikda bu yerda yashagan yahudiylarni ham umumiy qatl etishgan. Olib borilgan tadqiqotlar, 1918-1919 yillarda Qubada 3 mingga yaqin yahudiylarning armanlar tomonidan qatl etilganini ko'rsatadi.

Bulardan tashqari, Ozarbayjonda yuzlab turar-joylar va bu orada Qorabog'ning 150 dan ko'proq qishlog'i vayron qilingan, yoqib yuborilgan va Shushada ham ozarbayjonlik aholiga qarshi shafqatsizlarcha qirg'in amalga oshirilgan edi. 1918 yilning mart-aprel oylarida Dashnoq armanlari Bakuda va Ozarbayjonning boshqa hududlarida 50 mingga yaqin kishini qiynab o'ldirishgan. Zengzuar kasabasida 10 mingdan ortiq kishi, Shamahi kasabasinda 10 ming 270, shahar aholisini ham kiritadigan bo'lsak 18 ming 270 kishi shafqatsizlarcha o'ldirilgan edi.

1918-1920 yillarda hozirgi Armaniston chegaralarida yashagan 575 ming ozarbayjonlik aholining 565 mingi o'ldirilgan yoki tarixiy ona yurtlaridan quvilgan edi. Z. Kordokyan bu raqamni "Sovet Armanistonning aholisi: 1831-1931" nomli kitobida tasdiqlab shunday yozadi: "1920 yilda dashnoqlar sovet boshqaruviiga bor yo'g'i 10 mingga yetib yetmagan turk (ozarbayjonlik) aholini o'tkazadi. 1922 yilda 60 mingta majburiy ko'chkinlarning orqaga qaytishidan so'ng bu yerda ozarbayjonlik soni 72 ming 596 kishi, 1931 yilda esa 105 ming 838 kishini tashkil etgan edi". 1919 yilning so'nggi ikki oyida Yerevan guberniyasining Ejmiadzin va Surmeli kasabalarining 96 qishlog'i, Yerevan kasabasining esa barcha qishloqlari vayron qilingan, Yerevan guberniyasida 132 ming ozarbayjonlik qatl etilgan edi.

Armanlar amalga oshirgan umumiy genotsidlarning 1918-1920 yillarda Baku, Quba, Shamahi, Kurdemir va Lenkeran bilan birga Shushada, Yerevan guberniyasi chegaralarida, Znegzuarda, Nahchivanda, Sherurda, Ordubadda, Karsda va boshqa mintaqalarda shafqatsizliklar natijasida umumiy hisobda o'n minglab ozarbayjonlik og'ir usullarda qatl etilgan, 1 milyondan ortiq inson ota yurtini tark etishga majbur bo'lgan edilar. Tarixiy Ozarbayjon tuproqlarida armanlar tomonidan amalga oshirilgan bu vahshiyliklar paytida maktablar va masjidlar yoqib yuborilgan, madaniy yodgorliklar yo'q qilingan.

1918 yilning 28 mayida Ozarbayjon jumhuriyati e'lon qilinganidan so'ng favqulodda Tadqiqot komissiyasi tashkil qilingan va armanlarning qilgan jinoyatlarini tekshirish boshlangan. Hukumat 31 mart sanasini milliy motam kuni sifatida yodga olishga qaror chiqargan (1919 va 1920 yillarning 31 mart kuni milliy motam kuni sifatida yodga olingan). Ammo Ozarbayjon davlatining sukuti favqulodda tadqiqot komissiyasining ishining biror natija olishiga imkoniyat bermagan. Ozarbayjon jumhuriyatining e'lon qilinish asosida mintaqada mavjud geopolitik vaziyat 1918 yil 29 mayda Yerevan shahrining siyosiy markaz sifatida armanlarga berilishiga sabab bo'lgan. Natijada, tarixiy Ozarbayjonning tuproqlarida, eski Yerevan xonligi yerlarining ichida Armaniston jumhuriyati tashkil etilgan.

Chor Rossiyasining mustamlaka siyosatining ajralmas qismi bo'lgan va 19 asrda davom ettirilgan ko'chirtirish siyosati oqibatida, Qorabog'ning tog'lik qismlarida arman aholisining sonini sun'iy tarzda orttirilishi, 20 asrning boshlaridan e'tiboran Armanlarning Ozarbayjonga qarshi hudud da'vo qilishlari va bosib olish siyosati olib borishlariga sabab bo'lgan. Armanlarning eng katta da'volari Qorabog' va Zengzuarni qo'lga kiritishdan iborat bo'lgan. Bosqinchilik rejasini amalga oshirish maqsadida Armaniston hukumati bu mintaqalarga qurolli kuchlar jo'natgan. Natijada Qorabog'ni ishg'ol qilishga uringan Arman qurolli kuchlari yuzlab aholi turar joy maskanlarini xarobaga aylantirgan, minglab tinch ozarbayjonlik aholining shafqatsizlarcha qatl etgan.

1919 yilning yanvar oyida Dashnoq Armaniston hukumati

Ozarbayjonga qarshi Qorabog'ni da'vo qilgan. Bu qadam Qorabog'ning tog'lik qismini Armanistonga birlashtirishga mo'ljallangan dastlabki rasmiy qadam bo'lgan. Muammoni tinch yo'llar bilan hal qilishga uringan Ozarbayjon hukumati bir necha marotaba takliflar bergan, ammo Dashnoq boshqaruvining munosabati bu takliflarning amalga oshirilishiga monelik qilgan.

Hududiy yaxlitlikni himoya qilish va yurtdoshlarining xavfsizligini ta'minlashni asosiy vazifasi deb hisoblagan Ozarbayjon jumhuriyati Armanistonning hududiy yaxlitligini keskin rad etgan edi. Ozarbayjon jumhuriyati parlamenti Qorabog' mavzusini kun tartibiga olib, ayirmachilik harakatlariga yo'l qo'ymaslik maqsadida amaliy chora-tadbirlarga murojaat qilishni boshlagan. Shu maqsadda Ozarbayjon hukumati 1919 yil 15 yanvarda Shusha, Cebrail, Chevanshir va Zengezur kasabalarini Ganje guberniyasidan ayirib, Shusha shahri markaz bo'lishi bilan birga, bu kasabalardan tashkil topgan Qorabog' guberniyasi tashkil etgan va Xusravbey Sultonovni Qorabog' general gubernatori etib saylagan. Xusravbey Sultonovga bosh boshqaruvchi sifatida mazkur mintaqada tartibni saqlash va ichki boshqaruvni tashkil etish topshirilgan edi.

Ozarbayjon hukumatining kuchli urinishlari natijasida 1919 yil 23 noyabrda Tiflisdagi AQSh vakili vositachiligida Ozarbayjon va Armaniston jumhuriyatlari orasida shartnoma imzolandi. Bu shartnomaning bandlarida otishmalar tugatilishi, muammoli mavzularni va yana chegara muammolarining ham muzokaralar vositachiligida hal etilishi kerakligi ta'kidlangan. Ammo Armaniston tomoni bu shartnomani juda qo'pol ravishda buzgan holda qo'shinlarini Ozarbayjon tuproqlariga kiritgan va u yerdagi tinch aholini qo'rqinchli genosid qilishgan. Shunga qaramay, Ozarbayjon jumhuriyatining mavjud bo'lgan davrda Armanistonning tog'lik Qorabog'ning diplomatik va qurolli yo'llar bilan qo'lga kiritishga qaratilgan tashabbuslariga ishonch bilan kirishgan edi. Ozarbayjon jumhuriyatining sukutini ham nazarpisand qilmagan dashnoqlar joy da'volari Ozarbayjonda sovet rejimining tashkil topishidan keyin takror kun tartibiga aylangan.

Janubiy Kavkazda sovet tuzumining tashkil topishini o'z maqsadlari yo'lida foydalangan armanlar, 1920 yilda Zengezur va

Ozarbayjonni bir qancha hududlarini Armaniston Sovet Sotsialistik respublikasiga qo'shib yuborishga muvaffaq bo'lishgan edi. Bu orada Nahchivan, Ozarbayjonning qolgan qismidan yulib olingan va oradagi quruqlikdan birlashgan joyi uzib qo'yilgan edi. Undan keying yillarda armanlar, Armanistonga qo'shib olib bo'lingan Zengezurda va boshqa hududlarda olis davrlardan beri yashab kelgan Ozarbayjon xalqini bu joylardan quvib chiqarish siyosatini yanada kengaytirishgan.

Bu siyosatni davomi sifatida Ozarbayjonning Qorabog' hududining tog'li qismlarida 19 asrda ko'chirtirilgan armanlar bilan 1923 yil 7 iyulda avtonom respublika maqomi berilgan edi. Bu qaror sovet Rossiyasining himoyasi va aralashuvi bilan amalga oshgan. Bo'lmasa SSSR tashkil qilgan boshqa respublikalarda Qorabog'dagidan ham ko'proq arman yashar edi. Boshqa tomondan esa Armaniston hududida qadimdan yashab kelgan ozarbayjon millati soni Qorabog'dagi armanlardan bir necha marotaba ko'p bo'lishiga qaramay, Ozarbayjon bu aholiga etnik kelib chiqishiga asoslangan birorta ayirmachilik harakatini hech qachon xohlamagan edi.

Uning ustiga Tog'li Qorabog' avtonom viloyatining (TQAV) tashkil qilinayotganda Ozarbayjonning 1923 yilgacha bo'lgan mulkiy boshqaruv tizimi qo'pol ravishda buzilgan. Chevanishir, Gubatli, Shusha kasabalarinin hududlari bo'linib TQAV tashkil qilingan edi. Shu haqida qaror chiqarilib Shusha kasabasiga kirgan Shusha, Hankendi va 115 ta qishloq, Chevanshir Kasabasiga bog'liq 52 ta qishloq, Garyagin kasabasina bog'liq 30 ta qishloq va Gubatli kasabasina bog'liq Kalederesi TQAVga berilgan edi.

Natijada Ozarbayjonning ajralmas qismi bo'lgan Qorabog' sun'iy tarzda qishloq va tog'lik qismlarga ajratilgan, Ozarbayjon boshqaruvi Qorabog'ning tog'lik qismlariga keyinchalik ko'chirtirilgan armanlarga muxtoriyat maqomini berishga majbur qilingan. Boz ustiga bu muxtoriyat tashkil etish, tog'li Qorabog'da tarixda qadimdan mavjud bo'lgan Ozarbayjonlik aholining xohish irodasi e'tiborga olinmasdan, haqlari qo'pol ravishda buzilib amalga oshirilgan.

Bu vaziyat faqatgina Ozarbayjonning mulkiy boshqaruv tuzilishining buzilishi emas, balki armanlarning Ozarbayjonga

qarshi kelajakda joy da'vo qilishlari uchun bir vosita ham bo'lgan, natijada "Tog'lik Qorabog'" termini ayni vaqtdan e'tiboran tan olinib ishlatila boshlangan. Avtonom viloyatni tashkil etilishiga bog'liq rasmiy qarorda viloyat markazi sifatida Hankeldi qabul qilingan, ammo oradan qisqa vaqt o'tgach, 1923 yil 18 sentyabrda Tog'li Qorabog' viloyati partiya komitetining qabul qilgan qarori bilan Hankending ismi o'zgartirilib Stepen Shaurman sharafiga Stepanakert bo'lgan. Bu qarorda, Qorabog'da Ozarbayjonning tarixiy joylashuv birliklarining, kasaba, shahar va qishloq nomlarining o'zgartirish boshlab berilgan.

Sovet davrida Ozarbayjonning Qorabog' qismida joylashgan armanlarning siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy sohalaridagi barcha masalalarni o'z ichiga olgan muxtoriyatga ega chiqishlariga qaramay, Armaniston Ozarbayjonga qarshi bir necha marotaba joy da'vo qilgan, ammo maqsadiga erisha olmagan. Buning o'rniga SSSR Vazirlar kengashi 1947 yil 23 dekabrda "Armaniston Sovet Sotsialistik Respublikasidan kolxozlarga mansub bo'lgan va boshqa ozarbayjonlik aholining Ozarbayjon Sovet Sotsialistik Respublikasining Kura-avas qishlog'iga ko'chirtirishi" to'g'risidagi qaror 1948-1953 yillar orasidagi Ozarbayjonli millatiga mansub aholining tarixiy ota yurtlaridan, ayniqsa, Yerevan va uning atrofidagi joylardan ommaviy tarzda ko'chirtirilgan va natijada 150 ming atrofidagi ozarbayjon aholisi Ozarbayjonning tekislik hududlariga surib chiqarilgan.

XX ASR OXIRLARIDA ARMANISTONNING OZARBAYJONGA QARSHI JOY DA'VOLARI VA QUROLLI HUJUMLARI

20 asrning 80 yillarining ikkinchi yarmida armanlar "Buyuk Armaniston" orzusini amalga oshirish maqsadida, mavjud imkoniyatlarini ishga solish, yaqin va uzoq chet davlatlardagi himoyachilardan yordam olish vositasida Ozarbayjonning tog'li Qorabog' hududi uchun tuproq da'vo qila boshladilar. Qorabog' uchun tuproq da'volari har safar tashqaridan, Armanistonning propogandasi, provakatsiya qilinishi va bosimi ostida tan olingan. Shubhasiz, Armanistonning bu joy da'volari oddiy bir chiqish

emas, ham Yerevanda, ham g'arblik himoyachilari nazdida uzoq vaqtdan beri diqqat bilan tayyorlanib kelgan rejaga asoslanar edi. Sovet davrida markaziy boshqaruvdagilarning qo'llab-quvvatlashi bilan Ozarbayjonga qarshi maqsadli propaganda faoliyati olib borilgan va natijada Ozarbayjonga qarshi salbiy jamoatchilik fikri yuzaga keltirgan. Arman ideologlar va bularning ilhom manbasi bo'lgan atrofdegilar Ozarbayjonning tarixiga, ijtimoiy va iqtisodiy rivojlanishiga tegishli ma'lumotlarni ochiqchasiga soxtalashtirish orqali SSSR orqali yoyishgan edi.

1988 yil voqealarining boshlanishida muhitni yanada kengaytirishga va jamoatchilikni o'z himoyasiga olishga uringan arman siyosatchilar va ularning qo'llab-quvvatlovchilar tomonidan tog'li Qorabog'ning ortda qolganligi bahonasi bilan bu yerni Armanistonga birlashtirish degan bahona bilan uzoq vaqtdan beri tayyorlanib kelgan rejaga muvofiq, Hankeldi va Yerevanda ish tashlashlar o'tkazilgan, ishlar to'xtatilgan va ommaviy mitinglar tashkil etilgan edi. Ammo keyingi voqealar rivoji TQAVning ijtimoiy va iqtisodiy tomonlardan ortda qolganligi bilan bog'liq Arman siyosatchilarining va ularning Moskvadagi himoyachilarining o'rtaga tashlagan da'volari asossiz bahonadan iborat ekanligi, g'oya butunligicha Armanistonni Ozarbayjonga qarshi joy da'volarini qo'llab-quvvatlashi iborat ekanligini e'tiborga olingandir.

1988 yilning ikkinchi yarmida vaziyat taranglashadi va TQAVning ozarbayjonli aholisiga qurolli hujumlar amalga oshirish boshlanadi. Avgustning oxiri va sentyabrning boshlarida armanlarning Kerkijahan va Xo'jayliga juda ko'p marta qurolli hujumlari amalga oshirilgan. 18 sentyabrda armanlar Hankendinda 15 ming kishilik begunoh ozarbayjon aholini shahardan majburiy surgun qilishadi va uylari yoqib yuboriladi.

Armaniston Sovet Sotsialistik Respublikasi Oliy Kengashi 1989 yil 1 dekabrda Ozarbayjonni mustaqillik haqlarini qo'pol tarzda buzish va konstitutsiyani poymol qilish orqali TQAV ning jamiyatlari Armanistonning tegishli vazirliklariga va boshqa jamoat tashkilotlariga bog'langan edi. SSSR boshqaruvining sustligi va ba'zida ochiqcha qo'llab-quvvatlashi natijasida TQAV iqtisodining va boshqa yashash hududlarini tatbiq qilishda Ozarbayjondan olinib Armanistonga qo'shish jarayoni amalga

oshirilgan. TQAVning barcha partiya tashkilotlari Armaniston kommunist partiyasiga bog'langan edi. TQAVda Armaniston Sovet Sotsialistik Respublikasi bayrog'i o'rnatilgan edi. SSSR boshqaruvining juda ham jiddiy va kechirib bo'lmas xatolari va armanlarning noto'g'ri siyosatlari 1990 yil oxirida va 1991 yil boshida vaziyatning izdan chiqishiga sababchi bo'lgan. TQAVda va Ozarbayjonning Armaniston bilan chegara hududlarida armanlar hujumi yanada avj oladi.

Bu yillarda Moskva-Baku yo'lovchi poezdlarida, Tiflis-Baku, Tiflis-Ag'dam, Ag'dam-Shusha, Ag'dam-Xo'jayli stansiyalaridan qatnagan yo'lovchi tashish vositalariga amalga oshirilgan terror harakatlari natijasida minglab ozarbayjonlarning hayotiga nuqta qo'yiladi. Minglab ozarbayjonlik SSSRni boshqaruv organlari tomonidan himoya qilingan armanlarning bosib olish siyosatining qurboniga aylanadi. Voqealarning boshida turgan arman ayirmachilarini ta'sirsiz holga keltirilishi vaziyatni tobora yomon tomonga ketishiga yo'l ochgan edi. Natijada armanlar Ozarbayjon hukumatining nazoratidan tashqarida qolgan viloyatda, Armanistondan jo'natilgan qurolli to'dalar va harbiy texnikalar yordamida ozarbayjon millatiga mansub aholiga qarshi yanada ko'proq qonli jinoyatlar qilishni tezlashtirishgan ediki, bu hol otishma kengayib katta bir urushga aylanib ketishiga yo'l ochgan.

Tog'li Qorabog' hududida davom etgan kuchlanish 1991 yilda yanada ko'payadi. Mavjud ijtimoiy va siyosiy vaziyat, katta falokat yaqinlashayotganidan darak berar edi. Shu yilning iyun-dekabr oylari orasida arman qurolli kuchlarining Xo'javandga qarashli Karadag'li va Asgeranning Mesheli qishloqlariga qilgan hujumlari oqibatida 12 kishi qatl etilgan, 15 kishi yaralangan edi. Yana mazkur yilning avgust va sentyabr oylarida Shusha-Jemilli, Ag'dam-Hojavend va Ag'dam Karadag'li stansiyalarida harakatlangan avtobuslarni qurolli arman to'dalari tomonidan o'qqa tutilishi natijasida 17 kishi hayotdan ko'z yumgan va 90 ga yaqin ozari yaralangan edi. 1991 yilning oktyabr oyining oxirlari va noyabr oyi boshlarida Qorabog'ning tog'lik qismlarida 30 dan ortiq yashash manzillari, bu orada Tug', Imaret Garjend, Sirhavend, Mesheli, Jemilli, Umudlu, Karadag'li, Kerkicahan va shularga o'xshash strategik muhim hisoblangan ozari qishloqlari

Armanlar tomonidan vayron qilingan va yoqilib vayronaga aylantirilgan.

1899-1991 yillarda, ya'ni bu voqealar boshlanishidan SSSR cho'kishigacha bo'lgan davrda Sovet Ittifoqining boshqaruvchilari tomonidan himoya qilingan Armaniston Ozarbayjonga qarshi bosib olish siyosatini ochiqcha yuritgan, bu siyosatning natijasida tinch aholi qatl etilgan, aholi yashash manzillari yoqib vayronaga aylantirilgan. Tog'li Qorabog' hududida yashagan armanlarga Ozarbayjondan chiqib ketib nima qilib bo'lsa ham Armanistonga qo'shilish ishonchini sun'iy tarzda qabul qildirgan bosqinchi davlat bu g'oyasini amalga oshirish uchun 50 ming kishilik ozari aholini qirg'in va hujumlar yordamida tog'li Qorabog'dan majburan chiqarib yuborishga erishgan. Bu yillarda Tog'li Qorabog'da armanlar sababchi bo'lgan 2559 ta otishma, 315 ta qurolli talonchilik, 1388 ta o'qqa tutish voqealari qayd etilgan. Bular natijasida 514 ta inson hayotdan ko'z yumadi, 1318 kishi esa yaralangan edi.

Boshqa tomondan, yana ayni shu davrda etnik ayirmachilik siyosati natijasida Armanistonda ozarilar yashagan 185 ta qishloqdan 250 ming kishi hujumlar sababli o'z ota yurtini tashlab ketishga majbur bo'ladi. Natijada Armanistonni ozari aholidan ayirmachilik harakatlari amalga oshirilar ekan, 216 ta ozari vahshiylarcha qatl etilgan, minglab ayollar, bolalar va qariyalar yaralangan, o'n minglab uylarning mol-mulklari talon-taroj qilingan.

1992 yil boshlaridan e'tiboran Armaniston qo'shini Tog'li Qorabog'da ozari millati joylashgan so'nggi turar joy manzillarini ham birma-bir ishg'ol qiladi. 12 fevralda Shushaning Malibeyli va Qushchilar qishloqlari arman qurolli kuchlari tomonidan ishg'ol qilinadi. 13-17 fevralda Qoradog'li qishlog'iga nisbatan davom etgan qurolli hujumlar natijasida 118 kishi (bolalar, ayollar va qariyalar) asr olinadi, 33 kishi armanlar tomonidan otib tashlanadi, boshqa tomondan esa qatl etilgan va jarohatlanganlar umumiy bir sanoat qudug'iga tashlanib, usti yopib yuboriladi. Asirlardan 68 kishi shafqatsizlarcha o'ldiriladi, 50 kishi qattiq urinishlar natijasida asirlikdan qutqariladi. Qutqarilganlarning 18 tasi olgan og'ir jarohatlari natijasida so'ngra vafot etishadi. So'roq

qilinganlarga vahshiylarcha, insoniylikka mos kelmaydigan tarzda muomala etilgani, insonlarning boshlari kesilgani, tiriklayin ko'mib yuborilgani, tishlari sug'urib olingani, och, suvsiz qoldirilgani kabi qiynoqlardan o'lgan vaziyatlar armanlarning insoniyatga qarshi qilgan og'ir jinoyatlarining bir ko'rinishi edi. Qoradog'li qishlog'ida ikki oiladan 4 tadan inson qatl etilgan, 42 ta oila boshlig'ini yo'qotgan, 140 ta bola yetim qolgan. Xalqi armanlar tomonidan haqiqiy qirg'in qilingan bu qishloqlarda umumiy 91 ta odam, ya'ni har 10 kishidan biri qatl etilgan.

1992 yilning 25 fevralidan 26 ga o'tar kechasi Armaniston qurolli kuchlari, Hankendida joylashtirilgan Qizil armiyadan qolgan 366 raqamli motorli transport vositasiga tegishli 180 ta askar mutaxassis qatnashgan va og'ir urush vositalarining ko'magi bilan Xo'jayli shahriga hujum qilib, bu yerni yer bilan bitta qilishadi. Ko'p miqdorda og'ir harbiy uskunalar ishlatilishi oqibatida shahar butunlay vayron bo'ladi, yoqib yuboriladi, shahar aholisi esa g'ayriinsoniy shafqatsizlik bilan qatl etiladi. Bu genotsiddan so'ng berilgan rasmiy ma'lumotlarga ko'ra, 613 kishi qatl etilgan bo'lib, bulardan 63 tasi bolalar, 106 tasi xotinlar, 70 tasi esa qariyalardir. 8 oila butunlay o'ldirib yuborilgan. 487 kishi nogiron bo'lib qolgan, bulardan 76 tasi bolalardir. Bulardan tashqari 1275 kishi asir olingan va asirlarning 150 tasining taqdiri haligacha noma'lum.

Xo'jayli hujumiga 366 raqamli motorli transport vositasiga tegishli 3 raqamli artilleriyada faoliyat olib borgan o'nlab arman ofitser va erboshi ham qatnashgan edi. Xo'jayli qirg'inining izlarini yo'qotish maqsadida Qizil armiyadan qolgan 366 raqamli motorize 1992 yil 2 martda Gruzianing Vaziana shahriga beriladi, 10 martda esa bu bo'linma butunlay bekor qilinib tarkibi va harbiy texnikalari boshqa bo'linmalarga tarqatilgan edi.

1992 yil 8 mayda Eronning harakatlari bilan Tehronda Ozarbayjon va Armaniston boshqaruvchilari va Eronning boshqaruvchilari qatnashgan uch tomonlama uchrashuv bo'lib o'tgan. Ayni o'sha kuni Ozarbayjonning Shusha shahri armanlar tomonidan ishg'ol etiladi. Bu uchrashuv bo'layotganda Armaniston Ozarbayjon chegarasida va Qorabog'dagi tog'lik hududda o't ochishlardan arman tomoni aslida butunlay boshqa

narsa kutganligi keyin ayon bo'ladi. Asl maqsadi xalqaro hamjamiyatni diqqatidan uzoq tutish uchun Armaniston tarafining bu uchrashuvga ehtiyoji bor edi. Armaniston boshqaruvchilarining rejalashtirgan hujumdan xabardor ekanliklari shubhasizdir. Chunki Shushaning ishg'oli Armaniston boshqaruvchilarining Tehronda muzokaraga qatnashgan vaqt bilan butunlay ketma-ket sodir bo'ladi va imzolangan tinchlik shartnomasi faqatgina siyohi quriguncha amal qilgan. Shu bilan birga Armanlar, har doimgidek hujum qilishdan oldin, Shushadan Hankendine og'ir qurolli hujum bo'lganligi haqida dunyo hamjamiyatiga adashtirish uchun dezenformasyon ishlarini ham tezlashtirishgan.

289 kilometrlik yuzo'lchami, 24 ming aholisi, 1 shahar va 30 ta qishlog'i bo'lgan Shusha hududi zamonaviy qurollar yordamida Armaniston qurolli kuchlari tomonidan ishg'ol qilingan. Shushani himoya qilish uchun olib borilgan urushda 195 kishi halok bo'lgan, 165 kishi yaralangan, 58 kishi bedarak yo'qolgan edi. Bu voqea, BMT shartnomasi va Yevropa xavfsizlik va hamkorlik tashkiloti prinsiplarini qo'pol ravishda buzib Qorabog'ni tog'lik qismini Armanistonga majburan qo'shib olishga uringan Armaniston hukumatining xalqaro huquq normalariga to'g'ri kelmagan bosqinchilik siyosatini davom ettirgani yana bir bor isbotini topgan edi. Shushaning ishg'oli, keyinroq yana boshqa Ozarbayjon hududlarini ham yo'qotilishida asosiy omil bo'lgan edi. Ozarbayjonning tarixiy musiqa va madaniyat markazi bo'lgan Shusha shahrining ishg'oli ortidan arman qurolli kuchlari Shusha-Lochin yo'lini yopib qo'yishadi va Lochin shahri to'g'ridan-to'g'ri Armaniston jumhuriyatida bo'lishi uchun kuchli zarbalar ostida qolgan. Armaniston qurolli kuchlarining maqsadi ishg'ol qilingan Ozarbayjon yerlarida ahvollarni birlashtirishdan, Qorabog'ning tog'lik hududlarining Armaniston jumhuriyati tomonidan bosib olinishi uchun bu ikkisi orasida koridor tashkil etishdan iborat edi.

Armanlar Shusha ishg'oli ortidan ozgina vaqt o'tgach, ya'ni 18 mart sanasida Ozarbayjon bilan Armaniston orasida joylashgan Ozarbayjonning tarixiy shahri Lochinni ham ishg'ol etishgan edi. Natijada 1835 kilometr kvadrat sathga ega, 71 ming kishilik aholisi va 120 ta qishloqqa ega bo'lgan Lochin hududi

Armaniston qurolli kuchlari tomonidan egallab olindi. Ozarbayjon jumhuriyatiga tegishli tog'li Qorabog'ning arman xalqi xohlagan taqdirda ham tashqaridan katta yordam olmasdan Ozarbayjon tuproqlarini ishg'ol qila olmasligi shubhasizdir. Shu ketishda "O'z taqdirini belgilash" tushunchasini amalga oshirish pardasi ostida Ozarbayjonning tog'li Qorabog' hududini Armanistonga birlashtirgan koridor ham qurol yordamida armanlar tomonidan ishg'ol etilgandir. Lochin ishg'oli urushni tog'li Qorabog' chegaralaridan tashqariga ham chiqishini va Armanistonning juda ko'p joyini ishg'ol qilish niyati borligini ko'z oldiga keltirgan. Armanlarning "inson koridori" deb nomlagan bu yo'l orqali Tog'li Qorabog'ga juda katta miqdorda qurol, urush texnikalari va askarlar ko'chirilgan.

Natijada yagona millatli davlat qurishni amalga oshirgan Armaniston qurolli kuchlari va tashqaridagi qo'llab-quvvatlovchilari tog'li Qorabog'ni (4.4 ming kv. kilometr) chegaralari tashqarida qolgan, tog'li Qorabog'ning sathidan 4 baravar katta sathga ega bo'lgan Lochin, Kelbecher, Ag'dam, Fuzuli, Jebrail, Gubatli va Zengilan hududlarini ishg'ol qilgandir. Bu barcha hududlarda armanlar tomonidan etnik ajratish siyosati amalga oshirilgan. Armanistonning joy da'volari mavzusi bo'lgan va arman xalqi o'z taqdirini belgilash haqqi sifatida taqdim etilgan bu jarayonda, Ozarbayjonning bosib olingan hududlaridan 1 milliondan ortiq ozari xalqi o'z yurtlarini tark etib ko'chmanchi ahvoliga tushishadi.

Hozirgi kunda Ozarbayjon hududining 20 % dan ortig'ini Armaniston qurolli kuchlari ishg'ol qilib turibdi. Ishg'ol natijasida 900 ga yaqin yashash manzillari, 22 ta muzey va 4 ta rasm galleriyasi, tarixiy muhim ahamiyatga ega bo'lgan 9 ta saroy, nodir tarixiy ahamiyatga ega bo'lgan 40 mingta muzey eksponati, 44 ta ibodatxona va 9 ta masjid vayron qilingan, talangan, yoqib yuborilgan. Bulardan tashqari mintaqada mavjud bo'lgan 927 ta kutubxonada 4,6 million dona kitob va qimmatli yozuvlar yo'q qilingan.

Boshqa tarafdin, terrorni va genotsid siyosatini amalga oshirgan Armaniston rejimi va ishg'ol qilingan Ozarbayjon hududlaridagi ayirmachilik rejimi tomonidan turli (yo'lovchi avtobuslarida,

yo'lovchi va yuk poezdlarida, Baku metrosida, havodan odam tashilishida, yo'lovchi paromlarida, turar joy manzillarida, jamoat tashkilotlarida) umumiy 373 ta terror harakatini amalga oshirilgan, bu harakatlar natijasida 1200 ta odam hayotdan ko'z yumgan, 1705 kishi yaralangan.

Armanlar amalga oshirgan bu bosqinchilik siyosatiga, barcha davrlarda bo'lganidek, ommaviy qatliomlar ham qo'shilgan. 1988-1993 yillar orasida Armanistonning qurolli hujumlari natijasida 20 mingdan ortiq ozari aholi qatl etilgan. 100 mingdan ortiq inson yaralangan, 50 ming kishi esa turli xil jarohatlar natijasida mayib bo'lib qolgan. To'qnashuvlarda 4835 ta odam yo'qolgan, bulardan 1357 tasi asirlikdan qutqarilgan, 783 kishi esa hozirgacha Armanistonda asir sifatida saqlanmoqda. Xalqaro Qizil Hoch tashkilotining ma'lumotlariga ko'ra 439 kishi asirlikda o'ldirilgan.

20 asrning oxirlarida armanlar tomonidan Xo'jaylida amalga oshirgan qirg'ini butun insoniyatga qarshi amalga oshirilgan eng og'ir jinoyatlardan biri sifatida baholanadi. Xo'jayli genotsidining dunyo tarixida xotiradan aslo o'chmaydigan Xotin, Hiroshima, Nagasaki, My Lai, Ruanda, Srebrenitsa va Holokost kabi qo'rqinchli falokatlardan kam joyi yo'q. Yuqorida aytib o'tilgan voqealar ham urushlar tarixida tinch aholiga qaratilgan genotsidlar sifatida kirgan va butun dunyoda kuchli aks-sado bergan.

Butun dunyoning ko'z o'ngida amalga oshirilgan bu qo'rqinchli qirg'inning haqiqiy mohiyati faqatgina xalqaro lider Haydar Aliyevning 1993 yilda Ozarbayjonda takror hokimiyat tepasiga kelishidan so'ngra yuzaga chiqqan. 1994 yilning fevral oyida Ozarbayjon Rspublikasi milliy majlisi Xo'jayli qirg'inniing siyosiy va huquqiy tomonlardan tan olingan. Bundan tashqari, armanlarning Ozarbayjon aholiga nisbatan vaqti-vaqti bilan amalga oshirgan genotsid ishlari munosabati bilan xalqaro yo'l boshchi Haydar Aliyev 1998 yil 26 mart kuni imzolagan qarornomasida 31 mart kunini Ozarbayjonliklarning genotsid kuni sifatida e'lon qilgan.

Xalqaro yo'l boshchining 1948-1953 yillarda Ozarbayjonliklarning Armaniston Sovet Sotsialistik jumhuriyati hududlari bo'lgan ota yurtlaridan ko'chirtirilishiga nisbatan 1997 yil 18

dekabrdagi qarori ozarbayjonliklarning Armanistondan ommaviy tarzda haydab chiqarilishi jarayonining har tomonlama tekshirish va bu aybni siyosiy va huquqiy tomonlardan tan olinishi, xalqaro hamjamiyatga ovoza qilinishi bilan katta ahamiyatga ega. Bu qarornomalar faqatgina tariximizning qonli sahifalarini tekshirishdagina emas, balki Arman shovinizmi va terrorizmining oshkor qilishida ham muhimdir.

Xalqaro huquq normalarida, genotsid tinchlik va insoniyatga qarshi amalga oshirilgan bir ayb va og'ir jinoyat sifatida qabul qilingandir. BMT bu mavzuda 1948 yil 9 dekabrda 260 (III) raqamli qarorini qabul qilgan va 1951 yildan e'tiboran kuchga kirgan genotsid ishlariga to'sqinlik qilish va jazolash konsepsiyasida genotsid jinoyatini huquqiy asosi belgilab olingan. Armanistonning Ozarbayjonga nisbatan bosqinchilik ishlari arafasida bu konvensiyada belgilab olingan va genotsid jinoyatini vujudga keltirgan barcha ta'riflar tatbiq etilgan.

Armanistonning bu yovuz siyosatni olib borganligini isbotlaydigan dalillardan biri ham, faqatgina 20 asrda Ozarbayjonliklarining 4 marotaba: 1905-1906, 1918-1920, 1948-1953 va nihoyat 1988-1993 yillarda Arman bosqinchilari tomonidan amalga oshirilgan genotsidni va etnik ayirmachilikning o'z maqsadi yo'lida foydalanganligidir. Bosqinchi Armaniston davlatining olib borgan bosqinchilik siyosati 20 yildan ortiq vaqt davomida dunyo hamjamiyati ko'z o'ngida amalga oshirilgan. Shu sababli Ozarbayjon davlati yuqorida aytilgan Konvensiyani asos qilib olib, Armaniston respublikasi ustidan Xalqaro jazo sudiga da'vo ochish uchun barcha huquqiy tayanchga egadir.

O't ochishlarni to'xtatish maqsadida olib borilgan muzokarlarda bosqinchilik qilgan Armaniston noto'g'ri ishlarini davom ettirib, bosib olish siyosatidan voz kechmay kelyapti. Boshqa tarafdandan BMT va Yevropa xavfsizlik va hamkorlik tashkiloti kabi xalqaro tashkilotlarni, o'z qarorlarini amalga oshirish uchun kerak bo'ladigan aniq qadamlar tashlashi muzokarlarda biror natija bo'lishiga to'sqinlik qilayapti. Uning ustiga o'tgan vaqt Yevropa xavfsizlik va hamkorlik tashkilotining doirasida tashkil qilingan Minsk guruhi va guruhning hamraisligida bo'lgan o'lkalar "ikki baravar standart" namoyish qilib o't ochishlarning

adolatli tarzda tugatilishi uchun javobgarlik olishdan qochishgan va hujum qilgan tarafdagi har qanday vaziyatda amalga oshirish niyatida bo'lishgan. Misol uchun, hujum qilgan Armanistonga mo'ljallangan hech bir amaliy ishlarni bajarilmaganligi ham Yevropa xavfsizlik va hamkorlik tashkilotining nufuziga putur yetkazgan, hamda bu tashkilot doirasida tashkil qilingan Minsk guruhining umidlari bekor ketgan.

Barchasiga qaramay, Ozarbayjon davlati xalqaro tashkilotlarning va ayniqsa o't ochishlarning tinch yo'li bilan hal qilinishi uchun Yevropa xavfsizlik va hamkorlik tashkilotining tinchlikni saqlashga qaratgan takliflariga hurmat bilan qaragan, bu jamiyatning faoliyatiga doimiy va faol shaklda qatnashib keladi. Bu xususda muammoning hal qilinishiga qaratilgan muzokaralar davomida Ozarbayjonning birinchi o'ringa tinchlik yo'lini afzal ko'rganining dalilidir.

O't ochishlarni to'xtatilishi uchun Ozarbayjonning yo'li ochiq va aniqdir. Muammo faqatgina Ozarbayjonning hududiy yaxlitligi va xalqaro miqyosda qabul qilingan chegaralarga doim yechimga erishishidir. Ozarbayjonning tutgan bu yo'li xalqaro huquq normalari va BMT shartnomasiga, Helsinki Nihai shartnomasiga muammoning hal qilinishi uchun tashkil qilingan juda ko'plab xalqaro hujjatlarga tayanadi. O't ochishlarning tinchlik yo'li bilan hal qilinishiga qaratilgan barcha xalqaro tashkilotlar tasdiqlagan hujjatlar Ozarbayjonning bu yo'lini qo'llab-quvvatlamogda va o't ochishlarning xalqaro huquq prinsplariga ko'ra hal qilinishi kerakligini ko'rsatyapti. Shuning uchun BMT Xavfsizlik kengashining qabul qilgan qarori (822, 853, 874, 884), Yevropa xavfsizlik va hamkorlik tashkilotining qarorlari maydonda qo'llab-quvvatlanishiga huquqiy zamin tayyorlagan. Oxirgi paytlarda Yevropa parlamenti, Nato sammitida qabul qilingan qarorlarda ham Ozarbayjonning hududiy yaxlitligi bir ovozdan qo'llab-quvvatlanmogda va ishg'olni tugatish kerakligini ta'kidlayapti.

Shu sababli katta davlatlar, zamonaviy xalqaro aloqalar sababli xavfli tajovuzkorlikning oldini olish, BMT shartnomasining 7 bo'limi to'g'risida aniq praktik qadamlar tashlash va Armanistonni xalqaro birliklarni qarorlarini hurmat qilishga chaqirishdir.

ƏLİ HƏSƏNOV
AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI PREZİDENTİNİN
İCTİMAİ-SİYASİ MƏSƏLƏLƏR ÜZRƏ KÖMƏKÇİSİ,
TARİX ELMLƏRİ DOKTORU, PROFESSOR

ERMƏNİLƏRİN AZƏRBAYCAN TORPAQLARINA
KÖÇÜRÜLMƏSİ

Son iki əsrdə xalqımıza qarşı erməni millətçiləri tərəfindən məqsədyönlü şəkildə həyata keçirilən etnik təmizləmə, soyqırımı və təcavüzkarlıq siyasəti Azərbaycan tarixinin faciələrlə, o cümlədən qanlı hadisələrlə dolu çox ağırlı mərhələlərini təşkil edir. Bu millətçi-şovinst siyasətin əsas məqsədi azərbaycanlıları öz tarixi torpaqlarından qovmaqla əzəli Azərbaycan ərazilərində ermənilərin uydurduqları “Böyük Ermənistan” dövləti yaratmaq olmuşdur. Tarixi faktlar göstərir ki, strateji baxımdan mühüm əhəmiyyətə malik olan Azərbaycanın Qarabağ bölgəsinin dağlıq hissəsinə İrandan və Türkiyədən çoxlu sayda erməni əhalisinin köçürülməsinə XIX əsrin əvvəllərində başlanmışdır. Bu dövrdə regionun zəngin təbii sərvətləri üzərində nəzarəti ələ keçirmək istəyən çar Rusiyası XVIII əsrin sonu XIX əsrin əvvəllərində Türkiyə və İrana qarşı müharibə apararkən “erməni amili”ndən siyasi alət kimi istifadə etmişdir.

XIX əsrin əvvəllərində Qafqazdakı rus qoşunlarının baş komandanı P.D.Sisianov Gəncəni tutduqdan sonra 1805-ci il 22 may tarixli, 19 nömrəli raportunda yazırdı ki, Qarabağ özünün coğrafi mövqeyinə görə Azərbaycanın, eləcə də İranın qapısı hesab edilir, buna görə də onu itətdə saxlamalı və burada mövqeyimizi möhkəmlətməyə daha çox cəhd göstərməliyik. Belə bir məqsəd tezliklə həyata keçirildi. 1805-ci il mayın 14-də Qarabağ xanı İbrahim xanla general Sisianov arasında müqavilə imzalandı. Qarabağ xanlığı Rusiyanın tərkibinə daxil olan kimi P.D.Sisianov dərhal Qarabağda çarizmin mövqeyini möhkəmlətmək üçün Cənubi Qafqazın digər əyalətlərindən erməniləri bura köçürməyə başladı.

Qarabağ əhalisinin sayı və etnik tərkibi haqqında ətraflı məlumat verən mühüm sənəd olan və çar məmurları Yermolov və

Mogilyovski tərəfindən tərtib edilən “Qarabağ əyalətinin təsviri”nə görə, 1823-cü ildə Qarabağ əyalətində 20 min 95 ailə, o cümlədən 15 min 729 azərbaycanlı və 4 min 366 erməni ailəsi olmuşdur. Yəni, hələ 1823-cü ilə qədər Qarabağa köçürülən ermənilərin hesabına əyalətdə erməni ailələrinin sayı artıb 4 min 366-ya çatmışdır. Qarabağın dağlıq hissəsində erməni əhalisinin xeyli dərəcədə çoxaldılması XIX əsrin 20-ci illərində, xüsusilə Cənubi Qafqazın Rusiya tərəfindən işğal edilməsindən sonra baş vermişdir. 1804-1813-cü, 1826-1828-ci illər Rusiya-İran və 1828-1829-cu illər Rusiya-Türkiyə müharibələrinin gedişində, həm də sonralar ermənilərin İran, Türkiyə və Cənubi Azərbaycandan kütləvi surətdə Cənubi Qafqaza, o cümlədən Qarabağa köçürülməsi nəticəsində burada onların sayı ilbəl artmağa başladı.

Çar Rusiyasının Qafqazı işğal etməsini N.N.Şavrov açıq söyləyir və bu məqsədlə həmin əraziyə ilk dəfə başqa millətlərin köçürülməsini yazırdı: “Biz müstəmləkəçilik fəaliyyətimizə Qafqaza rus əhalisinin deyil, xaricilərin köçürülməsindən başladığımız. Vətəndə arzu edilməz ünsürlər sayılan bu kolonistlərdən Tiflis və Yelizavetpol (Gəncə) quberniyalarında koloniyalar yaratdıq. Onlara ən yaxşı torpaqlar ayrıldı və müxtəlif imtiyazlar verildi”.

Qarabağın dağlıq hissəsinə əvvəlcə rəsmən 124 min, daha sonra isə qeyri-rəsmi olaraq xeyli erməni köçürülmüşdür. Ümumiyyətlə, 1828-1830-cu illər ərzində Qarabağın dağlıq hissəsinə 200 mindən çox erməni köçürülmüşdür. Bu faktları N.N.Şavrov belə təsvir edir: “1828-1830-cu illər müharibəsi qurtardıqdan sonra biz 40 mindən çox İran və 84 min Türkiyə ermənisini köçürüb onları, demək olar ki, ermənilər yaşamayan Yelizavetpol və İrəvan quberniyalarında, Tiflis, Borçalı, Axalsix, Axalkələk qəzalarının ən yaxşı dövlət torpaqlarında yerləşdirdik. Onların məskunlaşması üçün 200.000 desyatindən çox xəzində torpağı ayrılmış və habelə bu məqsədlə müsəlmanlardan 2 milyon manatlıqdan çox xüsusi sahibkar torpağı satın alınmışdı. Həmin ermənilər Yelizavetpol quberniyasının dağlıq hissəsi (Qarabağın dağlıq hissəsi nəzərdə tutulur) və Göyçə gölünün sahillərində məskunlaşdırıldılar. Bunu da nəzərə almaq lazımdır ki, rəsmi olaraq köçürülən 124 min ermənidən başqa, buraya qeyri-rəsmi köçənlərlə birlikdə onların sayı 200 min nəfərdən çoxdur”.

Bu fakt onu göstərir ki, köçürülən ermənilər, əsasən ermənilər yaşamayan və ya az erməni yaşayan ərazilərdə yerləşdirildilər. Buradan belə məlum olur ki, XIX əsrin əvvəllərinə, xüsusilə Türkmənçay müqaviləsinə qədər Azərbaycanın Gəncə və İrəvan quberniyalarında ermənilərin sayı çox az olmuşdur. Beləliklə, Türkmənçay müqaviləsindən sonrakı iki ildə çar Rusiyasının himayədarlığı nəticəsində ermənilər Azərbaycanın müxtəlif yerlərində, o cümlədən Qarabağın dağlıq hissəsində məskunlaşmağa nail oldular. Çarizmin ermənilərə olan bu himayədarlığı sonrakı illərdə də özünü göstərirdi.

XIX əsrin sonu-XX əsrin əvvəllərində Cənubi Qafqaza ermənilərin köçürülməsi davam etdirildi. Təkcə 1896-cı ildən 1908-ci ilədək - 13 ildə Zaqafqaziyaya 400 min erməni köçürülmüşdü. Bu barədə N.N.Şavrov yazır: “1896-cı ildə general-adyutant Şeremetyev Zaqafqaziyada yaşayan ermənilər haqqında məlumatında onların sayının 900 min nəfər olduğunu göstərmişdir. 1908-ci ildə isə onların sayı 1 milyon 300 min nəfərə çatmışdır, yəni bu müddət ərzində ermənilər 400 min nəfərdən artıq çoxalmışlar. Hal-hazırda Zaqafqaziyada yaşayan 1 milyon 300 min ermənidən 1 milyon nəfəri diyarın köklü sakinləri deyil. Onları buraya biz köçürmüşük”.

Ümumiyyətlə, Qarabağın dağlıq hissəsinə ermənilərin köçürülməsi bölgədə demoqrafik vəziyyətə ciddi təsir göstərdi. 1897-ci ildə əhalinin siyahıyaalınması zamanı Qarabağda yaşayan 54 min 841 ailədən 29 min 350-nin azərbaycanlı, 18 min 616-nın isə erməni ailəsi olduğu bildirilir. 1917-ci ildə isə Qarabağda ermənilərin sayı gəlmələrin hesabına artaraq ümumi əhalinin 46 faizini, azərbaycanlılar isə 51 faizini təşkil etmişdir.

1917-ci ilin “Kavkazski kalendar” məcmuəsinin yazdığına görə, Qarabağda 199 min azərbaycanlı (58,3 faiz) və 142 min erməni (41,7 faiz) yaşayırdı. Göründüyü kimi, çar Rusiyasının himayəsi sayəsində süni surətdə ermənilərin mərhələ-mərhələ köçürülüb Qarabağda yerləşdirilməsinə baxmayaraq, azərbaycanlılar həmin torpaqların əzəli sakinləri olmaqla yanaşı, bütün dövrlərdə çoxluq təşkil etmişlər. “Kavkazski kalendar”ın salnamələrində verilən statistik məlumatlar sübut edir ki, Ermənistanın indiki ərazisində də əvvəllər azərbaycanlılar ermənilərdən xeyli çox olmuşdur. Məsələn, 1886-cı

ildə Gəncə (Yelizavetpol) quberniyasının Zəngəzur qəzasındakı 326 kənddən 154-ü azərbaycanlı kəndi (45,7 faiz), 91-i kürd kəndi (27,8 faiz) və yalnız 81-i erməni kəndi (24,8 faiz) olmuşdur.

1889-cu ildə Zəngəzur qəzasının azərbaycanlı əhalisi ermənilərdən 1500 nəfər çox olmuşdur. 1897-ci ildə isə Zəngəzurun əhalisi 142 min nəfər olmuşdur ki, onlardan 71,2 mini (50,1 faiz) azərbaycanlı, 63,6 min nəfəri isə (44,8 faiz) erməni olmuşdur. Ermənistan Mərkəzi Statistika İdarəsinin 1962-ci ildə nəşr olunmuş statistik məcmuəsində göstərilir ki, 1831-ci ildə İrəvan şəhərinin 18 min 766 nəfər əhalisinin 15 min 992 nəfəri, 1866-cı ildə isə 27 min 246 nəfərdən 23 min 627 nəfəri azərbaycanlı olmuşdur (yəni əhalinin 85,2 faizi).

Z.Korkodyanın 1932-ci ildə İrəvanda nəşr olunmuş “Sovet Ermənistanının əhalisi 1831-1931” kitabında da qeyd edilir ki, İrəvan quberniyasının İrəvan, Eçmiədzin, Yeni Bəyazid, Aleksandropol qəzalarında, Yelizavetpol (Gəncə) quberniyasının Zəngəzur və Qazax-Dilican qəzalarında, Tiflis quberniyasının Lori-Pəmbək (Borçalı mahalı) qəzasında 2310 yaşayış məntəqəsindən 2000-i azərbaycanlılara məxsus olmuşdur. İrəvanda yaşayan 10 min nəfər əhalinin 7 min nəfəri azərbaycanlı olmaqla yanaşı, eləcə də xanlığı idarə edən 40 nəfərin hamısı azərbaycanlılar olmuşdur.

İrəvan quberniyasının 1920-ci ilədək Azərbaycanın tərkibində olan qəzalarında, xüsusilə İrəvan qəzasında azərbaycanlı əhalinin sayı xeyli çox olmuşdur. Məsələn, qəzada olan 99 min nəfərdən 62,6 mini azərbaycanlı (66 faiz), 36,4 min nəfəri erməni (34 faiz) olmuşdur.

İrəvan quberniyasının Eçmiədzin, Yeni Bəyazid, Sürməli qəzalarında isə azərbaycanlılar əhalinin üçdəbirini təşkil etmişdir. 1916-cı il yanvarın 1-nə olan məlumata görə, bu ölkələrdə əhalinin etnik tərkibi yenə azərbaycanlıların xeyrinə çoxluq təşkil edirdi. İrəvan qəzasında 74,2 min nəfər və ya 48 faiz, Zəngəzur qəzasında 119,5 min və ya 53,3 faiz, Yeni Bəyazid qəzasında 50,7 min nəfər, Sürməli qəzasında 45 min nəfər azərbaycanlı olmuşdur. Bu rəqəmlər əyani surətdə sübut edir ki, XIX və XX əsrlərin əvvəllərində indiki Ermənistanın ərazisində yerli əhali olan azərbaycanlılar əksəriyyət təşkil etmişlər.

Erməni millətçiləri XIX əsrin sonlarında - 1885-ci ildə

Marseldə “Armenakan”, 1887-ci ildə Cenevrədə “Qnçaq”, 1890-cı ildə isə Tiflisdə “Daşnaksütyun” partiyalarını yaratdılar. Bundan sonra ermənilərin “Böyük Ermənistan” yaratmaq iddiaları yeni mərhələyə qədəm qoydu.

XX ƏSRİN ƏVVƏLLƏRİNDƏ ERMƏNİLƏRİN AZƏRBAYCANLILARA QARŞI ETNİK TƏMİZLƏMƏ VƏ SOYQIRIMI SİYASƏTİ

Çar Rusiyasının müstəmləkəçilik siyasətinin tərkib hissəsi olan köçürülmə prosesi bütün XIX əsr boyunca davam etdirilmiş və nəticədə regionda demoqrafik vəziyyətə təsir göstərmişdir. Ermənilərin bu bölgədə süni surətdə çoxaldılması onların XX əsrin əvvəllərindən başlayaraq Azərbaycana qarşı ərazi iddiaları və təcavüzkarlıq siyasətinin baş qaldırmasına səbəb olmuşdur.

XX əsrin əvvəllərində erməni millətçiləri “Daşnaksütyun” partiyasının proqramında irəli sürülən “Böyük Ermənistan” ideyasını reallaşdırmaq istiqamətində fəaliyyətini genişləndirərək öz tarixi torpaqlarında yaşayan azərbaycanlıları planlı surətdə doğma yurdlarından qovmaqla etnik təmizləmə və soyqırımı siyasətini həyata keçirməyə başladılar. Belə ki, 1905-1906-cı illərdə ermənilər Bakıda, Gəncədə, Qarabağda, İrəvanda, Naxçıvanda, Ordubadda, Şərur-Dərələyəzdə, Tiflisdə, Zəngəzurda, Qazaxda və başqa yerlərdə dinc azərbaycanlılara qarşı qırğınlar törətmiş, əhali amansızlıqla qətlə yetirilmiş, şəhər və kəndlər yandırılmış və dağıdılmışdır. Erməni silahlı dəstələri Şuşa, Zəngəzur və Cəbrayıl qəzalarında, İrəvan və Gəncə quberniyalarında azərbaycanlılar yaşayan 200-dən artıq yaşayış məntəqəsini viran qoymuş, on minlərlə soydaşımız öz doğma yurdlarından qaçqın və məcburi köçkün düşmüşlər. Ermənilər 200 mindən artıq azərbaycanlı (uşaq, qadın, qoca) fərq qoymadan qətlə yetirməklə həmin ərazilərdə çar Rusiyasının onlara vəd etdiyi “Ermənistan dövləti”ni qurmaq üçün etnik təmizləmə aparmışlar. Belə ki, Birinci Dünya müharibəsi illərində də çarizmin himayəsinə sığınan ermənilər azərbaycanlılara qarşı qırğınları davam etdirməyə başladılar.

1917-ci ildə Rusiyada baş verən fevral və oktyabr

hadisələrindən sonra “Daşnaksütyun” partiyası və Erməni Milli Konqresi daha geniş fəaliyyətə başladılar. Eyni zamanda, V.Lenin tərəfindən 1917-ci ilin dekabrında Qafqaz işləri üzrə müvəqqəti fəvqəladə komissar təyin edilən S.Şaumyan azərbaycanlıların kütləvi qırğınının təşkilatçısı və rəhbərinə çevrildi. Erməni silahlı qüvvələri tərəfindən 1917-ci ilin əvvəllərindən 1918-ci ilin mart ayına qədər olan dövrdə İrəvan quberniyasında 197 kənd, Zəngəzur qəzasında 109, Qarabağda 157 kənd dağıdılmış, digər bölgələrdə 60 yaşayış məskəni məhv edilmiş, yandırılmış və viran qoyulmuşdur.

1918-ci ilin əvvəllərində, yəni, mart qırğınının əfəsinə bilavasitə Şaumyana tabe olan erməni silahlı qüvvələrinin sayı 20 minə yaxın idi. Bolşeviklərin, o cümlədən Leninin himayəsi altında Şaumyan Bakı Kommunasının rəhbəri oldu. Həmin il martın 30-da erməni-bolşevik birləşmələri Bakı şəhərini gəmilərdən yaylım atəsinə tutdular. Bunun ardınca isə silahlı daşnaklar azərbaycanlıların evlərinə hücum edərək amansız qətlər törətdilər. Martın 31-də və aprelin ilk günlərində qırğınlar kütləvi xarakter aldı. Minlərlə dinc azərbaycanlı yalnız milli mənsubiyyətinə görə məhv edildi. Həmin günlərdə erməni-bolşevik birləşmələri Bakıda 12 min dinc azərbaycanlıyı qətlə yetirdilər. Bu qanlı hadisələr zamanı insanlar evlərində diri-diri yandırılmış, eləcə də xüsusi işgəncələrlə və amansızlıqla öldürülmüşdür.

Ermənilərin silahlı hücumu nəticəsində 1918-ci ilin ilk beş ayı ərzində Quba qəzasında 16 mindən çox insan xüsusi qəddarlıqla qətlə yetirilmiş, 167 kənd dağıdılmışdır ki, onlardan 35-i hazırda mövcud deyil. Erməni-daşnak dəstələrinin Quba qəzasında azərbaycanlıları kütləvi şəkildə qətlə yetirmələrinə dair aşkar edilmiş faktlar son vaxtlar bir daha sübuta yetirilmişdir. Belə ki, 2007-ci ildə Quba şəhərində kütləvi məzarlıqların aşkar edilməsi erməni vandalizmini təsdiqləyən faktlardır. Məzarlığın tədqiqi zamanı 1918-ci ildə erməni silahlı birləşmələrinin Qubaya hücumu zamanı insanların hər cür zorakılığa məruz qalaraq qəddarlıqla qətlə yetirilməsi və həmin məzarlığın sonradan kütləvi şəkildə basdırılmış yerli sakinlərə məxsus olduğu müəyyən edilmişdir. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, Amazaspın rəhbərliyi ilə erməni hərbi birləşmələri Qubada türk-müsəlman əhalisi ilə yanaşı,

yəhudilərə qarşı da qırğınlar törətmişlər. Aparılan tədqiqatlar nəticəsində məlum olmuşdur ki, 1918-1919-cu illərdə Qubada ermənilər tərəfindən 3 min nəfərə qədər yəhudi qətlə yetirilmişdir.

Bundan əlavə, Azərbaycanın yüzlərlə yaşayış məntəqəsi, o cümlədən Qarabağda 150-dən çox kənd dağıdılmış və yandırılmış, eləcə də Şuşada azərbaycanlılara qarşı amansız qırğınlar törədilmişdir. Erməni daşnakları tərəfindən 1918-ci ilin mart-aprel aylarında Bakıda və digər Azərbaycan ərazilərində 50 minə yaxın insan xüsusi işgəncələrlə qətlə yetirilmişdir. Zəngəzur qəzasında 10 mindən çox, Şamaxı qəzasında 10 min 270 nəfər, şəhərlə birlikdə isə 18 min 270 nəfər azərbaycanlı amansızlıqla öldürülmüşdür.

1918-1920-ci illərdə indiki Ermənistan ərazisində yaşamış 575 min azərbaycanlının 565 min nəfəri öldürülmüş və doğma torpağından didərgin salınmışdır. Bu rəqəmi Z.Korkodyan özünün “Sovet Ermənistanının əhalisi 1831-1931” adlı kitabında təsdiq edərək yazır ki, “1920-ci ildə sovet hökumətinə daşnaklardan cəmi 10 min nəfərdən bir qədər artıq türk (azərbaycanlı) əhali qalmışdır. 1922-ci ildə 60 min qaçqın geri qayıtdıqdan sonra azərbaycanlılar burada 72 min 596 nəfər, 1931-ci ildə isə 105 min 838 nəfər olmuşdur”. 1919-cu ilin son iki ayında İrəvan quberniyasının Eçmiədzin və Sürməli qəzalarında 96 kənd, İrəvan qəzasının isə bütün kəndləri məhv edilmiş, İrəvan quberniyasında 132 min azərbaycanlı qətlə yetirilmişdir.

Ümumilikdə, 1918-1920-ci illərdə ermənilər tərəfindən törədilmiş kütləvi qırğınların Bakı, Quba, Şamaxı, Kürdəmir, Lənkəranla yanaşı, Şuşada, İrəvan quberniyası ərazisində, Zəngəzurda, Naxçıvanda, Şərurda, Ordubadda, Qarsda və başqa bölgələrdə amansız şəkildə davam etdirilməsi nəticəsində on minlərlə azərbaycanlı ən qəddar üsullarla qətlə yetirilmiş, bir milyondan çox əhali öz doğma torpaqlarından didərgin salınmışdır. Tarixi Azərbaycan torpaqlarında ermənilər tərəfindən bu vəhşiliklər törədilərkən məktəblər, məscidlər yandırılmış, maddi-mədəniyyət nümunələri məhv edilmişdir.

1918-ci il mayın 28-də Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti qurulduqdan sonra Fövqəladə Təhqiqat Komissiyası yaradılmış və ermənilərin törətdikləri cinayətlər araşdırılmağa başlanmışdır.

Hökumətin qərarı ilə hər il (1919-cu və 1920-ci il martın 31-də Ümummilli Matəm Günü kimi qeyd edilmişdir) mart ayının 31-nin Matəm Günü kimi qeyd edilməsi qərara alınmışdı. Lakin Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin süqutu bu işi başa çatdırmağa imkan vermədi. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti yaradılarkən regionda mövcud olan geosiyasi vəziyyət 1918-ci il mayın 29-da İrəvan şəhərinin ermənilərə siyasi mərkəz kimi verilməsinə səbəb oldu. Beləliklə, 1918-ci ildə Azərbaycan torpaqlarında - keçmiş İrəvan xanlığının ərazisində Ermənistan Respublikası yaradıldı.

Çar Rusiyasının müstəmləkəçilik siyasətinin tərkib hissəsi olan və bütün XIX əsr boyunca davam etdirilmiş köçürülmə prosesi nəticəsində ermənilərin Qarabağın dağlıq hissəsində süni surətdə çoxaldılması onların XX əsrin əvvəllərindən başlayaraq Azərbaycana qarşı ərazi iddiaları və təcavüzkarlıq siyasətinin baş qaldırmasına səbəb olmuşdur. Ermənilərin ən böyük iddiası Qarabağı və Zəngəzuru ələ keçirmək idi. Ermənistan hökuməti işğal planlarını həyata keçirmək məqsədilə oraya silahlı qüvvələr göndərdi. Nəticədə, Qarabağ torpaqlarını ələ keçirməyə can atan erməni silahlı qüvvələri yüzlərlə yaşayış məntəqəsini dağıtdı, minlərlə dinc azərbaycanlı əhalisini qəddarcasına məhv etdi.

1919-cu ilin yanvarında daşnak Ermənistan hökuməti Qarabağla əlaqədar Azərbaycana qarşı ərazi iddiası irəli sürdü. Bununla da, Qarabağın dağlıq hissəsinin Ermənistana birləşdirilməsi üçün ilk rəsmi cəhd edildi. Problemi dinc vasitələrlə həll etmək üçün Azərbaycan hökuməti dəfələrlə təkliflərlə çıxış etsə də, daşnakların tutduğu mövqe bu təkliflərin həyata keçməsinə mane oldu.

Ərazi bütövlüyünü qoruyub saxlamağı və öz vətəndaşlarının təhlükəsizliyini təmin etməyi özünün başlıca vəzifəsi hesab edən Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti Ermənistan Respublikasının ərazi iddialarını qəti şəkildə rədd etdi. Azərbaycan parlamenti “Qarabağ” məsələsini müzakirə edərək separatçılıq hərəkatının qarşısını almaq üçün əməli tədbirlər həyata keçirməyə başladı. Bu məqsədlə Azərbaycan hökuməti 1919-cu il yanvarın 15-də Şuşa, Cəbrayıl, Cavanşir və Zəngəzur qəzalarını Gəncə quberniyasından ayıraraq, mərkəzi Şuşa şəhəri olmaqla həmin qəzalardan ibarət Qarabağ general-qubernatorluğunu yaratdı və

Xosrov bəy Sultanov general-qubernator təyin edildi. Azərbaycan hökuməti ona tapşırırdı ki, orada qayda-qanun yaratsın və yerli hakimiyyəti təşkil etsin.

Azərbaycan hökumətinin gərgin səyi nəticəsində 1919-cu il noyabrın 23-də Tiflisdə ABŞ nümayəndəliyinin vasitəçiliyi ilə Azərbaycan və Ermənistan respublikaları arasında müqavilə imzalandı. İmzalanan müqaviləyə görə, toqquşmalar dayandırılmalı, mübahisəli məsələlər, o cümlədən də sərhəd məsələləri danışıqlar yolu ilə həll edilməli idi. Lakin Ermənistan tərəfi bu sazişi kobud surətdə pozmuş və Azərbaycan ərazilərinə öz qoşunlarını göndərərək azərbaycanlılara qarşı dəhşətli qırğınlar törətmişdir. Bütün bunlara baxmayaraq, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin mövcud olduğu dövrdə Ermənistanın Qarabağı diplomatik və hərbi vasitələrlə ələ keçirmək cəhdlərinin qarşısı qətiyyətlə alındı. Lakin Xalq Cümhuriyyətinin süqutunda da az rol oynamayan daşnakların bu ərazi iddiaları Azərbaycan sovetləşəndən sonra yenidən ortaya atıldı.

Cənubi Qafqazın sovetləşməsindən öz məqsədləri üçün istifadə edən ermənilər 1920-ci ildə Zəngəzuru və Azərbaycanın bir sıra torpaqlarını Ermənistan SSR-yə daxil etməyə nail oldular. Bununla da, Naxçıvanın Azərbaycandan ayrı salınması və quru əlaqələrin kəsilməsi baş vermişdir. Sonrakı dövrlərdə isə ermənilər Ermənistana verilmiş Zəngəzurda və digər ərazilərdə də tarixən yaşamış azərbaycanlıların deportasiya edilməsi siyasətini daha da genişləndirdilər.

Bu siyasətin davamı olaraq Azərbaycanın Qarabağ bölgəsinin dağlıq hissəsinə XIX əsrdə köçürülən ermənilərə 1923-cü il iyulun 7-də muxtar vilayət statusu verildi. Bu qərar sovet Rusiyasının himayəsi və iştirakı ilə həyata keçirildi. Halbuki, keçmiş SSRİ məkanındakı digər respublikalarda Qarabağda yaşayan ermənilərdən daha çox erməni yaşayırdı. Bundan başqa, Ermənistanda tarixən yaşayan azərbaycanlıların sayının Qarabağ ermənilərindən dəfələrlə çox olmasına baxmayaraq, Azərbaycan onlar üçün Ermənistandan milli-dövlət qurumu yaradılmasını heç vaxt tələb etməmişdi.

Bununla yanaşı, DQMV yaradılan zaman Azərbaycanın 1923-cü ilə qədərki inzibati-ərazi bölgüsü kobudcasına pozulmuş

və qəbul edilən qərara görə, Cavanşir, Qubadlı, Şuşa qəzalarının əraziləri bölünüb DQMV yaradılmışdır. “Əsasnamə”yə görə, Şuşa qəzasından Şuşa, Xankəndi və 115 kənd, Cavanşir qəzasından 52 kənd, Qaryagin qəzasından 30 kənd, Qubadlı qəzasından isə Qaladərəsi DQMV-yə verilmişdir.

Nəticədə, Azərbaycanın ayrılmaz tərkib hissəsi olan Qarabağ süni şəkildə aran və dağlıq hissələrinə bölünmüş və Azərbaycan rəhbərliyi Qarabağın dağlıq hissəsində sonradan məskunlaşmış ermənilərə muxtariyyət statusu verməyə məcbur edilmişdi. Eyni zamanda, bu muxtariyyət statusu Dağlıq Qarabağda tarixən yaşayan azərbaycanlıların rəyi nəzərə alınmadan və onların hüquqları kobudcasına pozularaq həyata keçirilmişdi.

Bu hadisə təkcə Azərbaycanın inzibati-ərazi bölgüsünün pozulması deyil, həm də ermənilərin ölkəmizə qarşı gələcək ərazi iddiaları üçün bir vasitə olmuş və elə o vaxtdan da Dağlıq Qarabağ termini meydana çıxmışdır. Muxtariyyətin yaradılması haqqında qəbul edilən dekretə vilayət mərkəzinin Xankəndi olması göstərilə də, az sonra 1923-cü il sentyabrın 18-də Dağlıq Qarabağ vilayət partiya komitəsinin qərarı ilə Xankəndinin adı dəyişdirilib S.Şaumyanın şərəfinə Stepanakert adlandırıldı. Bununla da, Qarabağda Azərbaycanın tarixi yerlərinin, mahal, rayon və kənd adlarının dəyişdirilməsinin təmali qoyuldu.

Sovet dövründə Azərbaycanın Qarabağ bölgəsinin dağlıq hissəsində yaşayan erməni icması bütün siyasi, iqtisadi, sosial və mədəni məsələləri əhatə edən muxtariyyətə malik olsa da, Ermənistan öz ərazi iddialarını bir neçə dəfə ortaya atmış, ancaq istəyinə nail ola bilməmişdir. Lakin bunun əvəzində 1947-ci il dekabrın 23-də SSRİ Nazirlər Sovetinin “Ermənistan SSR-dən kolxozçu və digər azərbaycanlı əhalinin Azərbaycan SSR-in Kür-Araz ovalığına köçürülməsi haqqında” qərarına əsasən 1948-53-cü illərdə azərbaycanlıların tarixi torpaqlarından, xüsusilə də İrəvan və onun ətraf rayonlarından kütləvi şəkildə deportasiya olunması nəticəsində 150 minə yaxın soydaşımız zorakılıqla Azərbaycanın aran rayonlarına köçürülmüşdür.

XX ƏSRİN SONLARINDA ERMƏNİSTANIN AZƏRBAYCANA QARŞI ƏRAZI İDDIALARI VƏ HƏRBI TƏCAVÜZÜ

XX əsrin 80-ci illərinin ikinci yarısında ermənilər özlərinin yaxın və uzaq xaricdəki himayədarlarının köməkliyi ilə “Böyük Ermənistan” ideyasını həyata keçirmək üçün yaranmış vəziyyətdən istifadə edərək yenidən Azərbaycanın Dağlıq Qarabağ bölgəsinə dair ərazi iddiaları irəli sürdülər. Hər dəfə Qarabağa dair ərazi iddiaları kənardan, məhz Ermənistanın təbliği, təhriki və təzyiqi ilə ortaya atılırdı. Heç şübhəsiz, ermənilərin bu ərazi iddiaları birdən-birə deyil, Yerevanda və Qərbdə olan himayədarları tərəfindən hələ xeyli əvvəl diqqətlə, eləcə də hərtərəfli plan əsasında hazırlanmışdı. Sovet dövründə mərkəzi hakimiyyət orqanlarının himayədarlığı ilə Azərbaycan əleyhinə məqsədyönlü şəkildə təbliğat kampaniyası aparılmış və nəticədə, neqativ ictimai fikir formalaşdırılmışdı. Erməni ideoloqları və onların ilhamvericiləri Azərbaycanın tarixi, sosial-iqtisadi inkişafı haqqında faktları açıq-aşkar saxtalaşdıraraq bütün İttifaq miqyasında yaymışdılar.

1988-ci il hadisələri başlananda ilk vaxtlar vəziyyəti son dərəcə gərginləşdirməyə, ictimai rəyi öz tərəflərinə çəkməyə çalışan erməni siyasətçiləri və onların himayədarları tərəfindən vilayətin iqtisadi geriliyi pərdəsi altında Dağlıq Qarabağın Ermənistana birləşdirilməsi üçün uzun müddətdən bəri hazırlanmış plan üzrə Xankəndidə və Yerevanda davamlı tətillər keçirilir, müəssisələr dayandırılır və kütləvi mitinqlər təşkil edilirdi. Lakin baş verən sonrakı hadisələr DQMV-nin sosial-iqtisadi geriliyi barədə erməni siyasətçiləri və onların Mərkəzdəki himayədarlarının irəli sürdükləri bu saxta tezisə yalnız bəhanə, əsas məqsədin isə Ermənistanın Azərbaycana qarşı ərazi iddiası olduğunu göstərdi.

Artıq ilin ikinci yarısında vəziyyət o qədər mürəkkəbləşdi ki, DQMV-nin azərbaycanlı əhalisinə qarşı silahlı təcavüz oldu. Belə ki, avqustun axırı və sentyabrın əvvəllərində Kərkicahan və Xocalı üzərinə ermənilərin kütləvi hücumu baş verdi. Sentyabrın 18-də ermənilər Xankəndidə yaşayan 15 minə qədər azərbaycanlı sənəddən zorakılıqla çıxardılar, onların evləri yandırıldı.

1989-cu il dekabrın 1-də Ermənistan SSR Ali Soveti Azərbaycanın suverenliyini kobud surətdə pozaraq DQMV-nin Ermənistan SSR-ə birləşdirilməsi haqqında Konstitusiyaya zidd qərar qəbul etdi. DQMV-nin müəssisləri Ermənistanın müvafiq nazirlik və idarələrinin tabeliyinə verildi. Birbaşa sovet rəhbərliyinin fəaliyyətsizliyi, bəzən isə açıq himayədarlığı sayəsində DQMV iqtisadiyyatının və digər sahələrinin, faktiki olaraq, Azərbaycandan ayrılması və Ermənistana birləşdirilməsi baş verdi. Bütün rayon partiya komitələri Ermənistan KP-nin tərkibinə daxil edildi. DQMV ərazisində Ermənistanın bayrağı qaldırıldı. Sovet rəhbərliyinin çox ciddi və bağışlanılmaz səhvləri və ermənipərəst siyasəti 1990-cı ilin sonu-1991-ci ilin əvvəllərində vəziyyətin getdikcə kəskinləşməsinə gətirib çıxardı, DQMV və Azərbaycanın Ermənistanla həmsərhəd bölgələrində erməni təcavüzü daha geniş miqyas aldı.

Bu illərdə Moskva-Bakı sənişin qatarlarında, Tbilisi-Bakı, Tbilisi-Ağdam, Ağdam-Şuşa, Ağdam-Xocalı marşrutları üzrə avtomobillərdə törədilən terror aktları nəticəsində yüzlərlə azərbaycanlının həyatına son qoyuldu. Minlərlə azərbaycanlı SSRİ-nin hakim dairələri tərəfindən himayə edilən ermənilərin işğalçılıq siyasətinin qurbanı oldu. Təəssüf ki, hadisələrin başlanğıcında erməni separatçılarının qarşısının alınmaması vəziyyəti get-gedə kəskinləşdirirdi. Nəticədə, ermənilər Azərbaycan hökuməti tərəfindən nəzarət olunmayan vilayətdə Ermənistandan göndərilən silahlı dəstələr və hərbi texnikanın köməyi ilə azərbaycanlılara qarşı daha qanlı cinayətlər törətdilər ki, bu da münafişənin böyüyüb irimiqyaslı müharibəyə çevrilməsinə səbəb oldu.

1991-ci ildən Qarabağın dağlıq hissəsində baş verən hadisələrin gərginliyi get-gedə artırdı. Artıq ictimai-siyasi vəziyyət böyük fəlakətin yaxınlaşmasından xəbər verirdi. Həmin ilin iyun-dekabr aylarında erməni silahlı qüvvələrinin Xocavəndin Qaradağlı və Əsgəran rayonunun Meşəli kəndinə hücumu nəticəsində 12 nəfər öldürüldü, 15 nəfər isə yaralandı. Həmin ilin avqust və sentyabr aylarında Şuşa-Cəmilli, Ağdam-Xocavənd və Ağdam-Qaradağlı avtobuslarının erməni silahlı dəstələri tərəfindən atəşə tutulması nəticəsində 17 nəfər həlak oldu, 90 nəfərə qədər azərbaycanlı

yaralandı. 1991-ci il oktyabrın sonunda və noyabr ayı ərzində Qarabağın dağlıq hissəsindəki 30-dan çox yaşayış məntəqəsi, o cümlədən Tuğ, İmarət-Qərvənd, Sırxavənd, Meşəli, Cəmilli, Umudlu, Qaradağlı, Kərkicahan və s. bu kimi digər strateji əhəmiyyətə malik kəndlərimiz ermənilər tərəfindən yandırıldı, dağıdıldı və talan edildi.

Ümumiyyətlə, 1988-1991-ci illərdə, yəni hadisələrin başlanğıcından SSRİ-nin süqutuna qədər olan dövrdə İttifaqın hakim dairələri tərəfindən himayə edilən Ermənistan Azərbaycana qarşı açıq-aşkar təcavüzkarlıq siyasəti yeritmiş, nəticədə dinc sakinlər qətlə yetirilmiş, yaşayış məntəqələri dağıdılmış, talan edilmiş və yandırılmışdır. Dağlıq Qarabağ bölgəsində yaşayan ermənilərə Azərbaycandan ayrılaraq Ermənistanla birləşməyin zəruriliyinə nail olmaq ideyasını süni surətdə qəbul etdirən təcavüzkar dövlət buna nail olmaq üçün Dağlıq Qarabağdan 50 min azərbaycanlıyı soyqırımına və təcavüzə məruz qoyub didərgin salmışdır. Bu illər ərzində Dağlıq Qarabağda ermənilər tərəfindən törədilmiş 2559 toqquşma, 315 silahlı basqın, 1388 atəşə tutma halları qeydə alınmışdır ki, bunların da nəticəsində 514 nəfər həlak olmuş, 1318 nəfər yaralanmışdır.

Eyni zamanda, bu dövrdə etnik təmizləmə nəticəsində Ermənistandakı 185 azərbaycanlı kəndindən 250 min nəfərə qədər azərbaycanlı təcavüzə məruz qalaraq zorakılıqla doğma yurdlarından qovuldu. Nəticədə, Ermənistanı azərbaycanlılardan təmizləmək aksiyası həyata keçirilərək 216 azərbaycanlı vəhşicəsinə qətlə yetirilmiş, minlərlə qadın, uşaq və qoca bədən xəsarəti almış, on minlərlə ailənin əmlakı qarət olunmuşdur.

1992-ci ilin əvvəllərindən başlayaraq Ermənistan ordusu bir-birinin ardınca yuxarı Qarabağda azərbaycanlılar yaşayan sonuncu yaşayış məntəqələrini də işğal etdi. Belə ki, fevral ayının 12-də Şuşanın Malibəyli və Quşçular kəndləri Ermənistan silahlı qüvvələri tərəfindən zəbt olundu. Fevralın 13-dən 17-dək Xocavənd rayonunun Qaradağlı kəndinə silahlı hücum zamanı 118 nəfər (uşaq, qadın, qoca) əsir götürülmüş, 33 nəfər ermənilər tərəfindən güllələnmiş eyni zamanda, öldürülən və yaralı halda olanları bir yerdə təsərrüfat quyusuna tökərək basdırmışlar. Əsir götürülənlərdən 68 nəfəri amansızlıqla öldürülmüş, 50 nəfəri isə

böyük çətinliklə əsirlikdən azad edilmişdir. Azad olunanların 18 nəfəri aldıqları sağalmaz yaralardan sonra vəfat etmişdir. Əsirlikdə saxlanılanlara qarşı vəhşi, vandalizm hərəkətləri ilə davranılması, insanların başlarının kəsilməsi, diri-diri basdırılması, dişlərinin zorla çıxarılması, ac-susuz saxlanması, işgəncə verilərək öldürülməsi insanlığa qarşı törədilmiş ən ağır cinayət hadisəsi idi. Qaradağlı kəndində 2 ailənin hər birindən 4 nəfər öldürülmüş, 42 ailə öz başçısını itirmiş, 140-a yaxın uşaq yetim qalmışdır. Ümumilikdə, əhalisi ermənilər tərəfindən əsl soyqırımına məruz qalmış bu kənddə 91 nəfər, yəni kənd sakinlərinin hər 10 nəfərindən biri qətlə yetirilmişdir.

1992-ci il fevralın 25-dən 26-na keçən gecə Ermənistan silahlı qüvvələri Xankəndidə yerləşən sovet ordusundan qalmış 366-cı motoatıcı alayın 180 nəfər hərbi mütəxəssisi və ağır texnikasının iştirakı ilə Xocalı şəhərinə hücum edərək şəhəri yerlə-yeksan etdilər. Çoxsaylı ağır texnika ilə şəhər tamamilə dağıdıldı, yandırıldı və insanlar xüsusi qəddarlıqla qətlə yetirildi. Bu soyqırımı nəticəsində rəsmi rəqəmlərə görə, 613 nəfər öldürülmüşdü ki, onlardan 63 nəfəri uşaq, 106 nəfəri qadın, 70 nəfəri isə qoca idi. 8 ailə tamamilə məhv edilmişdi. 487 nəfər şikəst olmuşdu ki, onlardan da 76-sı uşaqdır. Bundan əlavə, 1275 nəfər əsir götürülmüş, 150 nəfərin taleyi indiyə kimi naməlumdur.

Xocalıya hücum zamanı 366-cı motoatıcı alayın 3-cü batalyonunda onlarca erməni zabiti və giziri iştirak etmişdir. Xocalı soyqırımında izləri itirmək üçün 1992-ci il martın 2-də sovetlərdən qalma 366-cı motoatıcı alay Gürcüstanın Vaziani şəhərinə köçürüldü, martın 10-da isə həmin alay ləğv edilərək, şəxsi heyəti və hərbi texnikası başqa hərbi hissələrə paylandı.

1992-ci il mayın 8-də İranın təşəbbüsü ilə Tehranda Azərbaycan və Ermənistan rəhbərləri arasında üçtərəfli görüş keçirildi. Elə həmin gün Şuşa işğal edildi. Sonralar aydın oldu ki, görüş zamanı Azərbaycan-Ermənistan sərhədi boyu və Qarabağın dağlıq hissəsində atəşin dayandırılmasından erməni tərəfi, əslində, başqa məqsəd güdürmüş. Məhz bu görüş Ermənistana beynəlxalq ictimaiyyətdən öz niyyətlərini gizlətmək üçün lazım idi. Şübhəsiz ki, Ermənistan rəhbərliyi hazırlanmış hücum əməliyyatından əvvəlcədən xəbərdar olmuşdur. Çünki Şuşanın işğalı Ermənistan

rəhbərliyinin Tehranda danışıqlar apardığı vaxtla üst-üstə düşür və bağlanan sülh müqaviləsi mürəkkəbin qurduğu ana qədər qüvvədə qalmışdır. Bununla yanaşı, ermənilər, həmişə olduğu kimi, hücum ərəfəsində bütün dünyaya Şuşadan Xankəndiyə güclü hücumlar edilməsi barədə dezinformasiya yaymışdılar.

Beləliklə, ən müasir texnika hesabına 289 kvadratkilometr ərazisi, 24 000 nəfər əhalisi, 1 şəhər və 30 kənddən ibarət olan Şuşa rayonu Ermənistan silahlı qüvvələri tərəfindən işğal edildi. Şuşa uğrunda döyüslərdə 195 nəfər şəhid oldu, 165 nəfər isə yaralandı, 58 nəfər itkin düşdü. Bu hadisə mütəmadi şəkildə BMT Nizamnaməsini və ATƏT-in prinsiplərini kobud şəkildə pozaraq Qarabağın dağlıq hissəsini zorla Ermənistanla ilhaq etməyə çalışan Ermənistan hökumətinin beynəlxalq hüquq normaları ilə bir araya sığmayan təcavüzkar siyasət yeritdiyini bir daha təsdiq etdi. Şuşanın işğalı sonralar digər Azərbaycan ərazilərinin itirilməsində əsas rol oynadı. Azərbaycanın qədim musiqi və mədəniyyət mərkəzi Şuşa şəhərinin işğalından sonra erməni hərbi qüvvələri Şuşa-Laçın yolunu bağlayaraq birbaşa Ermənistan Respublikası ərazisindən Laçın şəhərini güclü top atəşinə tutdular. Erməni hərbi qüvvələrinin məqsədi işğal etdikləri Azərbaycan torpaqlarında möhkəmlənmək, Qarabağın dağlıq hissəsini Ermənistan Respublikasına birləşdirmək üçün onların arasında dəhliz açmaq idi.

Şuşa işğal edildikdən az sonra ermənilər qısa müddət ərzində, yəni mayın 18-də Dağlıq Qarabağdan kənarda yerləşən qədim Azərbaycan şəhəri Laçını da zəbt etdilər. Nəticədə, 1835 kvadratkilometr ərazisi, 71 000 nəfər əhalisi və 120 kəndi olan Laçın rayonu Ermənistan silahlı qüvvələri tərəfindən işğal olundu. Heç şübhəsiz ki, Azərbaycan Respublikasının Dağlıq Qarabağ bölgəsinin erməni icması, hətta istəsəydi belə, kənardan çox böyük kömək olmadan Azərbaycan ərazilərini işğal edə bilməzdi. Beləliklə, “öz müqəddəratını təyin etmək” ideyasını reallaşdırmaq adı altında Azərbaycanın Dağlıq Qarabağ bölgəsini Ermənistanla birləşdirən dəhliz silah gücünə ələ keçirildi. Laçının işğalı müharibənin Dağlıq Qarabağ hüduqlarından çıxdığını və Ermənistanın hərbi işğalçılıq niyyətinin böyük olduğunu göstərdi. Ermənilərin “humanitar dəhliz” adlandırdığı bu yol ilə Dağlıq Qarabağa külli miqdarda

silah, döyüş sursatı və hərbi qüvvə gətirildi.

Nəticədə, monoetnik dövlət yaratmağa nail olan Ermənistan silahlı qüvvələri ona himayədarlıq edən dövlətlərin köməyindən istifadə edərək Dağlıq Qarabağ bölgəsinin (4,4 min kvadratkilometr) hüduqlarından kənarda yerləşən və onun ərazisindən 4 dəfə böyük olan Laçın, Kəlbəcər, Ağdam, Füzuli, Cəbrayıl, Qubadlı və Zəngilan bölgələrini işğal etdi. Bütün bu ərazilər ermənilər tərəfindən etnik təmizlənməyə məruz qalmışdır. Belə ki, Ermənistanın ərazi iddiası obyektı olan Dağlıq Qarabağın erməni icmasının öz müqəddəratını təyin etmək cəhdi kimi qələmə verdiyi bu proses Azərbaycanın işğal olunmuş ərazilərindən 1 milyondan çox azərbaycanlı əhalinin öz torpağında qaçqın vəziyyətinə düşməsinə gətirib çıxardı.

Hazırda Azərbaycan ərazisinin 20 faizdən çox hissəsi Ermənistan silahlı qüvvələrinin işğalı altındadır. İşğal nəticəsində 900-ə yaxın yaşayış məntəqəsi, 22 muzey və 4 rəsm qalereyası, tarixi əhəmiyyəti olan 9 saray, nadir tarixi əhəmiyyətli 40 min muzey sərvəti və eksponatı, 44 məbəd və 9 məscid dağıdılmış, talan edilmiş və yandırılmışdır. Bundan əlavə, 927 kitabxanada 4,6 milyon kitab və qiymətli tarixi əlyazmalar məhv edilmişdir.

Eyni zamanda, dövlət terrorizmi və soyqırımı siyasəti yeridən Ermənistan və işğal olunmuş ərazilərdəki separatçı rejim tərəfindən ümumilikdə, müxtəlif səpkili (sərnişin avtobuslarında, sərnişin və yük qatarlarında, Bakı Metropolitenində, hava nəqliyyatında, sərnişin daşıyan dəniz bərəsində, yaşayış məntəqələrində, mülki və dövlət obyektlərində) 373 terror aktı törədilmişdir ki, nəticədə 1200 nəfər həlak olmuş, 1705 nəfər yaralanmışdır.

Bütün dövrlərdə olduğu kimi, ermənilərin həyata keçirdiyi bu işğalçılıq siyasəti kütləvi qırğınlarla müşayiət olunmuşdur. Belə ki, 1988-1993-cü illərdə Ermənistanın hərbi təcavüzü nəticəsində 20 000 nəfərdən çox azərbaycanlı həlak olmuş, 100 000 nəfərdən çoxu yaralanmış, 50 000 nəfər isə müxtəlif dərəcəli xəsarət alaraq əlil olmuşdur. Munaqişə dövründə 4853 nəfər itkin düşmüş, onlardan 1357 nəfəri əsirlikdən azad edilmiş, 783 nəfəri isə hələ də Ermənistanda əsirlikdədir. Beynəlxalq Qırmızı Xaç Komitəsinin məlumatına görə, 439 nəfər əsirlikdə öldürülmüşdür.

XX əsrin sonunda ermənilərin Xocalıda törətdikləri soyqırımı

bütün insanlığa və bəşəriyyətə qarşı yönəldilmiş ən ağır cinayətlərdən biri kimi qiymətləndirilir. Dünya tarixində Xocalı faciəsi tarixi yaddaşlardan heç vaxt silinməyən Xatın, Xirosima, Naqasaki, Sonqmi, Ruanda, Srebrenitsa və Holokost kimi dəhşətli faciələrdən heç də geri qalmır. Adıçəkilən hadisələr müharibələr tarixinə dinc əhalinin soyqırımını olaraq daxil olmuş və bütün dünyada geniş əks-səda doğurmuşdur.

Bütün dünyanın gözü qarşısında baş verən bu dəhşətli soyqırımının əsl mahiyyəti yalnız ümummillə lider Heydər Əliyev 1993-cü ildə siyasi hakimiyyətə yenidən qayıtdıqdan sonra açıqlanmış, 1994-cü ilin fevralında Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi Xocalı soyqırımına siyasi-hüquqi qiymət vermişdir. Bundan əlavə, ermənilərin azərbaycanlılara qarşı zaman-zaman törətdikləri soyqırımını ilə əlaqədar ümummillə lider Heydər Əliyevin 1998-ci il martın 26-da imzaladığı Fərmanla 31 mart Azərbaycanlıların Soyqırımını Günü elan edilmişdir.

Ümummillə Liderin “1948-1953-cü illərdə azərbaycanlıların Ermənistan SSR ərazisindəki tarixi-etnik torpaqlarından kütləvi surətdə deportasiyası haqqında” 1997-ci il 18 dekabr tarixli Fərmanı Ermənistan SSR ərazisindən azərbaycanlıların deportasiyasının hərtərəfli tədqiq edilməsi, bu cinayətə hüquqi-siyasi qiymət verilməsi və onun beynəlxalq ictimaiyyətə çatdırılması baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bu fərmanlar təkcə tariximizin qanlı səhifələrinin öyrənilməsi baxımından deyil, eləcə də erməni şovinizmi və terrorizminin ifşa olunması baxımından da əhəmiyyətlidir.

Beynəlxalq hüquqa görə, soyqırımını sülh və insanlıq əleyhinə yönələn əməldir və ən ağır cinayət hesab edilir. Bu barədə BMT Baş Məclisinin 1948-ci il 9 dekabr tarixli 260 (III) saylı qətnaməsi qəbul edilmiş və 1951-ci ildən qüvvəyə minən “Soyqırımını cinayətinin qarşısının alınması və cəzalandırılması haqqında” Konvensiyada soyqırımını cinayətinin hüquqi əsası təsbit olunmuşdur. Ermənistanın Azərbaycana qarşı təcavüzü zamanı həmin konvensiyada təsbit edilmiş soyqırımını cinayətini təşkil edən bütün əməllər azərbaycanlılara qarşı tətbiq olunmuşdur.

Ermənistanın bu cinayətəkar siyasətinin davamlılığını sübut edən faktlardan biri də budur ki, təkcə XX əsrdə azərbaycanlılar 4 dəfə -

1905-1906-cı, 1918-1920-ci, 1948-1953-cü və nəhayət, 1988-1993-cü illərdə erməni millətçiləri tərəfindən törədilən soyqırımı və etnik təmizlənmələrə məruz qalmışdır. Bu işğalçı dövlətin yürütdüyü təcavüzkarlıq siyasəti 20 ildən artıqdır ki, dünya ictimaiyyətinin gözü qarşısında baş verir. Ona görə də Azərbaycan Respublikası bu konvensiyanı rəhbər tutaraq Ermənistan Respublikasına qarşı BMT-nin beynəlxalq məhkəməsində iddia qaldırmaq üçün bütün hüquqi əsaslara malikdir.

Münaqişənin nizama salınması üçün aparılan danışıqlarda da təcavüzkar Ermənistan qeyri-konstruktiv mövqedən çıxış edərək işğalçılıq siyasətindən əl çəkmir. Digər tərəfdən isə, BMT və ATƏT kimi beynəlxalq təşkilatların öz təklif və qətnamələrini həyata keçirmək üçün konkret fəaliyyət göstərməməsi danışıqlar prosesində irəliləyişin əldə olunmasına maneə törədir. Bununla yanaşı, keçən dövr ərzində ATƏT çərçivəsində yaradılan Minsk qrupu və bu qrupa həmsədrlik edən dövlətlər “ikili standartlar” prinsipindən çıxış edərək, münaqişənin ədalətli həll olunmasında məsuliyyət daşımamış və təcavüzkarla qarşı heç bir təzyiq göstərmək niyyətində olmamışlar. Bundan əlavə, təcavüzkar Ermənistana qarşı heç bir əməli tədbirin görülməməsi ATƏT-in nüfuzuna xələl gətirməklə bərabər, onun tərkibində yaradılan Minsk qrupuna olan ümidləri də heçə endirmişdir.

Buna baxmayaraq, Azərbaycan dövləti beynəlxalq təşkilatların, xüsusilə də münaqişəni dinc vasitələrlə nizama salmaq üçün fəaliyyət göstərən ATƏT-in sülhyaratma təkliflərinə hörmətlə yanaşaraq onun işində müntəzəm və əməli şəkildə iştirak edir. Bu da münaqişənin nizama salınması istiqamətində aparılan danışıqlarda Azərbaycanın ilk növbədə sülh variantına üstünlük verdiyinə sübutdur.

Münaqişənin nizama salınmasında Azərbaycanın tutduğu mövqe birmənalıdır. Yəni, problem yalnız Azərbaycanın ərazi bütövlüyü və ölkəmizin beynəlxalq səviyyədə tanınmış sərhədləri çərçivəsində həllini tapmalıdır. Bu mövqe beynəlxalq hüquq normaları və prinsipləri, BMT Nizamnaməsi, Helsinki Yekun Aktı və münaqişənin nizamlanması istiqamətində qəbul edilmiş çoxsaylı beynəlxalq sənədlərə əsaslanır. Eyni zamanda, münaqişənin dinc vasitələrlə nizama salınması istiqamətində bütün beynəlxalq

təşkilatların qəbul etdiyi sənədlər Azərbaycanın mövqeyinin bir daha gücləndirilməsi və məsələnin beynəlxalq hüquq prinsipləri əsasında həllinin təsdiqlənməsi deməkdir. Bu baxımdan BMT Təhlükəsizlik Şurasının qəbul etdiyi 4 qətnamə (822, 853, 874, 884), ATƏT, Avropa Şurası və İslam Əməkdaşlıq Təşkilatının qərarları da əhəmiyyətlidir və Azərbaycanın ədalətli mövqeyinin beynəlxalq səviyyədə müdafiəsi üçün hüquqi əsasdır. Son zamanlar isə, Avropa Parlamenti və NATO-nun Zirvə toplantılarında qəbul olunan qərarlarda birmənalı şəkildə Azərbaycanın ərazi bütövlüyü dəstəklənir və işğala son qoyulması bildirilir.

Ona görə də böyük dövlətlər müasir beynəlxalq münasibətlər üçün təhlükəli olan təcavüzkarın qarşısını almalı, BMT Nizamnaməsinin VII fəslinə müvafiq surətdə qəti praktik addımlar atmalı və Ermənistanı beynəlxalq birliyin iradəsinə tabe etdirməlidirlər.

ПЕРЕСЕЛЕНИЕ АРМЯН НА АЗЕРБАЙДЖАНСКИЕ ЗЕМЛИ

Политика этнической чистки, геноцида и агрессии, целенаправленно осуществляемая армянскими националистами против нашего народа на протяжении двух последних столетий составляет крайне болезненные этапы истории Азербайджана, полные трагедий, в том числе кровавых событий. Основная цель этой националистической, шовинистской политики заключалась в изгнании азербайджанцев с их исконных земель и создании на азербайджанских территориях вымышленного армянами государства «Великая Армения».

Исторические факты свидетельствуют о том, что переселение многочисленного армянского населения из Ирана и Турции в нагорную часть Карабахского региона Азербайджана, представлявшего важное значение в стратегическом отношении, стало осуществляться с начала XIX века. В этот период царская Россия, стремившаяся установить контроль за богатыми природными ресурсами региона, использовала в качестве политического инструмента «армянский фактор» в войне с Турцией и Ираном в конце XVIII – начале XIX века.

В начале XIX столетия главнокомандующий русскими войсками на Кавказе П.Д.Цицианов, заняв Гянджу, писал в своем рапорте от 22 мая 1805 года за номером 19, что Карабах по своему географическому положению считается воротами Азербайджана, а также Ирана, поэтому «нам необходимо держать его в подчинении и приложить больше усилий для укрепления здесь наших позиций». Такая цель в скором времени была достигнута. 14 мая 1805 года был подписан договор между карабахским ханом Ибрагим ханом и генералом Цициановым. Как только Карабахское ханство вошло в состав России П.Д.Цицианов для укрепления позиций царизма в Карабахе тут же стал переселять сюда армян из других провинций Южного Кавказа.

Согласно составленному царскими чиновниками

Ермоловым и Могилевским «Описанию Карабахской провинции», являющемуся важным документом, подробно информирующем о численности и этническом составе населения Карабаха, в 1823 году в Карабахской провинции проживали 20 тысяч 95 семей, в том числе 15 тысяч 729 азербайджанских и 4 тысячи 366 армянских семей. То есть еще до 1823 года число армянских семей в провинции возросло за счет переселенных в Карабах армян и достигло 4 тысяч 366.

Значительное увеличение числа армянского населения в нагорной части Карабаха произошло в 20-е годы XIX столетия, в особенности после оккупации Россией Южного Кавказа. В результате массового переселения армян в ходе русско-иранской войны 1804-1813, 1826-1828 годов и русско-турецкой войны 1828-1829 годов, а также впоследствии – из Ирана, Турции и Южного Азербайджана на Южный Кавказ их число здесь с каждым годом стало увеличиваться.

Н.Н.Шавров открыто говорит об оккупации Кавказа царской Россией и пишет о переселении впервые с этой целью на данные территории представителей других национальностей: «Свою колониальную деятельность мы начали с переселения на Кавказ не русского населения, а иностранцев. Из этих колонистов, считающихся нежелательными на родине элементами, мы создали колонии в Тифлисской и Елизаветпольской (Гянджинской) губерниях. Для них были выделены лучшие земли и предоставлены различные привилегии».

В нагорную часть Карабаха вначале официально было переселено 124 тысячи, а затем неофициально большое число армян. В целом, в 1828-1830-е годы в Нагорную часть Карабаха было переселено более 200 тысяч армян. Н.Н.Шавров так описывает эти факты: «По окончании войны 1828-1830-х годов мы переселили более 40 тысяч иранских и 84 тысячи турецких армян и разместили их в Елизаветпольской и Иреванской губерниях и на лучших государственных землях Тифлисского, Борчалинского, Ахалцихского и Ахалкалакского уездов, где армяне, можно сказать, не жили. Для их расселения было выделено более 200.000 десятин

казенных земель, а также у мусульман с этой целью были приобретены специальные хозяйские земли на сумму свыше 2 миллионов рублей. Эти армяне были расселены в нагорной части Елизаветпольской губернии (имеется в виду нагорная часть Карабаха) и на берегах озера Гейча. Следует также учесть, что помимо официально переселенных 124 тысяч армян, их число вместе с неофициально переселенными сюда превышает 200 тысяч человек».

Этот факт свидетельствует о том, что переселенные армяне были расселены в основном на территориях, где армяне не проживали или их число было незначительным. Отсюда становится ясно, что до начала XIX века, в частности, до заключения Туркменчайского договора, число армян в Гянджинской и Иреванской губерниях было весьма незначительным.

Таким образом, в последующие после Туркменчайского договора два года армянам в результате покровительства царской России удалось поселиться в различных регионах Азербайджана, в том числе в нагорной части Карабаха. Это покровительство царизма армянам проявлялось и в последующие годы.

В конце XIX - начале XX века переселение армян на Южный Кавказ продолжалось. Только за 13 лет – с 1896-го по 1908-й год в Закавказье было переселено 400 тысяч армян. Н.Н.Шавров об этом пишет: «В 1896 году генерал-адъютант Шереметьев в своей справке о проживающих в Закавказье армянах указал, что их число здесь составляет 900 тысяч человек. А в 1908 году численность их достигла 1 миллиона 300 тысяч человек, то есть за этот период армян стало больше, чем на 400 тысяч человек. Из проживающих в настоящее время в Закавказье одного миллиона 300 тысяч армян 1 миллион человек не являются коренными жителями края. Их сюда переселили мы».

В целом, переселение армян в нагорную часть Карабаха серьезно отразилось на демографической ситуации в регионе. Отмечается, что во время переписи населения 1897 года из проживающей в Карабахе 54 тысяч 841 семьи 29 тысяч 350

являлись азербайджанскими, а 18 тысяч 616 – армянскими. А в 1917 году число армян в Карабахе увеличилось за счет пришлых и составило 46 процентов, а число азербайджанцев – 51 процент от общего числа населения.

В 1917 году сборник «Кавказский календарь» писал, что в Карабахе проживают 199 тысяч азербайджанцев (58,3 процента) и 142 тысячи армян (41,7 процента). Как видно, несмотря на то, что благодаря покровительству царской России армяне поэтапно искусственно переселялись и размещались в Карабахе, азербайджанцы, являясь исконными жителями этих земель, во все времена составляли большинство.

Статистические данные, приведенные в летописях «Кавказский календарь», доказывают, что прежде азербайджанцев было значительно больше армян и на нынешней территории Армении. К примеру в 1886 году из 326 сел в Зангезурском уезде Гянджинской (Елизаветпольской) губернии 154 являлись азербайджанскими (45,7 процента), 91 – курдским (27,8 процента), и лишь 81 – армянским (24,8 процента) селами. В 1889 году азербайджанское население Зангезурского уезда на 1500 человек превышало численность армян. А в 1897 году население Зангезура составляло 142 тысячи человек, в том числе 71,2 тысячи (50,1 процента) азербайджанцев и 63,6 тысячи (44,8 процента) армян.

В изданном в 1962 году статистическом сборнике Центрального статистического управления Армении указано, что в 1831 году из 18 тысяч 766 человек 15 тысяч 992, а в 1866 году из 27 тысяч 246 человек населения города Иреван 23 тысячи 627 составляли азербайджанцы (то есть 85,2 процента населения). В изданной в 1932 году в Иреване книге З.Коркодяна «Население Советской Армении 1831-1931» также отмечается, что из 2310 населенных пунктов в Иреванском, Эчмиадзинском, Ени-Баязидском, Александропольском уездах Иреванской губернии, Зангезурском и Газах-Дилижанском уездах Елизаветпольской (Гянджинской губернии), Лори-Пембекском (Борчалинский махал) Тифлисской губернии 2000 принадлежали азербайджанцам. Из проживавшего в

Ирване 10-тысячного населения 7 тысяч человек являлись азербайджанцами, причем азербайджанцами являлись и все 40 человек, управлявших ханством.

В уездах Иреванской губернии, находившихся до 1920 года в составе Азербайджана, в частности Иреванском уезде, численность азербайджанского населения была значительно большей. К примеру, из 99-тысячного населения уезда 62,6 тысячи (66 процентов) являлись азербайджанцами, а 36,4 тысячи – армянами (34 процента).

А в Эчмиадзинском, Ени-Баязидском, Сюрмелинском уездах Иреванской губернии азербайджанцы составляли треть населения. По данным на 1 января 1916 года, этнический состав населения в этих странах вновь составлял большинство в пользу азербайджанцев. В Иреванском уезде проживали 74,2 тысячи или 48 процентов, в Зангезурском уезде – 119,5 тысячи или 53,3 процента, в Ени-Баязидском уезде – 50,7 тысячи, в Сюрмелинском уезде – 45 тысяч азербайджанцев. Эти цифры наглядно подтверждают, что в XIX и начале XX столетий азербайджанцы составляли большинство местного населения на территории нынешней Армении.

В конце XIX века – в 1885 году армянские националисты создали в Марселе партию «Арменакан», в 1887 году в Женеве – «Гнчаг», а в 1890 году в Тифлисе – «Дашнакцутюн». Вслед за этим притязания армян на создание «Великой Армении» вступили в новый этап.

ПОЛИТИКА ЭТНИЧЕСКОЙ ЧИСТКИ И ГЕНОЦИДА АРМЯН ПРОТИВ АЗЕРБАЙДЖАНЦЕВ В НАЧАЛЕ XX ВЕКА.

Процесс переселения, являвшийся составной частью колониальной политики царской России, продолжался на протяжении всего XIX века и в итоге повлиял на демографическую ситуацию в регионе. Искусственное увеличение числа армян в этом регионе способствовало тому, что с начала XX столетия они стали выдвигать территориальные притязания и проводить агрессивную

политику против Азербайджана.

В начале XX века, армянские националисты, расширив свою деятельность по реализации идеи «Великой Армении», выдвинутой в программе партии «Дашнакцутюн», планомерно изгоняя азербайджанцев, проживавших на своих исторических землях, из родных очагов, приступили к осуществлению политики этнической чистки и геноцида. Так, в 1905-1906 годах армяне совершили погромы против мирных азербайджанцев в Баку, Гяндже, Карабахе, Иреване, Нахчыване, Ордубаде, Шарур-Даралаязе, Тифлисе, Зангезуре, Газахе и других местах, учинили беспощадную расправу над населением, сожгли и разрушили города и села. Армянские вооруженные отряды разгромили более 200 азербайджанских населенных пунктов в Шушинском, Зангезурском и Джебраильском уездах, Иреванской и Гянджинской губерниях, десятки тысяч наших соотечественников были изгнаны из родных очагов и стали беженцами и вынужденными переселенцами. Совершив без разбору убийство более 200 тысяч азербайджанцев (детей, женщин, стариков), армяне провели этническую чистку для создания на этих территориях обещанного им царской Россией «Армянского государства». Так, армяне, пользовавшиеся покровительством царизма и в годы Первой мировой войны, продолжали чинить расправы над азербайджанцами.

После произошедших в 1917 году в России февральских и октябрьских событий партия «Дашнакцутюн» и Армянский национальный конгресс развернули более широкую деятельность. В то же время С.Шаумян, назначенный В.Лениным в декабре 1917 года временным чрезвычайным комиссаром по делам Кавказа, стал организатором и руководителем массового истребления азербайджанцев.

В начале 1918 года, то есть накануне мартовской бойни, численность армянских вооруженных формирований, непосредственно подчинявшихся Шаумяну, составляла почти 20 тысяч человек. При поддержке большевиков, в том числе Ленина, Шаумян стал руководителем Бакинской коммуны. 30 марта того года армяно-большевистские

соединения подвергли город Баку залповому огню с кораблей. А вслед за этим вооруженные дашнаки напали на дома азербайджанцев и устроили беспощадную бойню. 31 марта и в первые дни апреля бойня приобрела массовый характер. Тысячи мирных азербайджанцев были убиты только из-за своей национальной принадлежности. В те дни армяно-большевистские соединения истребили в Баку 12 тысяч мирных азербайджанцев. Во время этих кровавых событий людей заживо сжигали в их домах, а также убивали с особой жестокостью, подвергая невиданным пыткам.

В результате вооруженного нападения со стороны армян в течение первых пяти месяцев 1918 года в Губинском уезде с особой жестокостью было убито более 16 тысяч человек, разрушено 167 сел, из которых 35 не существуют и в настоящее время. Выявленные факты о массовом истреблении армяно-дашнакскими бандами азербайджанцев в Губинском уезде в последнее время были доказаны в очередной раз. Так, обнаружение в 2007 году в городе Губа массовых захоронений является фактом, подтверждающим армянский вандализм.

В ходе изучения захоронений было установлено, что во время нападения армянских вооруженных формирований на Губу в 1918 году людей подвергали невиданному насилию и убивали с особой жестокостью, что в этом захоронении находятся останки массово погребенных местных жителей. Также следует отметить, что армянские вооруженные формирования под командованием Амазаспа, наряду с тюркско-мусульманским населением, устроили в Губе бойню и в отношении евреев. В результате проведенных исследований стало известно, что в 1918-1919 годах армяне истребили в Губе около 3-х тысяч евреев.

Кроме того, были разрушены и сожжены сотни населенных пунктов Азербайджана, в том числе более 150 сел в Карабахе, а также устроена беспощадная бойня азербайджанцев в Шуше. В марте-апреле 1918 года армянскими дашнаками с применением особых пыток были истреблены около 50 тысяч людей в Баку и на других территориях Азербайджана. В Зангезурском уезде было беспощадно истреблено более

10 тысяч, в Шамахинском уезде – 10 тысяч 270, а вместе с самим городом – 18 тысяч 270 азербайджанцев.

В 1918-1920 годах из 375 тысяч азербайджанцев, живших на территории нынешней Армении, были убиты и изгнаны из родных земель 365 тысяч человек. Подтверждая эту цифру в своей книге под названием «Население Советской Армении 1831-1931», З.Коркодян пишет, что «в 1920 году советской власти от дашнаков досталось чуть более 10 тысяч тюркского (азербайджанского) населения. В 1922 году после возвращения 60 тысяч беженцев азербайджанцев здесь стало 72 тысячи 596 человек, а в 1931 году – 105 тысяч 838 человек». В последние два месяца 1919 года в Эчмиадзинском и Сурмалинском уездах Иреванской (Эриваньской) губернии было уничтожено 96 сел, а в Иреванском уезде – все села, в Иреванской губернии было истреблено 132 тысячи азербайджанцев.

В целом, в результате беспощадного продолжения массовой бойни, устроенной армянами в 1918-1920 годах, наряду с Баку, Губой, Шамахой, Кюрдамиром и Лянкяраном, также в Шуше, на территории Эриваньской губернии, в Зангезуре, Нахчыване, Шаруре, Ордубаде, Карсе и других регионах были самыми жестокими методами убиты десятки тысяч азербайджанцев, более одного миллиона человек изгнаны с родных земель. При совершении армянами этих злодеяний на исторических азербайджанских землях были сожжены школы и мечети, уничтожены образцы материальной культуры.

После образования 28 мая 1918 года Азербайджанской Демократической Республики была создана Чрезвычайная следственная комиссия, стали расследоваться совершенные армянами преступления. Постановлением правительства было решено отмечать 31 марта каждого года как День траура (31 марта 1919 и 1920 годов отмечался как День общенационального траура). Однако падение Азербайджанской Демократической Республики не позволило завершить эту работу. Геополитическая ситуация, существовавшая в регионе при образовании Азербайджанской Демократической Республики, стала

причиной передачи 29 мая 1918 года города Иреван армянам в качестве политического центра. Таким образом, в 1918 году на азербайджанских землях – на территории бывшего Иреванского ханства была образована Республика Армения.

Искусственное увеличение численности армян в нагорной части Карабаха в результате процесса переселения, который был составной частью колонизаторской политики царской России и продолжался на протяжении всего XIX века, привело к тому, что с начала XX века они стали выдвигать территориальные притязания к Азербайджану и проводить захватническую политику. Самое большое притязание армян заключалось в захвате Карабаха и Зангезура. Правительство Армении в целях осуществления своих агрессивных планов направило туда вооруженные силы. В результате армянские вооруженные силы, стремившиеся захватить земли Карабаха, разрушили сотни населенных пунктов, беспощадно истребили тысячи мирных азербайджанцев.

В январе 1919 года дашнакское правительство Армении выдвинуло к Азербайджану территориальное притязание, связанное с Карабахом. Тем самым была предпринята первая официальная попытка присоединить нагорную часть Карабаха к Армении. Правительство Азербайджана неоднократно выступало с предложениями, чтобы решить проблему мирными средствами. Но занятая дашнаками позиция воспрепятствовала осуществлению этих предложений.

Азербайджанская Демократическая Республика, считавшая сохранение территориальной целостности и обеспечение безопасности граждан своей главной обязанностью, категорически отвергла территориальные притязания Республики Армения. Обсудив «карабахский» вопрос, парламент Азербайджана приступил к осуществлению конкретных мер по пресечению сепаратистского движения. С этой целью правительство Азербайджана 15 января 1919 года отделило Шушинский, Джебраильский, Джаванширский и Зангезурский уезды от Гянджинской губернии, образовало из этих уездов Карабахское генерал-губернаторство с центром в городе Шуша и назначило генерал-губернатором Хосров

бека Султанова. Правительство Азербайджана поручило ему установить там порядок и организовать местную власть.

Благодаря напряженным усилиям правительства Азербайджана 23 ноября 1919 года в Тифлисе при посредничестве представительства США между Азербайджанской Республикой и Республикой Армения был подписан договор. Согласно подписанному договору, столкновения должны были быть приостановлены, спорные вопросы, в том числе пограничные, должны были решаться путем переговоров. Однако армянская сторона грубо нарушила это соглашение и, направив свои войска в азербайджанские территории, устроила чудовищную бойню азербайджанцев. Несмотря на все это, в период существования Азербайджанской Демократической Республики попытки Армении захватить Карабах дипломатическими и военными средствами были решительно пресечены. Однако после советизации Азербайджана эти территориальные притязания дашнаков, сыгравших немалую роль и в падении Азербайджанской Демократической Республики, появились вновь.

Армянам, использовавшим советизацию Южного Кавказа в своих целях, удалось включить в 1920 году Зангезур и ряд азербайджанских земель в состав Армянской ССР. Тем самым Нахчыван оказался оторван от Азербайджана, и сухопутное сообщение прервалось. Впоследствии армяне еще более расширили политику депортации азербайджанцев, исторически проживавших в Зенгезуре и на других территориях, переданных Армении.

Как продолжение данной политики, 7 июля 1923 года армянам, переселенным в XIX веке в нагорную часть Карабахского региона Азербайджана, был предоставлен статус автономной области. Данное решение было принято под покровительством и с участием советской России. При том, что в других республиках на пространстве бывшего СССР проживало больше армян, чем в Карабахе. Кроме того, несмотря на то, что азербайджанцев, исторически проживавших в Армении, было во много раз больше, чем карабахских армян, Азербайджан никогда не требовал от Армении создания для

них национально-государственного образования.

Наряду с этим, во время создания НКАО было грубо нарушено действовавшее до 1923 года административно-территориальное деление Азербайджана, в соответствии с принятым решением, территории Джаванширского, Губадлинского, Шушинского уездов были разделены и создана НКАО. Согласно «Положению» Шуша, Ханкенди и 115 сел из Шушинского уезда, 52 села из Джаванширского уезда, 30 сел из Гарьядинского уезда и Галадереси из Губадлинского уезда были переданы НКАО.

В результате Карабах, являющийся неотъемлемой составной частью Азербайджана, был искусственно разделен на низменную и нагорную части, а руководство Азербайджана принуждено предоставить армянам, расселенным впоследствии в нагорной части Карабаха, статус автономии. В то же время данный статус автономии был предоставлен без учета мнения исторически проживавших в Нагорном Карабахе азербайджанцев и с грубым нарушением их прав.

Это событие явилось не только нарушением административно-территориального деления Азербайджана, но и своего рода средством для дальнейших территориальных притязаний армян против нашей страны, и с того времени появился термин «Нагорный Карабах». Хотя в принятом декрете о создании автономии было указано, что центром области является Ханкенди, спустя некоторое время, 18 сентября 1923 года решением Нагорно-Карабахского областного комитета партии Ханкенди был переименован в Степанакерт в честь С.Шаумяна. Таким образом, в Карабахе была заложена основа переименования исторических азербайджанских мест, махалов, районов и сел.

В советское время, хотя армянская община, жившая в нагорной части Карабахского региона Азербайджана, и обладала автономией, которая охватывала все политические, экономические, социальные и культурные вопросы, Армения несколько раз выдвигала свои территориальные притязания, однако не сумела добиться желаемого. Взамен этого в результате массовой депортации в 1948-

1953 годах азербайджанцев из их исторических земель, в частности из Иревана и прилегающих к нему районов, в соответствии с постановлением Совета Министров СССР от 23 декабря 1947 года «О переселении колхозного и другого азербайджанского населения из Армянской ССР в Кура-Аразскую низменность Азербайджанской ССР» около 150 тысяч наших соотечественников были насильственно переселены в низменные районы Азербайджана.

ТЕРРИТОРИАЛЬНЫЕ ПРИТЯЗАНИЯ И ВОЕННАЯ АГРЕССИЯ АРМЕНИИ ПРОТИВ АЗЕРБАЙДЖАНА В КОНЦЕ XX ВЕКА.

Во второй половине 80-х годов XX века армяне при помощи своих покровителей в ближнем и дальнем зарубежье, используя сложившуюся ситуацию для осуществления идеи о «великой Армении», вновь выдвинули территориальные притязания на Нагорно-Карабахский регион Азербайджана.

Всякий раз территориальные притязания на Карабах выдвигались извне, именно под влиянием пропаганды, подстрекательства и давления со стороны Армении. Вне всякого сомнения, эти территориальные притязания армян возникли не сразу, а были еще до этого предусмотрительно подготовлены их покровителями в Ереване и на Западе, к тому же на основе всестороннего плана. В советское время при пособничестве центральных органов власти была развернута целенаправленная пропагандистская кампания против Азербайджана, в результате чего было сформировано негативное общественное мнение. Армянские идеологи и их вдохновители нагло подтасовывали и распространяли в масштабах всего Союза факты об истории и социально-экономическом развитии Азербайджана.

Когда начались события 1988 года, в первое время в соответствии с долго вынашивавшимся армянскими политиками и их покровителями в Центре, которые пытались крайне обострить ситуацию и склонить общественное мнение на свою сторону, планом по присоединению Нагорного

Карабаха к Армении под предлогом экономического отставания области в Ханкенди и Ереване проводились длительные забастовки, останавливались предприятия, организовывались массовые митинги. Однако последующие события показали, что выдвинутый армянскими политиками и их покровителями в Центре лживый тезис о социально-экономическом отставании НКАО являлся лишь предлогом, а основной целью были территориальные притязания Армении к Азербайджану.

Уже во втором полугодии ситуация настолько обострилась, что началась вооруженная агрессия против азербайджанского населения НКАО. Так, в конце августа и начале сентября имело место массовое нападение армян на Яркиджакхан и Ходжалы. 18 сентября армяне изгнали из Ханкенди почти 15 тысяч азербайджанцев, проживавших в городе, и сожгли их дома.

1 декабря 1989 года Верховный Совет Армянской ССР, грубо нарушив суверенитет Азербайджана, принял противоречащее Конституции постановление о присоединении НКАО к Армянской ССР. Предприятия НКАО были переданы в подчинение соответствующих министерств и ведомств Армении. В результате прямого бездействия, а порой и открытого покровительства советского руководства фактически произошло отделение от Азербайджана и присоединение к Армении экономики и других сфер жизни НКАО. Все районные комитеты партии были включены в состав КП Армении. На территории НКАО был поднят флаг Армении. Очень серьезные и непростительные ошибки, проармянская политика советского руководства привела к обострению ситуации в конце 1990-го – начале 1991 годов, в НКАО и граничащих с Арменией регионах Азербайджана армянская агрессия приняла более широкий масштаб.

В результате террористических актов, совершенных в эти годы в пассажирском поезде Баку-Москва, автобусах, следовавших по маршрутам Тбилиси-Баку, Тбилиси-Агдам, Агдам-Шуша, Агдам-Ходжалы, погибли сотни азербайджанцев. Тысячи азербайджанцев стали жертвами

захватнической политики армян, которым покровительствовали правящие круги СССР.

К сожалению, армянские сепаратисты не были остановлены в начале событий, что постепенно обостряло ситуацию. В итоге армяне с помощью направленных из Армении вооруженных отрядов и военной техники совершили в неконтролируемой правительством Азербайджана области еще более кровавые преступления против азербайджанцев, что привело к дальнейшему разрастанию конфликта и превращению его в крупномасштабную войну.

С 1991 года напряженность в нагорной части Карабаха постепенно обострялась. Общественно-политическая ситуация уже предвещала приближение большого бедствия. В июне-декабре 1991 года в результате нападения армянских вооруженных сил на ходжавендское село Гарадаглы и село Мешели Аскеранского района были убиты 12 и ранены 15 человек. В августе и сентябре того же года в результате обстрела армянскими вооруженными отрядами автобусов, следовавших по маршрутам Шуша-Джамилли, Агдам-Ходжавенд и Агдам-Гарадаглы, были убиты 17 и ранены около 90 азербайджанцев. В конце октября и в ноябре 1991 года армяне сожгли, разрушили и разграбили в нагорной части Карабаха более 30 населенных пунктов, в том числе такие имевшие стратегическое значение наши села, как Туг, Имарет-Гервенд, Сырхавенд, Мешели, Джамилли, Умудлу, Гарадаглы, Кяркиджахан и др.

В целом, в 1988-1991 годах, то есть, в период с начала событий до распада СССР, Армения, которой покровительствовали правящие круги Союза, открыто проводила против Азербайджана агрессивную политику, в результате чего были убиты мирные жители, разрушены, разграблены и сожжены населенные пункты. Агрессивное государство, искусственно прививавшее армянам, проживающим в Нагорно-Карабахском регионе, идею необходимости отделения от Азербайджана и присоединения к Армении, для достижения этой цели подвергло геноциду и насилию 50 тысяч азербайджанцев Нагорного Карабаха, изгнав их из родных очагов. В эти годы

в Нагорном Карабахе было зарегистрированы совершенные армянами 2559 столкновений, 315 вооруженных нападений, 1388 обстрелов, в результате чего погибли 514 и получили ранения 1318 человек.

Одновременно в этот период в результате этнической чистки в 185 азербайджанских селах в Армении подверглись агрессии и были насильственно изгнаны из родных очагов до 250 тысяч азербайджанцев. В итоге была осуществлена акция очистки Армении от азербайджанцев, в ходе которой были зверски убиты 216 азербайджанцев, тысячи женщин, детей и стариков получили увечья, разграблено имущество десятков тысяч семей.

С начала 1992 года армянская армия оккупировала одно за другим также последние азербайджанские населенные пункты в верхнем Карабахе. Так, 12 февраля вооруженные силы Армении захватили шушинские села Малыбейли и Гушчулар. В ходе вооруженного нападения на село Гарадаглы Ходжавендского района с 13 по 17 февраля 118 человек (детей, женщин, стариков) были захвачены в плен, 33 человека расстреляны армянами, которые зарыли убитых и раненых вместе в одной хозяйственной яме. Из захваченных в плен 68 человек были безжалостно убиты, а 50 человек с большим трудом вызволены из плена. 18 освобожденных впоследствии скончались от полученных ран. Применение в отношении содержащихся в плену крайне жестоких, вандалистских действий, отсечение голов, захоронение заживо, насильственное вырывание зубов, содержание без воды и хлеба, убийство под пытками было самым тяжким преступлением против человечности. В селе Гарадаглы были убиты по 4 человека из двух семей, 42 семьи потеряли кормильца, около 140 детей остались сиротами. В целом, в этом селе, население которого подверглось армянами настоящему геноциду, был убит 91 человек, то есть каждый десятый житель.

В ночь с 25 на 26 февраля 1992 года вооруженные силы Армении с участием 180 военных специалистов и тяжелой техники дислоцированного в Ханкенди 366-го

мотострелкового полка бывшей советской армии, совершив нападение на город, сравняли его с землей. С помощью многочисленной тяжелой техники город был полностью разрушен, сожжен, а люди убиты с особой жестокостью. По официальным данным, в результате этого геноцида были убиты 613 человек, в том числе 63 ребенка, 106 женщин, 70 стариков. 8 семей были полностью уничтожены. 487 человек, в том числе 76 детей, получили увечья. Кроме того, 1275 человек были захвачены в плен, судьба 150 человек до сих пор неизвестна.

Во время нападения на Ходжалы в составе 3-го батальона 366-го мотострелкового полка были десятки офицеров и прапорщиков армянской национальности. Для сокрытия следов Ходжалинского геноцида 2 марта 1992 года 366-й мотострелковый полк был переведен в грузинский город Вазиани, а 10 марта данный полк был ликвидирован, его личный состав и военная техника распределены по другим воинским частям.

8 мая 1992 года по инициативе Ирана в Тегеране состоялась трехсторонняя встреча руководителей Азербайджана и Армении. В тот же день была оккупирована Шуша. Впоследствии выяснилось, что армянская сторона, на самом деле, преследовала иную цель в прекращении огня вдоль азербайджано-армянской границы и в нагорной части Карабаха. Эта встреча была нужна Армении для сокрытия своих намерений от международной общественности. Руководству Армении, несомненно, заранее было известно о подготовленной наступательной операции, так как оккупация Шуши совпадает по времени с проведением руководством Армении переговоров в Тегеране, а заключенное мирное соглашение действовало до того момента, как высохли чернила. Вместе с тем, армяне, как всегда, накануне наступления распространили на весь мир дезинформацию о мощных атаках из Шуши на Ханкенди.

Таким образом, за счет самой современной техники Шушинский район с территорией 289 квадратных километров и населением 24 000 человек, состоящий из 1 города и 30

сел, был захвачен вооруженными силами Армении. В боях за Шушу стали шехидами 195, были ранены 165, пропали без вести 58 человек. Это событие еще раз подтвердило, что правительство Армении, систематически и грубо нарушая Устав ООН и принципы ОБСЕ, пытается насильственно присоединить нагорную часть Карабаха к Армении, проводит агрессивную политику, несовместимую с нормами международного права. Захват Шуши впоследствии сыграл главную роль в потере других азербайджанских территорий. После оккупации города Шуша, древнего центра азербайджанской музыки и культуры, армянские вооруженные силы перекрыли дорогу Шуша-Лачин, стали прямо с территории Республики Армения подвергать город Лачин мощному артиллерийскому обстрелу. Целью армянских вооруженных формирований было закрепление на захваченных азербайджанских землях, для присоединения нагорной части Карабаха к Республике Армения открытие коридора между ними.

Через некоторое время после захвата Шуши армяне в короткие сроки, то есть 18 мая захватили также старинный азербайджанский город Лачин. В результате Лачинский район с территорией 1835 квадратных километров, населением 71 000 человек и 120 селами был оккупирован вооруженными силами Армении. Без всякого сомнения, армянская община Нагорно-Карабахского региона Азербайджанской Республики при всем желании не сумела бы без большой помощи со стороны оккупировать азербайджанские территории. Таким образом, под предлогом реализации идеи «самоопределения» силой оружия был захвачен коридор, соединяющий Нагорно-Карабахский регион Азербайджана с Арменией. Оккупация Лачина показала, что война вышла за пределы Нагорного Карабаха и что захватнические устремления Армении велики. По этой дороге, которую армяне называли «гуманитарным коридором», в Нагорный Карабах завозилось огромное количество оружия, боеприпасов и военной силы.

В итоге вооруженные силы Армении, добившейся

создания моноэтнического государства, используя помощь покровительствующих ей государств, оккупировали Лачинский, Кяльбаджарский, Агдамский, Физулинский, Джебраилский, Губадлинский и Зангиланский районы, которые располагаются за пределами Нагорно-Карабахского региона (4,4 тысячи квадратных километров) и общая территория которых в четыре раза превышает территорию этого региона. Все эти территории подверглись этнической чистке со стороны армян. Так, этот процесс, который армянская община Нагорного Карабаха, являющегося объектом территориальных притязаний Армении, пытается преподнести как самоопределение, привел к тому, что более 1 миллиона азербайджанцев с оккупированных территорий Азербайджана оказались в положении беженцев на своей земле.

В настоящее время более 20 процентов территории Азербайджана находится под оккупацией вооруженных сил Армении. В результате оккупации были разрушены, разграблены и сожжены около 900 населенных пунктов, 22 музея и 4 художественные галереи, 9 дворцов исторического значения, 40 тысяч музейных экспонатов уникального исторического значения, 44 храма и 9 мечетей. Кроме того, были уничтожены 4,6 миллиона книг и ценные исторические рукописи, хранившиеся в 927 библиотеках.

В то же время Арменией, проводящей политику государственного терроризма и геноцида, и сепаратистским режимом на оккупированных территориях были осуществлены 373 различных террористических акта (в пассажирских автобусах, пассажирских и товарных поездах, Бакинском метрополитене, на воздушном транспорте, в перевозившем пассажиров морском пароме, населенных пунктах, на гражданских и государственных объектах), в результате которых погибло 1200 и было ранено 1705 человек.

Как и во все времена, проводимая захватническая политика сопровождалась массовой бойней. Так, в 1988-1993 годах в результате военной агрессии со стороны Армении погибло более 20 000 азербайджанцев, было ранено свыше 100 000 человек, а 50 000 человек получили увечья разной

степени и стали инвалидами. В период конфликта пропали без вести 4853 человека, из которых 1357 были освобождены, а 783 все еще находятся в плену в Армении. По информации Международного Комитета Красного Креста, 439 человек были убиты в плену.

Геноцид, учиненный армянами в конце XX века в Ходжалы, расценивается как одно из самых тяжких преступлений против всего человечества и цивилизации. В мировой истории Ходжалинская трагедия стоит в одном ряду с чудовищными трагедиями в Хатыни, Хиросиме, Нагасаки, Сонгми, Руанде, Сребренице, а также Холокостом, которые никогда не сотрутся из исторической памяти. Упомянутые события вошли в историю войн как акты геноцида против мирного населения и вызвали широкий резонанс в мире.

Подлинная суть этого чудовищного геноцида, произошедшего на глазах у всего мира, была раскрыта лишь после возвращения общенационального лидера Гейдара Алиева к политической власти в 1993 году, в феврале 1994 года Милли Меджлис Азербайджанской Республики дал Ходжалинскому геноциду политико-правовую оценку. Кроме того, в соответствии с Указом, подписанным общенациональным лидером Гейдаром Алиевым 26 марта 1998 года в связи с актами геноцида, периодически совершавшимися армянами против азербайджанцев, 31 марта было объявлено Днем геноцида азербайджанцев.

Указ общенационального лидера от 18 декабря 1997 года «О массовой депортации азербайджанцев с их историко-этнических земель на территории Армянской ССР в 1948-1953 годах» имеет важное значение с точки зрения всестороннего изучения депортации азербайджанцев с территории Армянской ССР, дачи политико-правовой оценки этому преступлению и доведения его до внимания международной общественности. Эти указы важны с точки зрения не только изучения кровавых страниц нашей истории, но и разоблачения армянского шовинизма и терроризма.

Согласно международному праву, геноцид является деянием, направленным против мира и человечности, и

считается самым тяжким преступлением. Об этом принята резолюция Генеральной Ассамблеи ООН от 9 декабря 1948 года номер 260 (III), а во вступившей в силу с 1951 года Конвенции «О предупреждении преступления геноцида и наказании за него» закреплены правовые основы преступления геноцида. В ходе агрессии Армении против Азербайджана все деяния, составляющие закрепленное в данной конвенции преступление геноцида, были применены в отношении азербайджанцев.

Еще один из фактов, подтверждающих устойчивый характер преступной политики Армении, заключается в том, что только в XX веке азербайджанцы 4 раза – в 1905-1907, 1918-1920, 1948-1953 и, наконец, в 1988-1993 годах – подвергались геноциду и этнической чистке, совершавшимися армянскими националистами.

Проводимая государством-агрессором захватническая политика уже более 20 лет происходит на глазах у всего мира. Поэтому Азербайджанская Республика, руководствуясь упомянутой конвенцией, имеет все правовые основания для возбуждения иска против Республики Армения в Международном суде ООН.

Агрессивная Армения, занимая неконструктивную позицию и на переговорах по урегулированию конфликта, не желает отказываться от захватнической политики. С другой стороны, такие международные организации, как ООН и ОБСЕ, не принимают конкретных мер для реализации своих предложений и резолюций, что препятствует достижению подвижек в переговорном процессе. Одновременно, созданная в минувший период в рамках ОБСЕ Минская группа и сопредседательствующие в этой группе государства, выступая с позиции принципа «двойных стандартов», не несли ответственности за справедливое урегулирование конфликта и не намерены были оказывать какого бы то ни было давления на агрессора. Кроме того, отсутствие всяких практических мер в отношении агрессивной Армении, наряду с подрывом авторитета ОБСЕ, свело на нет надежды на созданную в ее составе Минскую группу.

Несмотря на это, Азербайджанское государство, с уважением подходя к миротворческим предложениям международных организаций, в особенности, ОБСЕ, осуществляющей деятельность для мирного урегулирования конфликтов, регулярно принимает практическое участие в их работе. Это служит подтверждением того, что на переговорах по урегулированию конфликта Азербайджан, в первую очередь, отдает предпочтение мирному варианту.

Позиция Азербайджана в урегулировании конфликта однозначна. То есть проблема должна найти решение только в рамках территориальной целостности Азербайджана и признанных на международном уровне границ нашей страны. Эта позиция основана на нормах и принципах международного права, Уставе ООН, Хельсинкском Заключительном акте и многочисленных международных документах, принятых в связи с урегулированием конфликта. Одновременно принятые всеми международными организациями документы, направленные на мирное урегулирование конфликта, укрепляют позицию Азербайджана и подтверждают необходимость решения проблемы на основе принципов международного права. С этой точки зрения, принятые Советом Безопасности ООН четыре резолюции (822, 853, 874, 884), постановления ОБСЕ, Совета Европы и Организации исламского сотрудничества также значимы и являются правовой основой для отстаивания справедливой позиции Азербайджана на международном уровне. А в решениях, принятых в последнее время на саммитах Европейского парламента и НАТО, однозначно выражена поддержка территориальной целостности Азербайджана и выдвигается требование положить конец оккупации.

Поэтому крупные государства должны поставить заслон перед агрессором, представляющим угрозу современным международным отношениям, предпринять решительные практические шаги в соответствии с главой VII Устава ООН и заставить Армению подчиниться воле международного сообщества.

ALI HASANOV
ASSISTANT OF THE PRESIDENT OF THE
REPUBLIC OF AZERBAIJAN FOR PUBLIC AND
POLITICAL AFFAIRS DOCTOR OF SCIENCE IN
HISTORY, PROFESSOR

RESETTLEMENT OF THE ARMENIANS TO
AZERBAIJANI LANDS

The policy of ethnic cleansing, genocide and aggression deliberately carried out by Armenian nationalists against our people over the past two centuries represents extremely painful and tragic stages in the history of Azerbaijan, including bloody events. The main objective of this nationalist and chauvinist policy was to oust the Azerbaijanis from their ancestral lands and to create a fictional state of “Great Armenia” on Azerbaijani territories. Historical facts indicate that the resettlement of numerous Armenians from Iran and Turkey to the mountainous part of Karabakh region of Azerbaijan, which represented tremendous importance in strategic terms, was carried out from the beginning of the 19th century. Over this period, the Imperial Russia, which sought to establish control over the region’s vast natural resources, used the “Armenian factor” as a political tool in the war against Turkey and Iran in the late 19th and early 19th century.

At the beginning of the 19th century, the commander-in-chief of the Russian troops in the Caucasus, P.D.Tsitsianov, having occupied Ganja, wrote in his report No 19 dated 22 May 1805 that in terms of its geographical location Karabakh is considered the gateway of Azerbaijan and Iran, therefore, “we need to keep it under control and apply even more effort to strengthening our positions here”. This goal was soon achieved. On 14 May 1805, an agreement was signed between Karabakh Khan Ibrahim and General Tsitsianov. As soon as the Karabakh khanate became part of Russia, P. D. Tsitsianov immediately began to resettle the Armenians from other provinces of the South Caucasus in order to strengthen the positions of czarism in Karabakh.

According to the “Description of the Karabakh province”,

an important document prepared by royal officials Yermolov and Mogilev and providing detailed information on the ethnic composition of the Karabakh population, the Karabakh province in 1823 was home to 20,095 families, including 15,729 Azerbaijanis and 4,366 Armenians. In other words, before 1823 the number of Armenian families in the province was increased on the account of settlers to reach 4,366.

A significant increase in the number of the Armenians in the mountainous part of Karabakh took place in the 1920s, especially after the Russian occupation of the South Caucasus. As a result of mass resettlement of the Armenians in the Russian-Iranian war of 1804-1813 and 1826-1828, the Russian-Turkish war of 1828-1829, and then from Iran, Turkey and South Azerbaijan to the South Caucasus, their numbers here started to increase with every year. N.N.Shavrov openly talks about the occupation of the Caucasus by czarist Russia and writes about the first resettlement to these territories of representatives of other nationalities: “We started our colonial activities with the relocation not of the Russian population, but foreigners to the Caucasus. Of these colonists, who were unwelcome elements at home, we created colonies in Tiflis and Yelizavetpol (Ganja) provinces. The best lands were allocated to them and various privileges provided”.

A total of 124,000 Armenians were initially resettled to the mountainous part of Karabakh officially, followed by a large number of those resettled unofficially. Overall, more than 200,000 Armenians were resettled to the mountainous part of Karabakh in 1828-1830s. This is how N. N. Shavrov describes these facts: “After the war of 1828-1830s we moved more than 40,000 Iranian and 84,000 Turkish Armenians and settled them in Yelizavetpol and Erivan provinces, as well as the best public lands of Tiflis, Borchali, Akhaltsikhe and Akhalkalaki districts, where the Armenians practically did not live. More than 200,000 tithes of state lands were allocated for their resettlement. Besides, special farming lands worth in excess of 2 million rubles were acquired from the Muslims. These Armenians were settled in the mountainous part of the Yelizavetpol province (the mountainous part of Karabakh is implied) and on the shores of Lake Goycha. It

should also be noted that the number of Armenian settlers together with those resettled unofficially exceeded 200,000 people”.

This fact indicates that the Armenians were mainly settled in areas where the Armenians did not live or their number was insignificant. Hence it is clear that before the beginning of the 19th century, in particular before the conclusion of the Treaty of Turkmenchay, the number of Armenians in Ganja and Erivan provinces was negligible. Thus, in the two years following the signing of the Treaty of Turkmenchay, the Armenians, thanks to the patronage of czarist Russia, managed to settle in different regions of Azerbaijan, including the mountainous part of Karabakh. This czarist patronage of the Armenians manifested itself in subsequent years as well.

At the end of the 19th and beginning of the 20th centuries, the resettlement of Armenians to the South Caucasus was continued. In 13 years from 1896 to 1908, a total of 400,000 Armenians were resettled to the Caucasus. N. N. Shavrov writes about this: “In 1896, Adjutant-General Sheremetyev wrote in a note about the Armenians living in the Caucasus that their number was around 900,000 people. In 1908, their number reached 1,300,000, i.e. over this period the number of Armenians increased by more than 400,000 people. Of 1,300,000 Armenians living in the Caucasus at the moment, one million people are not indigenous to the region. They were resettled here by us”.

In general, the resettlement of Armenians to the mountainous part of Karabakh had a huge impact on the demographic situation in the region. It is noted that the public census carried out in 1897 revealed that of 54,841 families living in Karabakh 29,350 families were Azerbaijani and 18,616 Armenian. In 1917, the number of Armenians in Karabakh increased at the expense of settlers to reach 46 per cent, while the Azerbaijanis accounted for 51 per cent of the total population.

In 1917, the “Caucasian Calendar” digest wrote that Karabakh was home to 199,000 Azerbaijanis (58.3 per cent) and 142,000 Armenians (41.7 per cent). As can be seen, despite the fact that thanks to the patronage of czarist Russia the Armenians were artificially resettled to and placed in Karabakh in stages, the

Azerbaijanis as original inhabitants of these lands always formed the majority. The statistics provided in the “Caucasian Calendar” proves that the number of Azerbaijanis by far exceeded that of the Armenians even on the present-day territory of Armenia. For example, in 1886, of 326 villages in Zangezur district of Ganja (Yelizavetpol) province 154 were Azerbaijani (45.7 per cent), 91 Kurdish (27.8 per cent) and only 81 Armenian (24.8 per cent).

In 1889, the Azerbaijani population of Zangezur district exceeded that of Armenians by 1,500 people. In 1897, the population of Zangezur was 142,000 people, including 71,200 of Azerbaijanis (50.1 per cent) and 63,600 Armenians (44.8 per cent). The statistical digest of the Central Statistical Office of Armenia published in 1962 states that out of 18,766 people living in Erivan in 1831 as many as 15,992 and out of 27,246 inhabitants of Erivan in 1866 23,627 people were Azerbaijanis (i.e. 85.2 per cent of the population).

The book titled “The Population of Soviet Armenia in 1831-1931” published by Z. Korkodyan in Erivan in 1932 also notes that out of 2,310 settlements of Erivan, Echmiadzin, Yeni-Bayazid and Alexandropol areas of Erevan province, Zangezur and Gazakh-Dilijan areas of Yelizavetpol (Ganja Province) and Lori-Pembek area (Borchali district) of Tiflis province, 2,000 were Azerbaijanis. Of 10,000 people living in Erivan, 7,000 people were Azerbaijanis, including all 40 people who ran the Khanate.

In the districts of Erivan province that were part of Azerbaijan until 1920, in particular the Erivan district, the Azerbaijani population was much greater. For example, of 99,000 residents of the district 62,600 (66 per cent) were Azerbaijanis and 36,400 Armenians (34 per cent).

In Echmiadzin, Yeni-Bayazid and Surmeli districts of Erivan province the Azerbaijanis accounted for a third of the population. As of 1 January 1916, the ethnic composition of the population in these districts was still in favor of the Azerbaijanis. Erivan district was home to 74,200, or 48 per cent, Zangezur district to 119,500, or 53.3 per cent, Yeni-Bayazid to 50,700 and Surmeli to 45,000 Azerbaijanis. These figures clearly show that in the 19th and early 20th centuries Azerbaijanis formed the majority of the

local population on the territory of the present-day Armenia.

At the end of the 19th century, in 1885, Armenian nationalists established the “Armenakan” Party in Marseille, “Gnchag” in Geneva in 1887 and “Dashnaktsutyun” in Tbilisi in 1890. Following this, Armenian efforts to create a “Great Armenia” entered a new stage.

ARMENIAN POLICY OF ETHNIC CLEANSING AND GENOCIDE AGAINST THE AZERBAIJANIS IN THE EARLY 20TH CENTURY

The process of resettlement, which was an integral part of the colonial policy of czarist Russia, continued throughout the 19th century and eventually influenced the demographic situation in the region. The artificial increase of the number of Armenians in the region contributed to the fact that starting from the beginning of the 20th century they began to put forward territorial claims and pursue an aggressive policy against Azerbaijan.

In the early 20th century, Armenian nationalists expanded their activities towards the idea of a “Great Armenia” put forward by the “Dashnaktsutyun” Party, systematically expelled Azerbaijanis from their historical lands and native homes and embarked on a policy of ethnic cleansing and genocide. For example, in 1905-1906 the Armenians committed massacres against Azerbaijani civilians in Baku, Ganja, Karabakh, Erivan, Nakhchivan, Ordubad, Sharur-Daralayaz, Tiflis, Zangezur, Gazakh and other places, perpetrated ruthless massacres against the local population, burned and destroyed cities and villages. Armenian armed forces destroyed more than 200 Azerbaijani villages in Shusha, Zangezur and Jabrayil district, Erivan and Ganja provinces, tens of thousands of our compatriots were expelled from their homes and became refugees and IDPs. After indiscriminately killing more than 200,000 Azerbaijanis (children, women and the elderly), the Armenians carried out ethnic cleansing to create an “Armenian state” on these territories promised to them by czarist Russia. Thus, the Armenians who also enjoyed the patronage of czarism during World War One, continued to inflict punishment on Azerbaijanis.

After the developments that occurred in Russia in February and October of 1917, the “Dashnaksutyun” Party and the Armenian National Congress launched even wider activities. At the same time, S. Shaumyan, who was appointed as temporary emergency commissioner on the Caucasus by V. Lenin in December 1917, organized and led a campaign of mass extermination of the Azerbaijanis. In the time period from April 1917 to March 1918, Armenian armed forces destroyed 197 villages in Erivan province, 109 villages in Zangezur district and 157 villages in Karabakh, and destroyed, burned and razed to the ground 60 settlements in other regions.

In early 1918, i.e. on the eve of the March massacre, the number of Armenian armed forces that reported directly to the Shaumyan constituted nearly 20,000 people. With the support of the Bolsheviks, including Lenin, Shaumyan became the leader of the Baku Commune. On 30 March of that year, Armenian-Bolshevik units subjected Baku to volley fire from ships. Then armed Dashnaks attacked the homes of Azerbaijanis and staged merciless slaughter. On 31 March and in the first days of April, the carnage became even more ruthless. Thousands of Azerbaijani civilians were killed only because of their ethnicity. In those days, Armenian-Bolshevik units destroyed 12,000 Azerbaijani civilians in Baku. During those bloody events people were burned in their homes, killed and tortured with unparalleled cruelty.

As a result of an armed attack by the Armenians, more than 16,000 people were killed with utmost cruelty in Guba province in the first five months of 1918, a total of 167 villages were destroyed, of which 35 do not exist to this day. The facts of mass extermination of the Azerbaijanis of Guba district by Armenian-Dashnak gangs have been recently proven again. Thus, the discovery in 2007 of mass graves in Guba is a fact confirming Armenian vandalism. The study of the burial site has revealed that during an Armenian armed attack on Guba in 1918 people were subjected to unprecedented violence and killed with cruelty. The grave contains remains of mass burials of local residents. It should also be noted that Armenian armed forces under the command of Amasp also slaughtered the local Jews along with the Turkic-Muslim population. The research has established that in 1918-1919 the Armenians massacred about

3,000 Jews in Guba.

In addition, hundreds of settlements were destroyed and burned in Azerbaijan, including more than 150 villages in Karabakh. A ruthless massacre of the Azerbaijanis was perpetrated in Shusha. In March-April 1918, Armenian Dashnaks tortured and killed about 50,000 people in Baku and other regions of Azerbaijan. More than 10,000 people were ruthlessly slaughtered in Zangezur district, 10,270 in Shamakhi district and 18,270 Azerbaijanis in the city of Shamakhi.

In 1918-1920, of the 575,000 Azerbaijanis living on the territory of the present-day Armenia, 565,000 people were killed and expelled from their native lands. Confirming this figure in a book called "Population of Soviet Armenia in 1831-1931", Z. Korkodyan writes that "in 1920 the Soviet government inherited a little more than 10,000 Turkic (Azerbaijani) population from the Dashnaks. In 1922, after the return of 60,000 Azerbaijanis refugees there were 72,596 people and 105,838 in 1931." In the last two months of 1919, a total of 96 villages were destroyed in Echmiadzin and Surmali districts, all villages in Erivan district and 132,000 Azerbaijanis in Erivan province.

Overall, as a result of the incessant and ruthless massacres unleashed by the Armenians in 1918-1920, tens of thousands of Azerbaijanis were killed and more than a million people were expelled from their native lands in Baku, Guba, Shamakhi, Lankaran, Kurdamir and Shusha, on the territory of Erivan province, Zangezur, Nakhchivan, Sharur, Ordubad, Kars and other regions. When committing these atrocities on historical Azerbaijani lands, the Armenians burned schools and mosques and destroyed samples of material culture.

After formation of the Azerbaijan Democratic Republic on 28 May 1918, the Extraordinary Commission of Inquiry was established to investigate the crimes committed by the Armenians. By a resolution of the Government it was decided to mark 31 March of each year as a day of mourning (31 March 1919 and 1920 was marked as a national day of mourning). However, the fall of the Azerbaijan Democratic Republic prevented completion of this work. The geopolitical situation that existed in the region

during the formation of the Azerbaijan Democratic Republic led to the transfer, on 29 May 1918, of the city of Erivan to the Armenians as a political center. Thereby, the Republic of Armenia was formed on Azerbaijani lands, on the territory of the former Erivan khanate, in 1918.

The artificial increase of the number of Armenians in the mountainous part of Karabakh as a result of the resettlement, which was part of a colonial policy of czarist Russia that continued throughout the 19th century, led to the fact that in early 20th century they began to put forward territorial claims and conduct aggressive policy against Azerbaijan. The biggest claim of the Armenians was on Karabakh and Zangezur. The Armenian government, seeking to implement these aggressive plans, sent armed forces there. As a result, the Armenian armed forces seeking to capture Karabakh destroyed hundreds of settlements and mercilessly massacred thousands of innocent Azerbaijanis. In January 1919, the Dashnak government of Armenia leveled another claim related to Karabakh against Azerbaijan. This represented the first official attempt to attach the mountainous part of Karabakh to Armenia. The Azerbaijani government made repeated proposals to resolve the problem by peaceful means. But the position of Dashnaks prevented their realization.

The Azerbaijan Democratic Republic, which considered preservation of the territorial integrity and security of citizens its main duty, categorically rejected the territorial claims of the Republic of Armenia. After discussing the Karabakh issue, the Parliament of Azerbaijan started the implementation of specific measures to curb separatist movement. To this end, the Government of Azerbaijan on 15 January 1919 separated Shusha, Jabrayil, Javanshir and Zangezur districts from the Ganja province, formed the Karabakh governor-generalship with a center in the city of Shusha and appointed Khosrov Sultanov as Governor General. The Azerbaijani government instructed him to establish order there and set up local authorities.

Thanks to the strenuous efforts of the government of Azerbaijan, with the mediation of the United States Mission, Azerbaijan and Armenia signed a treaty in Tbilisi on 23 November 1919.

According to the signed agreement, clashes were to be suspended, controversial issues, including those related to border issues, should be resolved through negotiations. However, the Armenian side grossly violated the agreement, sent troops to Azerbaijani territories and arranged a monstrous massacre of Azerbaijanis. Despite all this, during the existence of the Azerbaijan Democratic Republic, Armenian attempts to seize Karabakh in diplomatic and military means were strongly suppressed. However, after the sovietization of Azerbaijan, these territorial claims of Dashnaks, who played a significant role in the fall of Azerbaijan Democratic Republic, resurfaced again. Using the sovietization of the South Caucasus in their own interests, the Armenians in 1920 declared Zangezur and a number of other Azerbaijani lands as being part of the Armenian SSR. In subsequent periods they further extended the policy of deportation of Azerbaijanis who had historically lived in these areas.

The Armenians, who used the sovietization of the South Caucasus in their own interests, managed to include Zangazur and a number of Azerbaijani territories in the Armenian SSR. Thus, Nakhchivan was geographically separated from Azerbaijan, and its land communications with the country were cut. In the following years the Armenians extended the policy of deporting Azerbaijanis from Zangazur, which was given to Armenia, and from the other areas where the Azerbaijanis have historically lived.

As a continuation of this policy, on July 7, 1923 the Armenians who were resettled in the mountainous part of the Karabakh region in the 19th century, were given the status of an autonomous region . This decision was implemented under the auspices and with the involvement of the Soviet Russia. However, many more Armenians were living in other Soviet republics than in Karabakh. Moreover, despite the fact that the number of Azerbaijanis historically living in Armenia exceeded the number of Karabakh Armenians several times, Azerbaijan never demanded Armenia to establish a national or state organization for them. Besides, when the NKAO was established, the administrative and territorial division of Azerbaijan, which existed before 1923, was grossly violated and in accordance with the decision, NKAO was established through

division of the territories of Javanshir, Gubadli, Shusha districts.

Under the “Statute”, Shusha, Khankandi and 115 villages in Shusha district, 52 villages in Javanshir district, 30 villages in Garyagin district, and Galadarasi from Gubadli district were included in NKAO.

As a result, Karabakh, an integral part of Azerbaijan, was artificially divided into lowland and mountainous areas and the Azerbaijani leadership was forced to grant the Armenians, who were settled in the mountainous part of Karabakh, the status of autonomy. At the same time this status of autonomy was implemented without taking into account the opinion of the Azerbaijanis historically living in Nagorno-Karabakh and by grossly violating their rights.

This event was not only a violation of the administrative and territorial division of Azerbaijan, but also became a tool for future territorial claims of Armenia against Azerbaijan and since then the term of “Nagorno-Karabakh” has appeared. Although a decree on the establishment of autonomy showed Khankandi as the regional center, shortly after that on September 18, 1923 by the decision of the Nagorno-Karabakh regional party committee Knankandi was renamed Stepanakert in honor of Sergey Shaumyan. Thus, the foundation was laid for the renaming historical Azerbaijani places, towns, districts and villages in Karabakh.

Although in Soviet times, the Armenian community of the Nagorno-Karabakh region of Azerbaijan enjoyed autonomy, covering all political, economic, social and cultural issues, Armenia repeatedly put forward territorial claims, but failed to achieve its goal. Instead, as a result of the mass deportation of Azerbaijanis in 1948-1953 from their historical lands, particularly from Yerevan and the surrounding areas, in accordance with the 23 December 1947 decree of the Council of Ministers “On the resettlement of collective farmers and other Azerbaijani population from the Armenian SSR to the Kur-Araz lowland of Azerbaijan SSR” about 150,000 of our compatriots were forcibly resettled in low-lying areas of Azerbaijan.

TERRITORIAL CLAIMS AND MILITARY AGGRESSION OF ARMENIA AGAINST AZERBAIJAN IN THE LATE 20TH CENTURY

In the late 1980s the Armenians with the help of their patrons in the near and far abroad and using the situation to implement the idea of “Great Armenia”, made territorial claims to the Nagorno-Karabakh region of Azerbaijan. Whenever territorial claims to Karabakh were brought forth from the outside under the influence of propaganda, incitement and pressure by the Armenian side, they did not occur immediately, but even before that were prudently prepared by supporters in Yerevan and in the West, also on the basis of a comprehensive plan.

In Soviet times, central authorities have launched a deliberate propaganda campaign against Azerbaijan, which formed a negative public opinion. Armenian ideologists and their inspirers brazenly manipulated information about the history and socio-economic development of Azerbaijan. When the events of 1988 just started, long rallies and demonstrations were organized, the work of enterprises was halted in Khankendi and Yerevan under a deliberate plan to annex the Nagorno-Karabakh to Armenia under the pretext of economic backwardness of the region which was elaborated by Armenian politicians, who were trying to aggravate the situation and mislead the public opinion, and their patrons in the center.

However, subsequent events showed that a false thesis on the socio-economic plight of the Nagorno-Karabakh professed by Armenian politicians and their patrons in the center, was just a pretext, while the main goal was the territorial claims of Armenia against Azerbaijan. Armenian-Azerbaijani ethnic hostilities escalated in the second half of 1980, when the Azerbaijani community of the Nagorno-Karabakh was brutally attacked. So, in late August and early September, the Armenians attacked Khojaly and Kyarkidzhahan. On September 18 nearly 15,000 Azerbaijanis were driven out from Khankendi by Armenians. Their homes were burned out.

On December 1 1989 the Supreme Soviet of the Armenian SSR contrary to the Constitution took a decision to annex the Nagorno-

Karabakh, grossly violating the sovereignty of Azerbaijan. Enterprises of the Nagorno-Karabakh were subordinated to the relevant ministries and departments of Armenia. As a direct result of inaction and even open patronage of the Soviet leadership the Nagorno-Karabakh's economy and other spheres actually seceded from Azerbaijan and joined Armenia. All party district committees were included in the Communist Party of Armenia. The flag of Armenia was raised in the Nagorno-Karabakh. Very serious and inexcusable errors, pro-Armenian policy of the Soviet leadership led to the aggravation of the situation in late 1990 - early 1991 when Armenian aggression took a broader scale in the Nagorno-Karabakh and adjacent regions of Azerbaijan. Hundreds of Azerbaijanis were killed in a Baku-Moscow train and Tbilisi-Baku, Tbilisi-Agdam, Agdam-Shusha, Agdam, Khojaly bus terrorist attacks. Thousands of Azerbaijanis became victims of Armenian policy of aggression, which was patronized by the USSR establishment.

Unfortunately, nobody stopped the Armenian separatists at the beginning, and it just escalated the situation. As a result, receiving both Armenian and Russian material and military support, Armenians committed mass killings of Azerbaijani civilians and these bloody crimes against the Azerbaijanis led to a further widening of the conflict and its expansion into a full-fledged war.

In 1991 the tension in the mountainous part of Karabakh started to gradually worsen. Socio-political situation has already foreshadowed the approach of a major disaster. In June and December of 1991 Armenian armed forces killed 12 and wounded 15 Azerbaijanis in the village of Garadagli in Khojavand region and Meshali village in Askaran region. In August and September of the same year, 17 Azerbaijanis were killed and 90 injured when the Armenian armed detachments shelled buses en route Shusha-Jamilli, Agdam-Khojavend and Agdam-Garadagli.

At the end of October and in November 1991 the Armenians burned, destroyed and looted more than 30 settlements in the mountainous part of Karabakh, including Tyr, Imaret-Gervend, Syrkhavend, Meshali, Jamilli, Umudlu, Garadagli, Karkijakhan and other villages of strategic importance.

In general, from 1988 to 1991, that is, from the beginning of the events until the collapse of the Soviet Union, patronized by the ruling circles of the USSR, Armenia pursued an aggressive policy against Azerbaijan. As a result of this policy, the Azerbaijani civilians were killed, their villages were destroyed, burned and looted. Aggressive state artificially instilled Armenians living in Nagorno-Karabakh region the idea of separation from Azerbaijan and unification with Armenia. To achieve this goal the Armenians subjected to genocide 50,000 Azerbaijanis of Nagorno-Karabakh and forced them to leave their homeland. During these years, Armenians committed 2,559 clashes, 315 armed attacks and 1,388 fires, killing 514 and injuring 1,318 people in the Nagorno-Karabakh.

At the same time during this period as a result of ethnic cleansing an estimated 250,000 civilians living in 185 Azerbaijani villages in Armenia were subjected to aggression and were forced to leave their homes. It was an action of ethnic cleansing, 216 Azerbaijanis were savagely killed, thousands of women, children and old people were injured and property was looted.

In the beginning of 1992, the Armenian army occupied the last Azerbaijani villages in the Nagorno-Karabakh. On February 12 1992 the Armenian armed forces occupied Malibeyli and Gushchular suburbs of Shusha. On February 13–17 an armed attack on Garadagli village of Khojavend region 118 people (including children, women, the elderly) were captured, 33 people were shot by the Armenians, who then buried the dead in a single hole. Some 68 of captured Azerbaijanis were ruthlessly killed and 50 people rescued from captivity (later on 18 of them died of fatal wounds). Torture of captives, extremely cruel, barbarous actions against them, beheading, burial alive, forcible tooth extraction, forced famine – is serious crime against humanity. In Garadagli village, 4 people from two families were killed, 42 families lost their breadwinner; about 140 children became orphans. The population of this village was subjected to a real genocide – every tenth villager here was killed (91 people in total).

On February 25-26 1992, assisted by the 366th Motorized Infantry Regiment of the former Soviet army comprised of 180 militants and heavy military equipment, the Armenians brutally

attacked the Nagorno-Karabakh town of Khojaly populated by Azerbaijanis, and razed it to the ground. The town was completely destroyed, burned out and people were killed with extreme cruelty. According to official data, as a result of the genocide 613 Azerbaijanis were killed, including 106 women, 63 children, and 70 elderly. Eight families were completely destroyed, 487 people, including 76 children were injured. In addition, 1,275 people were captured, with fate of 150 still unknown.

Dozens of Armenian officers and warrant officers were involved in the attack on Khojaly as part of the 3rd Battalion of the 366th Regiment. To hide the trace of Khojaly crime, on March 2 1992, the 366th Motorized Infantry Regiment was transferred to Vaziani, Georgia, and on March 10 this regiment was abolished and its personnel and military equipment were assigned to other military units.

A trilateral meeting of the leaders of Armenia and Azerbaijan took place on May 8, 1992 in Tehran on Iran's initiative. Shusha was occupied on the same day. Later it turned out that the Armenian side, in fact, persuaded a different purpose seeking a ceasefire along the Azerbaijani-Armenian border and in the mountainous part of Karabakh. This meeting was just a camouflage for Armenia to disguise its intentions from the international community. The Armenian leadership undoubtedly knew in advance about the offensive operation since the occupation of Shusha coincided with the Tehran talks, which fell apart even before the ink dried. The Armenians, as always, on the eve of the offensive operation spread disinformation about the attacks from Shusha to Khankendi.

So using the advanced military equipment, the Armenian armed forces seized Shusha, which covered a territory of 289 square kilometers, had a population of 24,000 people and as many as 30 villages. Some 195 people were killed, 165 were wounded and 58 went missing in the battle of Shusha. This tragedy once again confirmed that the Armenian government violated the UN Charter and OSCE principles, trying to forcibly annex the mountainous part of Karabakh to Armenia and pursuing an aggressive policy in beach of the international law. Annexation of Shusha subsequently played a major role in the loss of other

Azerbaijani territories. After the occupation of Shusha, the ancient center of Azerbaijani music and culture, the Armenian armed forces closed Shusha-Lachin road and exposed the town of Lachin to a powerful artillery fire directly from the territory of the Republic of Armenia. The goal of Armenian armed forces was annexation of the Nagorno-Karabakh and opening of a corridor between the occupied Azerbaijani territories and Armenia.

After some time following the occupation of Shusha, the Armenians on May 18 seized the ancient Azerbaijani town of Lachin. Lachin, with the territory of 1835 square kilometers, population of 71,000 people and 120 villages was also occupied by Armenian armed forces. No doubt that the Armenian community of the Nagorno-Karabakh region of Azerbaijan could never occupy Azerbaijani territories without the assistance from abroad. Thus, under the pretext of implementing the idea of “self-determination” Armenians seized a corridor linking the Nagorno-Karabakh region of Azerbaijan with Armenia. The occupation of Lachin demonstrated that the war moved beyond the territory of the Nagorno-Karabakh and that annexation ambitions of Armenia are high. Through this road, which the Armenians called “a humanitarian corridor” to the Nagorno-Karabakh, they transported huge quantity of arms, ammunition and military force.

The Armenian armed forces, helped by their sponsors, managed to create a mono-ethnic state and in addition to the Nagorno-Karabakh occupied Lachin, Kalbajar, Agdam, Fizuli, Jabrail, Gubadli and Zangilan regions of Azerbaijan, which are located outside of the Nagorno-Karabakh region (4,400 square kilometers) and whose total area is four times bigger than the area of the Nagorno-Karabakh region. All these territories were ethnically cleansed. Thus, though the Armenian community of the Nagorno-Karabakh region is trying to present this process as self-determination, it led to the fact that one million Azerbaijanis were forced to leave their homes and become refugees in their own land.

Currently, more than 20 percent of Azerbaijani territory is under occupation of the Armenian armed forces. As a result of the occupation about 900 settlements, 22 museums and 4 art galleries, 9 palaces of historical significance, 40,000 museum exhibits

of unique historical significance, 44 temples and 9 mosques were destroyed, looted and burned. In addition, the Armenians destroyed 4.6 million books and valuable historical manuscripts kept in 927 libraries.

At the same time, Armenia, pursuing the policy of state terrorism and genocide, and the separatists in the occupied territories of Azerbaijan carried out 373 terrorist attacks (in passenger buses, passenger and freight trains, Baku Metro, air transport, maritime transport, settlements, civil and public facilities). These terrorist attacks killed 1,200 and injured 1,705 people.

The aggressive policy of the Armenian armed forces was accompanied by mass slaughters. Thus, in the years 1988-1993 as a result of a military aggression of Armenia more than 20,000 Azerbaijanis were killed, over 100,000 people were injured and 50,000 people became disabled. During the conflict 4,853 people went missing, 1,357 of them were released and 783 are still in captivity in Armenia. According to the International Committee of the Red Cross, 439 people were killed in captivity.

Genocide committed by Armenians in the late 20th century in Khojaly, is regarded as one of the most serious crimes against humanity and civilization. In the history of humanity, the Khojaly tragedy is comparable to tragedies in Khatyn, Hiroshima, Nagasaki, My Lai, Rwanda, Srebrenica, as well as the Holocaust, which will never be erased from historical memory. These massacres are considered the acts of genocide against the civilian population and caused a wide resonance in the world.

The true nature of this monstrous genocide was discovered only after the return of national leader Heydar Aliyev to political power in 1993. In February 1994, the Milli Majlis of the Azerbaijan Republic gave Khojaly genocide a legal and political assessment. In addition, in accordance with March 26 1998 decree of national leader Heydar Aliyev, March 31 was declared the Day of Genocide of Azerbaijanis, commemorating the numerous acts of genocide committed by Armenians against the people of Azerbaijan.

December 18 1997 decree of the national leader "On the mass deportation of Azerbaijanis from their historical and ethnic lands in the territory of the Armenian SSR in 1948-1953" is important

from the standpoint of a comprehensively studying the deportation of Azerbaijanis from the territory of the Armenian SSR, giving a political and legal assessment to this crime and bringing it to the attention of the international community. These decrees are important both for the study of the bloody pages of our history, and also for the exposure of Armenian nationalism and terrorism.

Under the international law, genocide is the act against peace and humanity, and is considered the most serious crime. This was recognized by the UN General Assembly resolution 260 (III) on December 9, 1948 and the 1951 Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, which secured the legal basis of the crime of genocide. During the Armenian aggression against Azerbaijan all acts of genocide reflected in the Convention were applied to the Azerbaijanis.

Another fact supporting the sustainability of the criminal policy of Armenia, in the 20th century alone the Azerbaijanis were subjected to genocide and ethnic cleansing committed by Armenian nationalists four times - in 1905-1907, 1918-1920, 1948-1953, and finally, in 1988-1993. The aggressor state has been conducting the expansionist policy for more than 20 years before the eyes of the whole world. Therefore, the Republic of Azerbaijan, guided by the abovementioned Convention, has all legal grounds to sue the Republic of Armenia in the UN International Court of Justice.

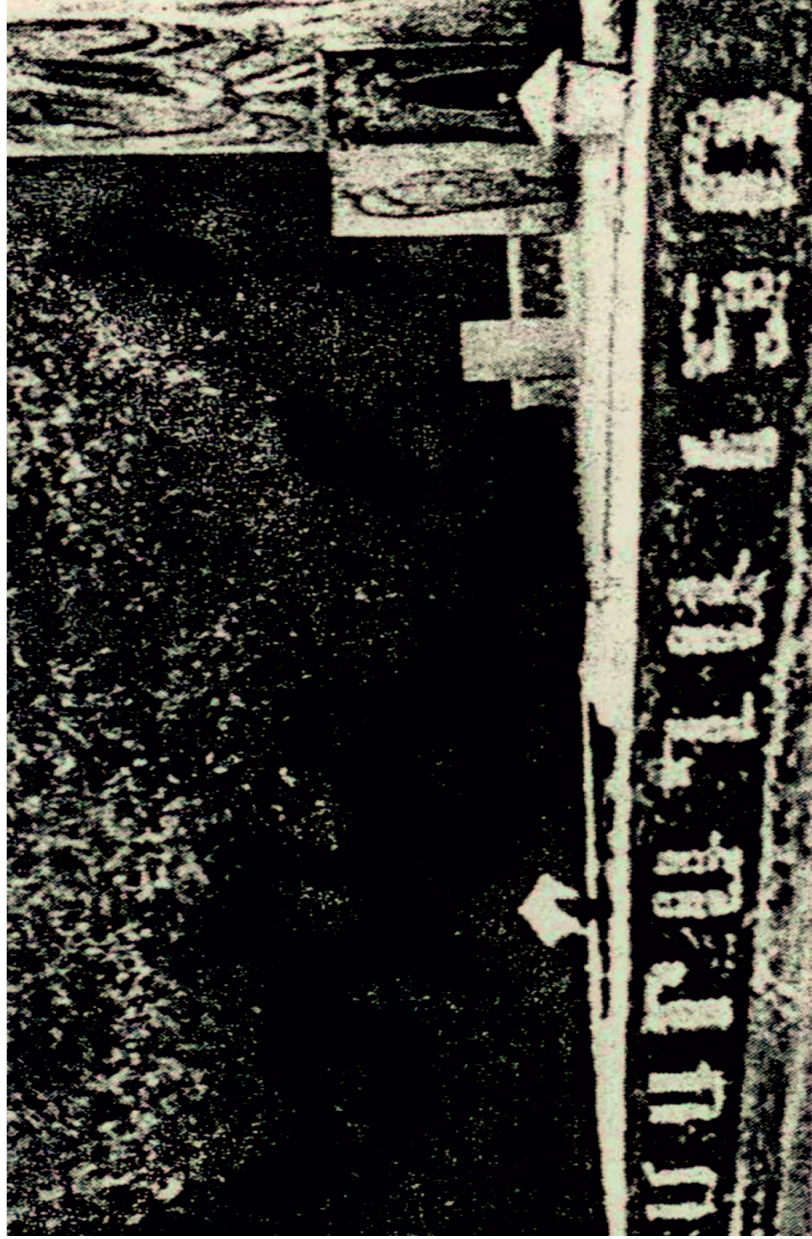
The aggressor Armenia took a non-constructive attitude to the negotiations on the settlement of the conflict and does not abandon its policy of occupation. On the other hand, inactivity of international organizations such as UN and OSCE in ensuring the fulfillment of their own proposals and resolutions impedes progress in the talks. In addition, over these years the OSCE Minsk Group and its co-chair countries have had a double standard and irresponsible approach to the conflict and never intended to exert any pressure on the aggressor. The fact that no practical measures have been taken to stop the aggressor Armenia both undermined the OSCE's image and dashed all hopes on its Minsk Group.

Despite all these facts the Azerbaijani state respects peace-building proposals of international organizations, especially the

OSCE, which works to find a peaceful solution to the dispute, and the country is regularly and practically involved in its activities. This testifies to Azerbaijan's giving preference to a peaceful option in the negotiations to solve the conflict.

Azerbaijan's stance in the settlement of the conflict is unambiguous. That is, the problem must be resolved only within Azerbaijan's territorial integrity and internationally recognized borders of the country. This position is based on the principles and norms of international law, the UN Charter, the Helsinki Final Act and a number of international documents on the conflict. At the same time, the documents of all international organizations on a peaceful settlement of the conflict cement Azerbaijan's position and confirm that the problem must be solved based on the principles of international law. In this respect, four UN Security Council resolutions (822, 853, 874, 884) and the decisions of the OSCE, Council of Europe and the Organization of Islamic Cooperation are also of pivotal importance, and lay a legal framework for the protection of Azerbaijan's fair stance on the international level. However, the decisions recently made at the meetings of the European Parliament and the NATO Summit unequivocally support the territorial integrity of Azerbaijan, and demand putting an end to the occupation.

Therefore, super powers must prevent the aggressor, who threatens modern international relations, take resolute practical steps in accordance with the Chapter 7 of the UN Charter and force Armenia to follow the will of the international community.

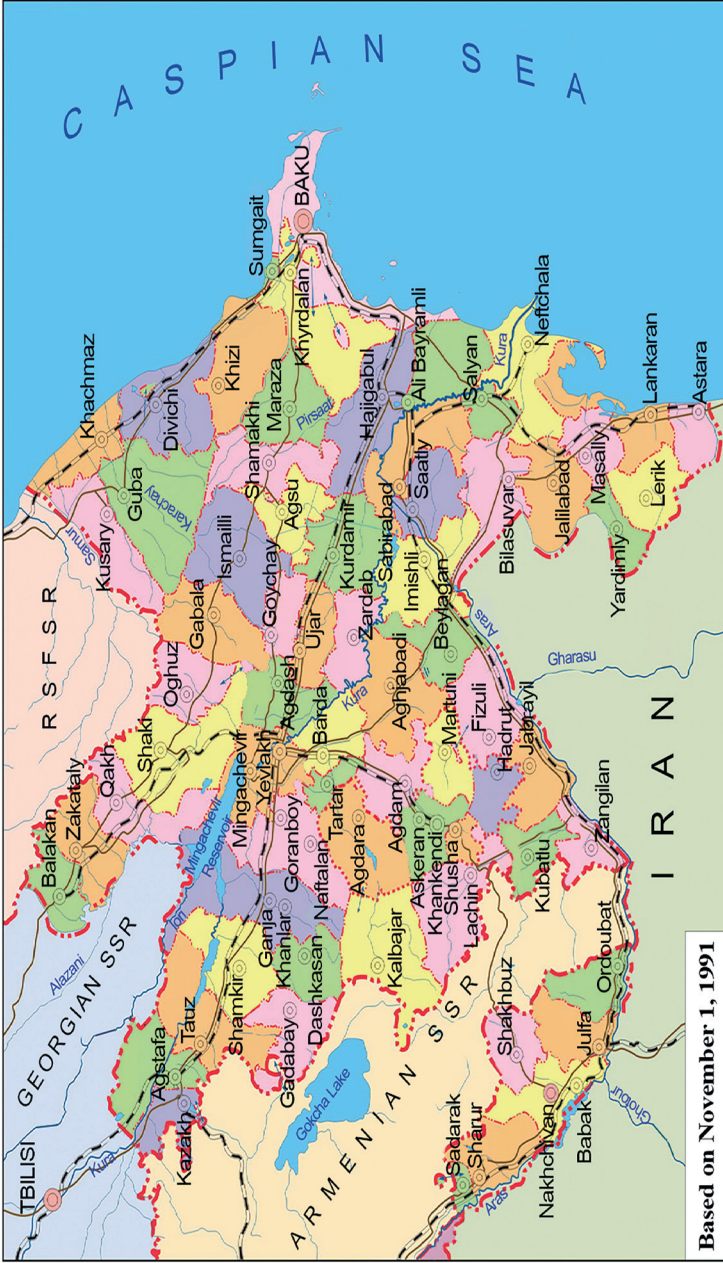

The monument erected in Nagorno-Karabakh by Armenians on the occasion of the 150th anniversary of their resettlement from Iran to Azerbaijani Lands in 1828 (on the monument "Maragha-150" was written in Armenian). Aghdara, 1978.

AZERBAIJANI KHANATES (2nd half of 18th century)

AZERBAIJAN SSR (1930-1991)

Based on November 1, 1991

товарищу СТАЛИНУ И.В.

Обменявшись мнениями по некоторым вопросам, возникшим в результате хозяйственных изменений, происшедших в Азербайджанской и Армянской Республиках за последние годы, обращаемся к Вам со следующим предложением:

Выход новых земель из под орошения при осуществлении Мингечаурской системы и недостатка рабочих рук в существующих колхозах хлопковых районах, а также задача поднятия урожайности хлопка, выдвигает вопрос необходимости увеличения населения в этих районах Азербайджанской ССР.

Реальным решением этого вопроса могло бы быть переселение в эти районы азербайджанского населения, проживающего в Армении, в количестве 130 тысяч человек.

Переселение азербайджанского населения из Армении в Азербайджан облегчило бы многим условия приема и устройства армян, возвращающихся на родину из зарубежных стран.

Освобождаемые в результате переселения азербайджанского населения земли и жилища могли бы быть использованы для расселения прибывающих в Армению крестьян из числа зарубежных армян.

Исходя из этих соображений, просим Вашей санкции:

1) На переселение азербайджанского населения, проживающего в Армянской ССР, в малонаселенные хлопковые районы Азербайджанской ССР и использование освобождаемых земель и жилищ для приема и устройства армян, возвращающихся в Армянскую ССР из зарубежных стран.

2) Разрешение Советам Министров Азербайджанской ССР и Армянской ССР создать совместную комиссию для разработки

условий и порядка переселения, а также руководства осуществлением переселения.

3) Взятие на Союзный бюджет расходов, связанных с этими мероприятиями.

СЕКРЕТАРЬ ЦК КП(б)
АЗЕРБАЙДЖАНА
(Багиров М.Д.)

СЕКРЕТАРЬ ЦК КП(б)
АРМЕНИИ
(Арутюнов Г.А.)

" " декабря 1947 г.

Source: Political documents archive of the Administrative Department of the President of the Republic of Azerbaijan: Fund 1, list 33, case 227, pages 1 and 2.

СОВЕТ МИНИСТРОВ СССР

ПОСТАНОВЛЕНИЕ № 4083

от 23 декабря 1947г.

Москва, Кремль.

О переселении колхозников и другого азербайджанского населения из Армянской ССР в Кура-Араксинскую низменность Азербайджанской ССР

Совет Министров Союза ССР ПОСТАНОВЛЯЕТ:

1. Переселить в 1948-1950 гг., на добровольных началах в Кура-Араксинскую низменность Азербайджанской ССР 100 тыс. колхозников и другое азербайджанское население из Армянской ССР, из них: 10 тыс. человек - в 1948 году, 40 тыс. чел. - в 1949 году и 50 тыс. человек - в 1950 году.

2. Обязать Совет Министров Азербайджанской ССР и Совет Министров Армянской ССР:

а) организовать среди колхозников и другого азербайджанского населения раз'яснение условий и льгот, предоставляемых государством переселенцам в Кура-Араксинскую низменность Азербайджанской ССР;

б) обеспечить полный расчет колхозов с колхозниками-переселенцами не позднее чем за 10 дней до их въезда по выработанным ими трудовым в размерах, предусмотренных производственными планами колхозов;

в) обеспечить перевозку переселенцам всего имеющегося у них в личном пользовании имущества, скота и птицы.

3. Обязать руководителей министерств и ведомств, учреждений и предприятий освободить от работы лиц, переселяющихся из Армянской ССР в Кура-Араксинскую низменность Азербайджанской ССР.

4. Установить для переселяемого азербайджанского населения в Кура-Араксинскую низменность Азербайджанской ССР следующие льготы:

а) предоставить переселяемым за счет государства бесплатный проезд, провоз скота и имущества в количестве до 2 тонн на каждую семью;

б) распространить на колхозников, переселяющихся в районы Кура-Араксинской низменности Азербайджанской ССР, Постановление ЦИК и Совнаркома СССР от 17 ноября 1937г. № 115/2043 "О льготах по сельскохозяйственному переселению", за исключением льгот по обязательным поставкам молока;

в) выдавать семьям переселенцев при въезде безвозвратные денежные пособия в размере 1000 рублей на главу семьи и 300 рублей на каждого члена семьи;

г) продать за наличный расчет в местах вселения семьям, переселенным в Кура-Араксинскую низменность Азербайджанской ССР, продовольственное зерно в размере 1,5 центнера на главу семьи и 0,5 центнера - на члена семьи.

5. Разрешить азербайджанскому населению, переселяющемуся из Армянской ССР в Кура-Араксинскую низменность Азербайджанской ССР, сдать в местах выхода заготовительным организациям под обменные квитанции продукты сельского хозяйства (зерно, картофель), а также скот, запрещенный к вывозу по карантинным условиям, с правом получения в местах вселения того же количества продуктов и скота.

6. Обязать Сельхозбанк:

а) выдавать нуждающимся переселенцам в Кура-Араксинскую низменность Азербайджанской ССР кредит на строительство жилых домов и надворных построек в размере до

20 тыс. рублей на одно хозяйство с погашением указанного кредита в течение 10 лет, начиная с третьего года после получения кредита;

б) выдавать нуждающимся переселенцам на приобретение скота долгосрочные ссуды в размере 3 тыс. рублей на семью, сроком до 5 лет с погашением, начиная с третьего года, после получения ссуды.

7. Обязать Министерство путей сообщения:

а) обеспечить перевозку в Азербайджанскую ССР специальными сформированными эшелонами в оборудованных и продезинфицированных вагонах азербайджанского населения, их имущества и скота по заявкам Совета Министров Армянской ССР;

б) производить подачу вагонов Управлением дороги в соответствии с графиком, утвержденным Министерством путей сообщения, Советом Министров Азербайджанской ССР и Советом Министров Армянской ССР, без взимания оплаты за вагоны в местах выхода переселенцев. Денежные расчеты за перевозку азербайджанского населения производить в централизованном порядке по счетам, представляемым Управлением железных дорог.

8. Обязать Министерство здравоохранения СССР обеспечить в местах выхода медицинский осмотр всех переселенцев, а также медицинско-санитарное обслуживание их в пути следования.

Выделить для сопровождения эшелонов медицинский персонал и необходимые медикаменты.

9. Обязать Министерство финансов СССР предусмотреть

в бюджете Азербайджанской ССР на 1948 год средства, необходимые для обеспечения переселения Азербайджанского населения из Армянской ССР в Азербайджанскую ССР.

10. Обязать Совет Министров Армянской ССР и Совет Министров Азербайджанской ССР во исполнение настоящего постановления в месячный срок совместно разработать конкретные мероприятия по обеспечению переселения и устройству в Кура-Араксинской низменности Азербайджанской ССР населения, переселяемого из Армянской ССР, и доложить о них Совету Министров СССР.

11. Разрешить Совету Министров Армянской ССР освободимые азербайджанским населением постройки и жилые дома в связи с переселением их в Кура-Араксинскую низменность Азербайджанской ССР использовать для расселения зарубежных армян, прибывающих в Армянскую ССР.

Председатель
Совета Министров Союза ССР И.Сталин.

Управляющий делами
Совета Министров СССР Я.Чадаев

Верно:

Source: Political documents archive of the Administrative Department of the President of the Republic of Azerbaijan: Fund 1, list 222, case 48, pages 21 and 17.

С О В Е Т М И Н И С Т Р О В С С С Р

П О С Т А Н О В Л Е Н И Е № 754

от 10 марта 1948 г. Москва, Кремль

О мероприятиях по переселению колхозников и другого азербайджанского населения из Армянской ССР в Кура-Араксинскую низменность Азербайджанской ССР.

В дополнение к Постановлению Совета Министров СССР от 23 декабря 1947 г. № 4083 " О переселении колхозников и другого азербайджанского населения из Армянской ССР в Кура-Араксинскую низменность Азербайджанской ССР" Совет Министров Союза ССР П О С Т А Н О В Л Я Е Т:

1. Разрешить колхозам, полностью переселяющимся в Кура-Араксинскую низменность из Армянской ССР, перевезти с собой все имеющиеся у них средства производства (сельхозмашины, инвентарь, живое и механическое тягло, поголовье всех видов скота и птицы, пчелосемьи, транспортные средства и другое имущество, а также натуральные и другие фонды) за исключением побочных предприятий (мельницы, крупорушки, электростанции) и других производственных культурно-бытовых построек.

2. Установить, что колхозы Армянской ССР, из которых переселяются колхозники в Кура-Араксинскую низменность Азербайджанской ССР, передают колхозам, в состав которых входят переселяющиеся колхозники, принадлежащее на их долю движимое имущество (сельхозмашины, инвентарь, живое и механическое тягло, поголовье всех видов скота и птицы, пчелосемьи, транспортные средства, натуральные и другие фонды) в момент переселения, а стоимость принадлежащего на их долю недвижимого имущества (многолетние насаждения, мельницы

электростанции и другие хозяйственные и бытовые постройки) перечисляется колхозам в местах вселения, в сроки, установленные Советом Министров Азербайджанской ССР и Советом Министров Армянской ССР.

3. Обязать Совет Министров Азербайджанской ССР и Совет Министров Армянской ССР установить в месячный срок порядок расчетов с колхозами, колхозниками и другим азербайджанским населением, переселяющимся из Армянской ССР в Кура-Араксинскую низменность Азербайджанской ССР, за оставленное ими недвижимое имущество в Армянской ССР.

4. Обязать Совет Министров Армянской ССР и Совет Министров Азербайджанской ССР оказывать помощь переселенцам-колхозникам, а также рабочим и служащим, переселяющимся из Армянской ССР в Кура-Араксинскую низменность Азербайджанской ССР, в продаже принадлежащих им домов в местах выхода.

5. Признать целесообразными реорганизацию Отдела по хозяйственному устройству эвакуантоселения и переселению колхозных хозяйств при Совете Министров Азербайджанской ССР в Череселенческое Управление при Совете Министров Азербайджанской ССР.

6. Возложить на Управление по освоению орошаемых земель в Кура-Араксинской низменности оказание технической помощи и помощи в обеспечении строительными материалами переселенческим колхозам и переселяющимся колхозникам, а также строительство подсобных предприятий, необходимых для благоустройства указанных переселенцев.

7. Разрешить Совету Министров Азербайджанской ССР и Министерству сельского хозяйства СССР организовать на базе конторы "Азпереселенстрой" трест "Азпереселенстрой" с подчинен-

нием его Управлению по освоению орошаемых земель в Кура-Араксинской низменности, а также организовать при указанном тресте строительно-монтажные конторы в пунктах: Сальяны, Алибадранлы, Сабирбаба и Чушкино.

8. Разрешить Совету Министров Азербайджанской ССР:

а) организовать представительство в Армянской ССР (г. Ереван) на период переселения колхозников и другого азербайджанского населения из Армянской ССР в Кура-Араксинскую низменность Азербайджанской ССР;

б) израсходовать в 1948 году на проведение подготовительных работ, связанных с переселением Азербайджанского населения из Армянской ССР в Кура-Араксинскую низменность Азербайджанской ССР (проектирование, строительство подсобных предприятий, организация лесопромхозов, приобретение материалов, строительного оборудования и транспортных средств) 11 млн. рублей, за счет ассигнований, предусмотренных на нецентрализованные (внелимитные) капитальные работы по республике на 1948 год ;

в) провести в 1948 году организованный набор 700 человек из числа сельского населения республики на работы по лесозаготовкам в Молотовской области и на работы, проводимые Управлением по освоению орошаемых земель в Кура-Араксинской низменности Азербайджанской ССР.

9. Разрешить Управлению по освоению орошаемых земель в Кура-Араксинской низменности Азербайджанской ССР:

а) производить в 1948 году работы по строительству сооружений, зданий и подсобных предприятий, а также проводить подготовительные мероприятия к дальнейшему развертыванию переселенческого строительства по сметно-финансовым расчетам, согласованным с Сельхозбанком;

о) увеличить в 1948-1950 гг. производственную мощность леспромхоза в Молотовской области по 100 тыс. кубометров деловой древесины в год.

Министерству лесного хозяйства СССР соответственно закрепить за Управлением по освоению орошаемых земель в Кура-Араксинской низменности Азербайджанской ССР лесосырьевую базу в лесах третьей группы Молотовской области.

10. Обязать Госнаб СССР, Министерство автомобильной и тракторной промышленности, Министерство машиностроения и приборостроения, Министерство электропромышленности, министерство мясной и молочной промышленности СССР, Министерство промышленности строительных материалов СССР, Министерство химической промышленности, Министерство пищевой промышленности СССР поставить в 1948 году Совету Министров Азербайджанской ССР для Управления по освоению орошаемых земель Кура-Араксинской низменности оборудование и материалы в количествах согласно Приложению.

11. Обязать Центросоюз по согласованию с Советом Министров Азербайджанской ССР завезти в Азербайджанскую ССР строительные материалы и автомашины для продажи колхозам и колхозникам, переселяющимся из Армянской ССР в Кура-Араксинскую низменность Азербайджанской ССР.

12. Обязать Министерство путей сообщения выделить в 1948 году Управлению по освоению орошаемых земель в Кура-Араксинской низменности Азербайджанской ССР на станциях: Ленкорань, Сальяны, Сараджалар, Светлы, Кырымлы-Кенд, Дайкенд, Цепанин, Османлы-Новые, Дашбурун, Уджары и Массала Азербайджанской железной дороги участки протяженностью 600 метров каждый, в пределах полосы отчуждения, под перевалочные и рельсовые склады с прокладкой тупиков к отгрузочно-погрузочным площадкам.

Проведение указанных работ возложить на Управление по освоению орошаемых земель в Кура-Араксинской низменности Азербайджанской ССР.

13. Разрешить Министерству сельского хозяйства СССР выдать в 1948 году Совету Министров Азербайджанской ССР для продажи лесозаготовительным организациям Азербайджанской ССР 50 лошадей из числа выбракованных из конных заводов.

14. Поручить Государственной штатной комиссии при Совете Министров СССР рассмотреть и утвердить в месячный срок штатные расписания организуемых Переселенческого управления при Совете Министров Азербайджанской ССР, треста "Азпереселенстрой" и его строительно-монтажных контор, а также представительства Совета Министров Азербайджанской ССР в г. Ереване Армянской ССР.

Председатель
Совета Министров Союза ССР

И. Сталин

Управляющий делами
Совета Министров СССР

Я. Чадаев

В е р н о :

Source: Political documents archive of the Administrative Department of the President of the Republic of Azerbaijan: Fund 1, list 222, case 48, pages 21 and 25.

дори пролетарлары, бирлашин!
бүгөн күндө, бирдиктеш!

Подлежит возврату в протоколную
часть ЦК КП(б) Азербайджана

Э Н М Э Х Ф И
СТРОГО СЕКРЕТНО

УМУМ ИТТИФАГ КОММУНИСТ (БОЛШЕВИКЛЭР) ПАРТИЯСЫ
ВСЕСОЮЗНАЯ КОММУНИСТИЧЕСКАЯ ПАРТИЯ (БОЛШЕВИКОВ)

**Азәрбайҗан К(б)П Мәркәзи Комитети
Центральный Комитет КП(б) Азербайджана**

№ БЦ-640/1

19 марта 1948 г.

Азәрб. К(б)П МК Бүросу ичласыны 1948 ил тарихли 19.Ш №-ли протоколундан чыхарып
Выписка из протокола № 640 заседания Бюро ЦК КП(б) Азербайджана от 19.Ш 1948.

**Постановление Совета Министров СССР от 10.Ш-1948 года
"О мероприятиях по переселению колхозников и другого
азербайджанского населения из Армянской ССР в Куря -
Аренсинсун низменность Азербайджанской ССР"**

1. Поручить зам. председателя Совета Министров Азербайджанской ССР т. Азизбекову в десятидневный срок разработать и внести на утверждение Совета Министров Азерб. ССР конкретные практические мероприятия по реализации постановления Совета Министров СССР от 23.ХП-1947г. и 10.Ш-1948г. о переселении.

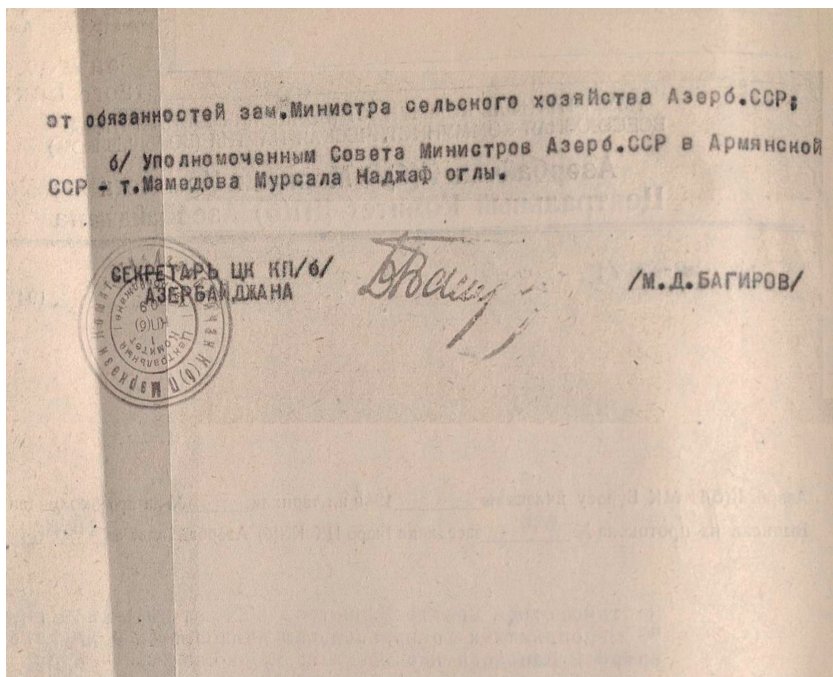
2. Обязать т. т. Гасанова Г. и Абдуллаева в десятидневный срок подготовить и представить мероприятия по организации политико-массовой и разъяснительной работы как среди азербайджанцев, переселяемых из Армянской ССР, так и среди населения тех колхозов и районов Азербайджанской ССР, куда они будут вселены.

3. Считать целесообразным поездку в Армянскую ССР т. т. Кулиева Т. и Сеидова Г. для согласования с руководящими товарищами Армянской ССР сроков и порядка переселения.

4. В соответствии с постановлением Совета Министров СССР от 10.Ш-1948г., утвердить:

а/ начальником переселенческого управления при Совете Министров Азербайджанской ССР т. Джафарова М., освободив его

/см. на обороте/

Source: Political documents archive of the Administrative Department of the President of the Republic of Azerbaijan: Fund 1, list 222, case 48, pages 19 and 19.

XO'JAYLI MILLIY QIRG'INI
(23 fevral 1992 yil.)

XO'JAYLI MILLIY QIRG'INI

Sakkiz jildda nashr etilgan ushbu kitobda keyingi ikki asrda ozarbayjonliklarga qarshi armani millatchilari tomonidan aniq maqsadda olib borilgan etnik tozalash, milliy qirg'in va tajovuzkorlik siyosati tahlil etiladi. XX asr 80-yillarining ikkinchi yarmidan boshlab Armanistonning Ozarbayjonga qarshi olib borgan hududiy iddaolari va ishg'olchilik siyosati, shu jumladan, 1988 – 1993 yillarda ozarbayjonliklarga qarshi etnik tozalash va milliy qirg'in siyosati ilmiy manbalar asosida tadqiq etiladi, xususan, XX asrning oxirida armanilarning Xo'jaylida amalga oshirgan miliy qirg'in harakatlari barcha insonlar va butun bashariyatga qarshi qaratilgan eng og'ir jinoyatlardan biri kabi baholanadi.

Kitobda 1992 yil 26 fevralda Armaniston qurolli kuchlari tomonidan shaharning ishg'ol etilishi paytida amalga oshirilgan jinoyatlar, ayniqsa, aholiga qarshi qilingan vandalizm aktlari xorijiy manbalar asosida keng tahlil etiladi. Xo'jayli milliy qirg'inining jahon ommasiga yetkazilishi, unga siyosiy-huquqiy baho berilishi borasida amalga oshirilgan ishlar, shuningdek, Xo'jayli fojeasining xalqaro miqyosda milliy qirg'in akti sifatida tan olinishi masalalari teran tahlil etiladi. Xususan, kitobda Xo'jayli milliy qirg'inining tan olinishi bilan bog'liq ravishda qabul qilingan qarorlar turli tillarda berilgan. Kitob tashqi siyosat masalalari bilan shug'ullanuvchi mutaxassislar va umuman keng kitobxonlar ommasiga mo'ljallangan.

XX asr 80-yillarining ikkinchi yarmida Armanistonning Ozarbayjonga qarshi hududiy iddaolari va harbiy tajovuzi, shuningdek, ozarbayjonliklarga qarshi amalga oshirilgan etnik tozalash va milliy qirg'in siyosatining tizimli shaklda o'rganilishiga katta ehtiyoj bor. Ushbu muammo hozirga qadar ham olimlar va mutaxassislar tomonidan o'rganilgan, qator turli-tuman ilmiy asarlar, monografiyalar yaratilgan.

XX asrning oxirida armanilarning Xo'jaylida amalga oshirgan milliy qirg'ini jahon tarixida xotiralardan hech qachon o'chmaydigan Xatin, Ruanda, Srebrenisa va Xolokost kabi dahshatli fojealardan aslo kam emas. Hozirda Xo'jayli haqiqatlarining jahon ommasiga yetkazish va xalqaro miqyosda yanada kengroq yoyish, shuningdek, ushbu qatliomga ob'ektiv siyosiy-huquqiy baho

berish yoʻlida tashlangan qadamlar Haydar Aliev Fondi tomonidan muvaffaqiyat bilan davom ettirilmoqda. Fondning bu boradagi faoliyati natijasida jahon mamlakatlariga armani ishgʻolchiligining Xoʻjaylida insoniylikka toʻgʻri kelmaydigan qotilliklari haqida yanada kengroq maʼlumotlar berilmoqda.

Ozərbayjon, turk, rus, ingliz, fransuz, nemis, arab va xitoy tillarida taqdim etilayotgan ushbu kitobning asosiy maqsadi Xoʻjayli milliy qirgʻinining sabablari, natijalari va uni xalqaro miqyosga olib chiqish masalalarining yanada toʻliq va tizimli ravishda oʻrganilishidir. Shuni nazarda tutib, kitobda Armaniston qurolli kuchlari tomonidan Xoʻjayli shahrining ishgʻol etilishi paytida ozərbayjonlik tinch aholiga qarshi amalga oshirilgan vahshiyliklar xorijiy manbalarga asoslangan holda tahlil etiladi, shuningdek, Xoʻjayli milliy qirgʻini armanilarning ozərbayjonliklarga qarshi aniq maqsadda amalga oshirgan eng ogʻir jinoyat sifatida talqin etiladi. Shuningdek, Ozərbayjonning strategik ahamiyatga ega boʻlgan Togʻli Qorabogʻ oʻlkasi tarixiga nazar tashlanadi, Xoʻjayli shahrining ahamiyatini yanada orttiradigan sabablar koʻrsatib beriladi.

Kitobda Xoʻjayli milliy qirgʻinining jahon ommasiga yetkazilishi, unga siyosiy-huquqiy baho berish borasida Ozərbayjon davlati tomonidan amalga oshirilgan ishlar, shuningdek, Xoʻjayli fojeasini milliy qirgʻin harakati sifatida xalqaro miqyosda yanada kengroq tanitish masalalari tadqiq etiladi, qator davlatlar va xalqaro tashkilotlar tomonidan qabul qilingan qarorlar tahlil qilinadi. Xususan, ushbu qirgʻinni milliy qirgʻin va butun insoniyatga qarshi jinoyat sifatida eʼtirof etgan Islom Hamkorlik Tashkiloti (IHT) yigʻilishlarida qabul qilingan qarorlar ham alohida tahlil etiladi.

Kitobda Xoʻjayli shahrining tarixi, geografik mavqei, ishgʻol etilish statistikasi ham berilganki, bu ham Togʻli Qorabogʻning strategik ahamiyati va aholisi milliy qirgʻinga uchragan ushbu hudud haqida yanada kengroq maʼlumot olishni istagan har bir kishida keng tasavvur hosil qiladi. Shu bilan birgalikda kitobda bir qator tashkilotlar, jumladan, IHTning turli tashkilotlari tomonidan Xoʻjayli milliy qirgʻinining tan olinishi bilan bogʻliqlikda qabul qilingan qarorlar, jumladan, BMT Bosh Assambleyasining 1948 yil 9 dekabrda qabul qilgan va 1951 yildan kuchga kirgan 260

(III)-rezolsiyasi asosida “Milliy qirg‘in jinoyatlarining oldini olish va uni jazolash” haqidagi Konvensiya ham turli tillarda berilgan. Kitob xorijiy siyosat masallari bilan shug‘ullanadigan mutaxassislar, shuningdek, keng kitobxonlar ommasi uchun foydalidir degan fikrdamiz.

XX ASR BOSHLARIDA ARMANILARNING OZARBAYJONLIKLARGA QARSHI OLIB BORGAN ETNIK TOZALASH VA MILLIY QIRG‘IN SIYOSATI

Tarixiy faktlar shuni ko‘rsatadiki, Ozarbayjonning strategik jihatdan muhim ahamiyatga ega bo‘lgan Qorabog‘ hududi tog‘li qismiga XIX asrning boshlaridayoq Eron va Turkiyadan ko‘plab armani aholisi ko‘chirila boshlagan. Bu hududda armanilarning sun‘iy ravishda orttirilishi XX asrning boshlaridayoq ularning Ozarbayjonga qarshi hududiy da‘volari va tajovuzkorlik siyosatining kelib chiqishiga sabab bo‘ldi.

Ozarbayjon xalqi keyingi 200 yil mobaynida armani millatchilarining muttasil davom etgan etnik tozalash va milliy qirg‘in siyosatiga uchrab, o‘z tarixiy tuproqlaridan judo etildi, qochqin va majburiy ko‘chkinchilarga aylantirildi. XX asrning boshlarida armani millatchilari “Dashnoqsutyun” partiyasining dasturida ilgari surilgan “Buyuk Armaniston” g‘oyasini amalga oshirish uchun o‘z faoliyatlarini yanada kengaytirib, o‘z tarixiy tuproqlarida yashab kelgan ozarbayjonliklarni rejali ravishda tug‘ilgan yurtlaridan quvib chiqarish orqali etnik tozalash va milliy qirg‘in siyosatini amalga oshira boshladilar.

1905 – 1906 yillarda armanilar Boku, Ganja, Qorabog‘, Yerevan, Naxchivon, O‘rdubod, Sharur-Daralayaz, Tiflis, Zangazur, Qozox va boshqa joylarda tinch yashab turgan ozarbayjonliklarga qarshi qirg‘inlarni amalga oshirdilar, aholi omonsizlarcha qirib tashlandi, shahar va qishloqlarga o‘t qo‘yilib, vayron etildi. Armani qurolli kuchlari Shusha, Zangazur va Jabroyil viloyatlarida, Yerevan va Ganja gubernyalarida ozarbayjonliklar yashaydigan 200 dan ortiq maskanni vayron etdilar, o‘n minglarcha yurtdoshlarimiz o‘z tug‘ilgan yerlaridan qochqin va majburiy ko‘chkinchilarga aylandilar. Armanilar 200 mingdan ziyod ozarbayjonlikni (bolalar, ayollar, keksalar)

bitta ham qoldirmay qirish barobarida ushbu hududlarda chor Rossiyasi ularga va'da etgan "Armaniston davlati"ni barpo etish uchun etnik tozalash ishlarini olib bordilar.

Ushbu siyosatning davomi o'laroq armani qurolli kuchlari tomonidan 1917 yilning boshlaridan 1918 yilning mart oyiga qadar bo'lgan davr ichida Yerevan gubernyasida 197 ta qishloq, Zangazur uezdida 109, Qorabog'da 157 ta qishloq vayron etildi, yondirildi, boshqa hududlardagi 60 ta maskan ham yo'q qilindi, yondirildi va vayron etildi. 1918 yilning 31 martida va aprelning dastlabki kunlarida armani-bolshevik birlashmalari Bokuda 12 ming tinch ozarbayjonlikni qirib tashladi. Ushbu qonli voqealar paytida kishilar o'z uylarida tiriklayin yoqib yuborildi shuningdek, alohida qiynoqlar bilan omonsizlarcha o'ldirildi. Armanilarning qurolli hujumi natijasida 1918 yilning dastlabki besh oyi mobaynida Quba uezdida 16 mingdan ziyod kishi alohida azob berib o'ldirildi, 167 ta qishloq vayron etildiki, ulardan 35 tasi hozir ham mavjud emas.

Umuman 1918 – 1920 yillarda armanilar tomonidan amalga oshirilgan ommaviy qirg'inlar Baku, Quba, Shamoxi, Kurdamir, Lankaron bilan birgalikda Shusha, Yerevan gubernyalari hududida, Zangazur, Naxchivon, Sharur, O'rdubod, Qars va boshqa viloyatlarda ham omonsizlarcha davom ettirilishi natijasida o'n minglarcha ozarbayjonlik shafqatsiz usullar bilan qatl etildi, bir milliondan ortiq aholi o'z tug'ilgan tuproqlaridan judo etildi. Ozarbayjonning tarixiy tuproqlarida armanilar tomonidan ana shunday vahshiyliklar amalga oshirilar ekan, masjidlarga o't qo'yildi, moddiy-ma'naviy yodgorliklar yo'q qilindi.

Janubiy Kavkazning sovetlashtirilishidan o'z maqsadlarida foydalanib qolgan armanilar 1920 yilda Zangazur va Ozarbayjonning boshqa bir qator tuproqlarini Armaniston SSR tarkibiga qo'shib olishga erishdilar. Ayni paytda Naxchivonning Ozarbayjondan ajratib qo'yilishi va quruqlikdan olib boriladigan aloqalarning uzib qo'yilishi amalga oshirildi. Undan keyingi davrlarda esa armanilar Armanistonga olib berilgan Zangazur va boshqa hududlarda ham tarixan yashab kelgan ozarbayjonliklarni ko'chirish siyosatini yanada avj oldirdilar. Ushbu siyosatning davomi o'laroq Ozarbayjoning Qorabog' viloyati tog'li qismiga XIX asrda ko'chirib keltirilgan armanilarga 1923 yilning 7 iyulida

muxtor viloyat maqomi berildi. Bu qaror sovetlar Rossiyasining himoyasi va ishtiroki bilan amalga oshirildi. Holbuki, sobiq SSSR hududidagi boshqa respublikalarda Qorabog‘da yashaydigan armanilardan ko‘ra ko‘proq armani yashar edi. Bundan tashqari, Armanistonda tarixan yashab kelgan ozarbayjonliklar sonining Qorabog‘ armanilaridan bir necha barobar ko‘pligiga qaramay, Ozarbayjon ular uchun Armanistondan milliy-davlat qurilmasi barpo etishni talab qilmagan edi.

Natijada Ozarbayjonning ajralmas tarkibiy qismi bo‘lmish Qorabog‘ sun‘iy ravishda tekislik va tog‘liq qismlarga bo‘lindi va Ozarbayjon rahbariyati Qorabog‘ning tog‘li qismiga keyinchalik kelib o‘tmashgan armanilarga muxtoriyat maqomini berishga majbur etildi. Ayni paytda ushbu muxtoriyat maqomi Tog‘li Qorabog‘da tarixan yashab kelgan ozarbayjonliklarning istagi hisobga olinmasdan va ularning huquqlari zo‘ravonlarcha buzilgan holda amalga oshirildi.

Ushbu hodisa faqat Ozarbayjon ma‘muriy-hududiy yaxlitligining buzilishigina emas, ayni paytda armanilarning yurtimizga qarshi olib boradigan hududiy da‘volari uchun bir vosita bo‘ldi va xuddi ana shu paytda Tog‘li Qorabog‘ istilohi maydonga chiqdi. Muxtoriyatning tashkil etilishi haqida qabul qilingan dekretda viloyatning markazi Xonkandi etib ko‘rsatilgan bo‘lsa-da, ko‘p o‘tmay, 1923 yilning 18 sentyabrida Tog‘li Qorabog‘ viloyat partiya komitetining qarori bilan Xonkandining nomi o‘zgartirilib, S.Shaumyan sharafiga Stepanakert deb atala boshlandi.

Sovet davrida Ozarbayjon Qorabog‘ hududining tog‘li qismida yashaydigan armani jamoasi barcha siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy masalalarni o‘z ichiga olgan muxtoriyatga ega bo‘lsa-da, Armaniston bir necha marta o‘z hududiy da‘volari bilan chiqqan, biroq bu istagiga erisha olmagan edi. Lekin buning evaziga 1947 yilning 23 dekbrida SSSR Ministrlar Sovetining “Armaniston SSRdan kolxozchi va boshqa ozarbayjonlik aholini Ozarbayjon SSRning Kur-Oraz hududiga ko‘chirish to‘g‘risida”gi qaroriga asosan 1948 – 53 yillarda ozarbayjonliklarni tarixiy tuproqlaridan, xususan, Yerevan va uning atrof tumanlaridan ommaviy ravishda ko‘chirilishi natijasida 150 mingga yaqin yurtdoshimiz zo‘ravonlik bilan Ozarbayjonning tekislikdagi tumanlariga ko‘chirildi.

XX ASR OXIRLARIDA ARMANISTONNING OZARBAYJONGA QARSHI OLIB BORGAN HUDUDiy DA'VOLARI VA HARBIY TAJOVUZLARI

XX asr 80-yillarining ikkinchi yarmida armanilar o'zlarining yaqin va uzoq xorijdagi homiylari yordamida "Buyuk Armaniston" g'oyasini amalga oshirish uchun vujudga kelgan vaziyatdan foydalangan holda Ozarbayjonning Tog'li Qorabog' Muxtor viloyati (TQMV) hududiga doir yangi da'volarini ilgari surib chiqdilar. Har safar Tog'li Qoraboqqa taalluqli da'volar tashqaridan, aynan Armanistonning targ'ibi, xatti-harakati va tazyiqi ostida maydonga chiqdi.

1988 yil voqealari boshlanganda dastlab vaziyatni nihoyatda keskinlashtirishga, jamoat fikrini o'z tomoniga og'dirib olishga uringan armani siyosatchilari va ularning homiylari tomonidan viloyatning iqtisodiy qoloqligi bahonasida Tog'li Qorabog'ni Armaniston bilan birlashtirish uchun uzoq vaqtlardan beri tayyorlab kelingan reja bo'yicha Xonkandi va Yerevanda davomli ish tashlashlar o'tkazilar, muassasalar faoliyati to'xtatib qo'yilar va ommaviy mitinglar tashkil etilar edi. Ammo ro'y bergan keyingi voqealar TQAOning ijtimoiy-iqtisodiy qoloqligi borasida armani siyosatchilari va ularning Markazdagi homiylari ilgari surgan ushbu soxta tezis faqat bir bahona bo'lib, asosiy maqsad esa Armanistonning Ozarbayjonga nisbatan hududiy da'vosi ekanligini ko'rsatdi.

Yilning ikkinchi yarmiga kelib vaziyat shu qadar murakablashdiki, oqibat-natijada TQAOning ozarbayjonli aholisiga qarshi qurolli tajovuz qilindi. Ya'ni avgustning oxiri va sentyabrning boshlarida Karkijahon hamda Xo'jayli uchun armanilarning qurolli hujumi sodir etildi. 18 sentyabrda armanilar Xonkandida yashaydigan 15 mingga qadar ozarbayjonlikni shahardan zo'raonlik bilan quvib chiqardilar va ularning uylari yoqib yuborildi.

Ayni paytda Armaniston SSR Oliy Soveti 1989 yilning 1 dekabrda Ozarbayjon suverentligini qo'pol ravishda buzib, TQAOning Armaniston SSRga birlashtirilishi to'g'risida Konstitutsiyaga zid qaror qabul qildi. Sovet rahbariyatining o'ta jiddiy va kechirilmas xatolari hamda armaniparast siyosati

1990 yilning oxiri – 1991 yilning boshlarida vaziyatning tobora keskinlashuviga olib keldi, TQAO va Ozarbayjonning Armaniston bilan chegaradosh bo‘lgan hududlarida armanilar tajovuzi yanada keng tus oldi.

Bu yillarda Moskva – Baku yo‘lovchi poezdlarida, Tbilisi – Boku, Tbilisi – Og‘dom, Og‘dom – Shusha, Og‘dom – Xo‘jayli marshrutlari bo‘yicha avtomobillarga qilingan terror harakatlari natijasida yuzlab ozarbayjonliklar hayotdan ko‘z yumdi. Minglab ozarbayjonliklar SSSR hukmron doiralari tomonidan himoya ostiga olingan armanilar ishg‘olchilik siyosatining qurboniga aylandi. Afsuski, ushbu hodisalar boshlangan bir paytda armani separatshilarining oldi olinmagani bois vaziyat yanada murakkablasha bordi. Natijada Armanistondan jo‘natilgan qurolli dastalar va harbiy texnika yordamida ozarbayjonliklarga qarshi yanada ko‘proq qonli jinoyatlar sodir etildiki, bu ham mojarolarning kattalashib, urushga aylanib ketishiga sabab bo‘ldi.

1991 yildan Qorabog‘ning tog‘li qismida yuz bergan voqealar keskinlikni yanada oshirib yubordi. Ushbu yilning iyun – dekabr oylarida armani qurolli kuchlarining Xo‘javand tumanining Qoratog‘li va Askaron tumanining Meshali qishloqlariga qilgan hujumi natijasida 12 kishi o‘ldirildi, 15 kishi yaralandi. Shu yilning avgust va sentabr oylarida Shusha – Jamilli, Og‘dom – Xo‘javand va Og‘dom – Qoratog‘li avtobuslarining armani qurolli dastalari tomonidan o‘qqa tutilishi natijasida 17 kishi halok bo‘ldi, 90 kishiga qadar ozarbayjonlik yaralandi. 1991 yil oktabr oyining oxiri va butun noyabr oyi davomida Qorabog‘ning tog‘li qismidagi 30 dan ortiq aholi yashaydigan hudud, shu jumladan, Tug‘, Imorat-Qarvand, Sirxovand, Meshali, Jamilli, Umidli, Qoratog‘li, Karkijahon va boshqa shu kabi strategik ahamiyatga ega bo‘lgan qishloqlarimiz armanilar tomonidan yoqib yuborildi, vayron qilindi va talon-toroj etildi.

1992 yilning boshlarida Armaniston armiyasi yuqori Qorabog‘dagi ozarbayjonliklar yashaydigan oxirgi aholi hududlarini ham birin-ketin ishg‘ol etdi. Binobarin, 12 fevralda Shushaning Molibayli va Qushchilar qishloqlari Armaniston qurolli kuchlari tomonidan zabt etildi. 13 fevraldan 17 fevralga qadar Xo‘javand tumanining Qoratog‘li qishlog‘iga qilingan qurolli hujum paytida 118 kishi (bolalar, ayollar, keksalar) asirga

olindi, 33 kishi armanilar tomonidan otib o'ldirildi, ayni paytda o'ldirilganlar va yaradorlarni birgalikda Xo'jaylik qudug'iga tashlab, ko'mib yubordilar. Ozod bo'lganlardan 18 kishi olgan og'ir jarohati tufayli keyinchalik vafot etdi. Asirlikda saqlanganlarga nisbatan vahshiyona, vandalizm ko'rinishidagi usullar qo'llanilgani, kishilarning boshi tanasidan judo etilishi, tiriklayin ko'mib yuborilishi, tishlarining zo'rlik bilan sug'urib olinishi, och va suvsiz saqlanishi, azoblab o'ldirilishi insoniyatga qarshi sodir etilgan eng og'ir jinoyat edi. Qoratog'li qishlog'ida 2 oilaning har biridan 4 kishi o'ldirildi, 42 oila o'z boshlig'ini yo'qotdi, 140 ga yaqin bola yetim qoldi. Umuman, aholisi armanilar tomonidan haqiqiy milliy qirg'inga uchragan ushbu qishloqda 91 kishi, ya'ni qishloq ahlining har 10 nafaridan bir kishi o'ldirildi.

XO'JAYLI MILLIY QIRG'INI – XX ASR OXIRIDA ARMANILARNING OZARBAYJONLIK LARGA QARSHI AMALGA OSHIRGAN ENG OG'IR JINOYATI

XX asr oxirida armanilarning Xo'jaylida amalga oshirgan milliy qirg'ini hozirga qadar insoniyatga qarshi qaratilgan eng og'ir jinoyatlardan biri sifatida baholanmoqda. Xo'jayli fojeasi tarixiy xotiradan hech qachon o'chmaydigan Xatin, Libisa, O'radur, Xolkost, Songmi, Ruanda va Serbenisa kabi dahshatli fojealardan aslo farq qilmaydi. Nomi tilga olingan ushbu hodisalar tinch aholining milliy qirg'ini o'laroq urushlar tarixiga kiritilgan va butun jahonda keng aks sado topgan.

Xo'jayli shahri Ozarbayjonning Tog'li Qorabog' viloyatidagi strategik ahamiyatga ega bo'lgan hudud sifatida armanilarning ishg'olchilik rejalariga monelik qilar edi. Chunki Xo'jayli Xonkandidan 12 km shimoli-sharqda, Og'dom – Shusha va Askaron – Xonkandi yo'llarining oralig'ida joylashgan edi. Shaharning ahamiyatini orttiradigan sabablardan biri ham Tog'li Qorabag'ning yagona aeroporti aynan shu yerda joylashgani edi. Shuning uchun Armaniston qurolli kuchlarining asosiy maqsadi Xo'jaylidan o'tadigan Askaron – Xonkandi yo'lini nazorat ostiga olish va Xo'jaylida joylashgan aeroportni qo'lga kiritish edi.

Ayni paytda alohida shafqatsizlik bilan amalga oshirilgan Xo'jayli milliy qirg'inini o'tkazish paytida armanilar Ozar-

bayjonning ushbu qadimiy maskanini yer yuzidan supurib tashlashni o'z oldilariga maqsad qilib qo'ygan edilar. Chunki Xo'jayli Ozarbayjonning qadimiy davrlariga taalluqli hududlaridan biri sifatida tarixiy va madaniy obidalar bilan ajralib turardi. Ozarbayjonliklardan iborat 7 mingdan ko'proq aholisi bo'lgan Xo'jayli (yer maydoni 926 km. kv.) armanilar yashaydigan qishloqlar oralig'idagi eng katta va qadimiy maskan edi. Bu yerda qadimiy obidalar hozirgi davrga qadar saqlanib kelmoqda edi.

Ma'lumki, Xo'jayli yaqinligida miloddan avvalgi XIV – VII asrlarga oid Xo'jayli – Gadabay madaniyati namunolari mavjud edi. 1992 yilning fevralida armani qurolli kuchlari sobiq sovet armiyasiga taalluqli bo'lgan 366-motoo'qchi polkning yordami bilan Xo'jayli aholisini vahshiylarcha qirar ekan, milliy qirg'inning eng jirkanch bosqichidan qolgan izlarni yo'qotish uchun manfur harakatlarga ham qo'l urdilar va Ozarbayjon xalqi, shuningdek, insoniyat uchun nodir obidalar namunasi bo'lgan Xo'jayli obidalarini ham vayron etdilar.

Ushbu fojeadan 4 kun avval, ya'ni 1991 yil oktabr oyining oxiridan shaharga boradigan barcha avtomobil yo'llari bekitildi va amalda Xo'jayli qurshovga olindi. Ayni paytda 2 yanvardan Xo'jayliga beriladigan elektr energiyasi ham kesib qo'yildi. Shu tariqa endilikda Xo'jaylining Ozarbayjonning boshqa viloyatlari bilan barcha aloqalari kesib qo'yilgan, yagona transport vositasi bo'lib vertolyot qolgan edi. Biroq bir necha oydan so'ng Xo'jayli bilan vertolyot aloqasi ham kesildi. Ya'ni 1992 yilning 28 yanvarida Og'domdan Shushaga uchgan MI – 8 vertolyoti shaharga yetmasdan, Xalfali qishlog'i ustida Xonkandi tomonidan raketa bilan urib tushirildi, uning ichida bo'lgan 3 nafar hay'at a'zosi va 41 yo'lovchi halok bo'ldi. Shundan so'ng esa Armaniston armiyasi yuqori Qorabog'da ozarbayjonliklar yashaydigan oxirgi hududlarni ham birin-ketin ishg'ol etdi. 1991 yilning oxirida Qorabog'ning tog'li qismidagi 30 dan ortiq aholi maskanlari, shu jumladan, Tug', Imorat-Qarvand, Sirxovand, Meshali, Jamilli, Umidli, Karkijahon va boshqa strategik ahamiyatga ega bo'lgan, ozarbayjonliklar yashaydigan qishloqlar armanilar tomonidan yoqib yuborildi, vayron qilindi va talon-toroj etildi.

1992 yil 25 fevraldan 26 fevralga o'tar kechasi Armaniston

qurolli kuchlari Xonkandida joylashgan sobiq SSSR 4-armiyasining 23-dviziya tarkibidagi 366-motoo'qchi polki 10 ta tanki, 16 ta zirhli transportyori, 9 ta piyodalar jang mashinasi, 180 nafar harbiy mutaxassisi va anchagina jonli kuchlari bilan Xo'jayli qurshovga oldi. Armanilar eng zamonaviy qurollar bilan shaharga hujum uyushtirib, Xo'jayli shahrini yer bilan yakson etdilar. Ko'psonli og'ir texnika bilan shahar batamom vayron qilindi, yoqib yuborildi va kishilar shafqatsizlarcha o'ldirildi. Ular orasida boshlari kesilgan, ko'zlari o'yib olingan, terisi shilingan, tiriklay yoqib yuborilgan va boshqacha qiynoqlarga solinganlar ko'pchilikni tashkil etadi.

Ushbu milliy qirg'in natijasida, rasmiy raqamlarga ko'ra, 613 kishi o'ldirilganki, ulardan 63 nafari yosh bola, 106 nafari xotin-qiz, 70 nafari esa keksalar edi. Ular orasida

- 8 oila butunlay yo'q qilingan;
- 56 kishi qiynab o'ldirilgan;
- 27 oilaning faqat bitta a'zosi tirik qolgan;
- 25 bola ham otasi, ham onasini yo'qotgan;
- 130 bola ota-onasidan birini yo'qotgan;
- 230 oila o'z opa-singlisini yo'qotgan;
- 487 kishi jarohat olgan (ulardan 76 kishi voyaga yetmaganlar edi);
- 1275 kishi asir olingan;
- 1165 kishi garovdan ozod etilgan;
- 150 kishining taqdiridan hozirga qadar hech qanday darak yo'q.

Kuchlar nisbati teng bo'lmagan janglardan keyin Xo'jaylidagi o'z-o'zini mudofaa qilish kuchlari oxirgi kishisiga qadar jang qilib, dushmanga jiddiy qarshilik ko'rsatdi. Shuning o'zi ham o'sha paytda shaharni mudofaa qilgan kishilar ko'rsatgan katta qahramonlik namunasi edi. Xo'jayliga hujum paytida armani qishloqlari qurshovida qolgan shaharning 3000 kishiga qadar qurolsiz aholisi dushmandan qutulib qolish uchun shaharni tark etdi. Afsuski, o'sha paytda Xo'jayliga hech qanday yordam yetib kelmagani uchun ushbu aholining, aytish mumkinki, katta qismi armanilar vahshiyligidan qutulib qola olmadi.

Tergov materiallaridan shu narsa ma'lum bo'ldiki, hujumga rahbarlik qilgan va Armanistonning mudofaa vaziri bo'lgan Sayron Oganyan, shuningdek, 366-polk 3-batalon komandiri Yevgeniy Nabokixin komandasida qo'shimcha kuch sifatida 50 dan ko'p

armani ofiser va praporshchiklari ishtirok etgan.

Ayni paytda armani-rus birlashgan qurolli kuchlarining Xo'jaylida Ozarbayjon aholisiga qarshi insoniylikka to'g'ri kelmaydigan misli ko'rilmagan shafqatsizliklari ushbu hodisalar ro'y bergandan so'ng ko'p o'tmay jahonning eng nufuzli matbuot organlari sahifalarida o'z aksini topdi. Armani lobbisi keng faoliyat olib boradigan Fransiyada nashr etiladigan "Valer aktuel" jurnali 1992 yil 14 mart sonida armanilarning eng zamonaviy texnikasi va yo'llanma dastalari haqida ma'lumot berarkan, shunday yozadi: "Ushbu "muxtor hudud"da armani harbiy birlashmalari Yaqin Sharqdan kelganlar bilan birgalikda eng zamonaviy harbiy texnika, shu jumladan, vertolyotlarga egadirlar. ASALning Livan va Suriyada harbiy qarorgohlari hamda qurol-yarog' omborlari bor. Armanilar qorabog'lik ozarbayjonliklarni yo'q qilib, 100 dan ortiq musulmon qishloqlarida qirg'in o'tkazganlar".

Buning ustiga, Fransiyaning "Le Mond" gazetasining 1992 yil 14 mart sonida armanilar amalga oshirgan vahshiyliklar haqida bunday deyiladi: "Og'domda bo'lgan xorijiy jurnalistlar Xo'jaylida o'ldirilgan ayollar va bolalar orasida boshining terisi shilingan, tirmoqlari sug'urib olingan uchta jasadni ko'rganlar. Bu ozarbayjonliklarning targ'iboti emas, reallikdir".

Armanilarning amalga oshirgan vahshiyliklarini Angliyaning "The Sunday Times" gazetasi 1992 yil 1 mart sonida omon qolgan Xo'jayliliklar tilidan shunday tasvirlaydi: "Armani askarlari yuzlab oilalarni qirdilar. Omon qolganlarning aytishicha, armanilar 450 dan ziyod ozarbayjonlikni otib o'ldirganlar, ularning ham ko'pchiligi ayollar va bolalardir. Yuzlab, balki minglab kishi bedarak yo'qolgan. Xo'jaylidan qochgan boshqa ayollar va bolalar bilan birgalikda Og'domga qochib kelgan Roziya Aslonovanning aytishiga qaraganda, ularga tinmasdan o'q yog'dirib turganlar. Odamlarni tiriklayin yoqib yuborganlar, bosh terilarini shilib olganlar. Uning aytishiga ko'ra, qaynisi va kuyovi o'ldirilgan, qizi esa bedarak yo'qolgan". Bundan tashqari, Armaniston qurolli kuchlarining zamonaviy texnika bilan Xo'jayliga keng miqyosda qilgan hujumi, shuningdek, yuzlab oilalarni yo'q qilgani haqida 1992 yilning 28 fevralida chop etilgan "Washington Post" (AQSh), 8 martda chop etilgan "The Sunday Times" (London) gazetalari va 25 martda chop etilgan "Krua l Eveneman" (Parij) jurnali hamda boshqa

bir qator davriy nashrlarning sahifalarida ham asosli faktlar mavjud.

Hatto Rossiya matbuotida ham armanilarning shafqatsizligini isbot etuvchi maqolalar bosilib chiqdi. Jumladan, "Izvestiya" gazetasi 1992 yil 13 mart sonida bir rus harbiy xizmatchisining tilidan aytilgan quyidagi ma'lumot o'z aksini topdi: "Mayor Leonid Kraves men tepalik ustida 100 ga yaqin jasadni o'z ko'zim bilan ko'rdim. Bir yigitning boshi yo'q edi, har tomonda o'ta shafqatsizlik bilan o'ldirilgan ayollar, bolalar va keksalarning jasdlari yotardi". Armanilarning Xo'jaylida amalga oshirgan vahshiyliklarini isbotlaydigan Rossiya "Memorial" Huquq-Mudofaa Markazining ma'lumotida hatto to'rt kun mobaynida Xo'jaylida o'ldirilgan 200 nafar ozarbayjonlikning jasadi Og'domga keltirilgan, o'nlarcha jasadning tahqir etilgani haqidagi faktlar oshkor etilgan. Og'domda 181 ta jasad (130 nafar erkak va 51 nafar xotin-qiz, shu jumladan 13 nafar bola) tibbiy-sud ekspertizasidan o'tkazilgan. Ekspertiza jarayonida 151 kishining o'limiga o'qdan olingan jarohat, 20 kishining o'limiga oskolkadan olingan jarohat sabab bo'lgani, 10 kishining to'mtoq asbob bilan urib o'ldirilgani aniqlangan. Shuningdek, Angliyaning "Financial Times" gazetasi 1992 yil 14 martdagi sonida rus armiyasi tarkibida armanilarning bo'lganligi haqida bunday deb yozadi: "General Polyakov 366-qismdan bo'lgan 103 armani harbiy xizmatchisi Tog'li Qorabog'da qolganini bilardi".

Ayni paytda sobiq SSSR 366-motoo'qchi polkining Xonkandidan olib chiqilishi paytida 25 ta tank, 87 ta zirhli jang mashinasi, 28 ta piyodalar jang mashinasi, 45 ta artilleriya to'p sistemasi armanilarga qonunsiz ravishda berilgan. Ya'ni Xo'jayliga hujum paytida 366-motoo'qchi polkning 3-batalonida o'nlarcha armani ofiser va praporshchiklari ishtirok etganligi dalillar bilan isbotlangan. Xo'jayli qatliomida izlarni yo'qotish uchun 1992 yil 2 martda sobiq sovet armiyasiga taalluqli bo'lgan 366-motoo'qchi polki Gruziyaning Vaziani shahriga ko'chirilgan, 10 martda esa ushbu qism tugatilib, uning shaxsiy tarkibi va harbiy texnikasi boshqa harbiy qismlarga tarqatilgan.

Ushbu qurolli birlashmalar Xo'jayli aholisiga qarshi milliy qirg'inni amalga oshirar ekan, 111 kishini Xo'jaylida, qurshovdan chiqib qochishga muvaffaq bo'lgan Xo'jayli aholisini ta'qib eta borib, 16 kishini Katik o'rmonida, 130 kishini Naxchivonik

yo'lida, 23 kishini Qoraqoya atrofida, 23 kishini Dahroz qishlog'i yaqinligida, 8 kishini Shelli yo'nalishida, 6 kishini Askaron asfalt yo'lining 86-kilometrda va boshqa joylarda, asir olinganlardan 18 kishini esa Askaron tuman ichki ishlar bo'limida qattiq qiynoqlar bilan shafqatsizlarcha o'ldirishgan. Jasadlarning tashqi alomatlari, tibbiy-sud ekspertiza xulosalari natijasida qurshovdan chiqishga muvaffaq bo'lgan Xo'jayli aholisining ko'rsatmalari bilan armanilarning va 366-polk harbiy xizmatchilarining ozarbayjonliklarga qarshi amalga oshirgan aqlga sig'mas darajadagi qiynoqlari, vahshiylik faktlari aniqlangan.

Ushbu tajovuzlar paytida Ozarbayjonning Tog'li Qorabog' va boshqa ishg'ol etilgan hududlarida, shuningdek, Armanistonda tutib turilgan ozarbayjonlik asir va garovdagilar chidab bo'lmas darajadagi qiynoqlarga solingan, ularning bir qismi o'ldirilgan va jarohat yetkazilgan. 1988 yildan e'tiboran Armaniston qurolli kuchlari tomonidan Tog'li Qorabog' va Ozarbayjonning boshqa ishg'ol etilgan hududlarida, shuningdek, Armaniston hududida tutib turilgan ozarbayjonlik asir va garovdagilar chidab bo'lmaydigan darajadagi qiynoqlarga solingani bilan bir qatorda, ulardan bir qismining o'ldirilishi va jarohat yetkazilishi, qo'poruvchilik va terrorchilik harakatlarining amalga oshirilishi, aholining majburiy ko'chirilishi, ular yashaydigan hududlardagi moddiy boyliklar, tarixiy madaniy obidalarning vayron etilishi va armanilarning amalga oshirgan boshqa og'ir jinoyat faktlari ustidan prokuratura va boshqa huquq-muhofaza organlari tomonidan jinoyat ishlari ochilgan, tergov ishlari olib borilmoqda.

Tergov jarayonida aniqlanganki, Armaniston qurolli kuchlari va sobiq SSSRning Xonkandida joylashtirilgan 366-polking harbiylari bilan birgalikda amalga oshirilgan ushbu harakatlar Birlashgan Millatlar Tashkiloti Bosh Assambleyasining "Milliy qirg'in jinoyatlarining oldini olish va uni jazolash to'g'risida"gi 1948 yil 9 dekabrda qabul qilingan konvensiyasida va Ozarbayjon Respublikasi Jinoyat kodeksining 103-moddasida nazarda tutilgan qatliom jinoyatining tarkibiga kiradi.

Ayni paytda ushbu jinoyat ishi o'rganib chiqilarkan, Xo'jayli milliy qirg'inini amalga oshirgan Armaniston harbiy birlashmalari, Tog'li Qorabog'dagi qurolli birlashmalar va sobiq sovet armiyasining Xonkadida joylashgan 366-polk harbiylari

tomonidan xalqaro huquq me'yorlariga ham rioya qilinmagani aniqlangan. Ayniqsa, 1949 yilning 13 avgustida qabul qilingan "Urushayotgan qurolli kuchlarda yaradorlar va bemorlar ahvolidning yaxshilanishi to'g'risida", "Harbiy asirlarga muomala to'g'risida" va "Urush paytida fuqaroviy aholini qo'rish haqida"gi Jeneva Konvensiyalarining muvofiq moddalarida nazarda tutilgan urush amaliyotlarida bevosita ishtirok etmaydigan shaxslarga qarshi ularning hayotiga va shaxsiga qasd etish, shu jumladan, har qanday sharoitda ularni o'ldirish, shikast yetkazish, shafqatsizlarcha muomalada bo'lish va qiynash, garovga olish, insoniy sha'niga teginish, shu jumladan, tahqirlash va kamsitish tarzida muomalada bo'lish borasidagi talablar qo'pol ravishda buzilgan.

Xo'jayli milliy qirg'inida ishtiroki to'liq isbotlangan 38 kishi – 366-polkning harbiy xizmatchilari va boshqa shaxslarning Ozarbayjon Respublikasi Jinoyat majmuasining qatliomga ko'ra javobgarlikni nazarda tutuvchi 103-moddasi, shuningdek, Jinoyat kodeksining tinchlik va insoniyatga qarshi, urushdagi jinoyatlariga ko'ra javobgarlikni nazarda tutuvchi 107-(aholini deportasiya qilish yoki majburiy ko'chirish), 113- (qiynoq), 115.4- (urush qonunlari va adolatni buzish) moddalarida nazarda tutilgan jinoyatni sodir etganlikda ayblanib javobgarlikka tortilganliklari haqidagi qarorlar chiqarildi, ular borasida sudlar tomonidan qamoqqa olish jazosi qo'llanildi va xalqaro qidiruv amalga oshirilishi uchun muvofiq hujjatlar Interpolning Ozarbayjon Respublikasi Milliy byurosiga jo'natildi.

Tergov paytida Xo'jayli qatliomi bilan bog'liq 2213 nafar guvoh va zarar ko'rgan shaxslar so'roq qilingan, 800 dan ortiq ekspertiza o'tkazildi. 366-polkning halok bo'lgan va yaralangan harbiy xizmatchilari ro'yxatining taqdim etilishi, harbiy texnikasining armanilar tomonidan egallab olinishi yoki ularga berilishi, shuningdek, ozarbayjonliklar yashaydigan hududlarning 366-polkka qarashli harbiy texnika vositasida o'qqa tutilishi bilan bog'liq ma'lumotlarning olinishi va boshqa shu kabi boshqa masalalarda huquqiy yordam ko'rsatish uchun Rossiya Federatsiyasi, O'zbekiston hamda Qozog'iston Respublikalari Bosh prokuraturalariga taqdimotlar jo'natildi.

Xo'jayli milliy qirg'inining amalga oshirilishida qatnashgan 366-polk 2-batalon komandiri mayor Sayron Oganyanning (2016

yilning oktyabriga qadar Armaniston Respublikasi Mudofaa vaziri lavozimida ishlagan) 366-polk 3-batalon komandiri bo‘lgan Yevgeniy Nabokixin va boshqalar ishtirokini isbotlaydigan materiallarni to‘plash va Ozarbayjon Respublikasi Jinoyat Kodeksining muvofiq moddalarida nazarda tutilgan jinoyatlarni sodir etganlikda ayblanuvchi shaxslar sifatida javobgarlikka tortish, shuningdek, asir va garovdagilarga nisbatan shafqatsiz munosabatda bo‘lib, ularni qiynoqlarga solgan holda shafqatsizlarcha o‘ldirish, ayni paytda Meshali, Qoratog‘li, Bogonis-Oyrim va boshqa aholi maskanlarida milliy qirg‘in, shuningdek, Ozarbayjon millatidan bo‘lgan yerli aholining qonuniy o‘tmashgan joylaridan majburiy ravishda qochqin sifatida deportatsiya qilish kabi alohida og‘ir jinoyatlarni amalga oshirgan shaxslarning aniqlanishi borasidagi tergov-amaliyot ishlari davom ettirildi.

XO‘JAYLI MILLIY QIRG‘INI HAQIQATLARINING JAHON OMMASIGA YETKAZILISHI

Butun dunyoning ko‘z o‘ngida sodir bo‘lgan dahshatli milliy qirg‘in asl mohiyati faqat umummilliy lider Haydar Aliev 1993 yilda siyosiy hokimiyatga yangidan qaytgandan keyin oshkor etildi, 1994 yilning fevralida Ozarbayjon Respublikasi Milliy Majlisi milliy qirg‘inga siyosiy-huquqiy baho berdi. Shuningdek, umummilliy lider Haydar Alievning 1998 yilning 26 martida imzolagan ozarbayjonliklarga qarshi bot-bot amalga oshirilgan milliy qirg‘inga doir farmoni bilan 31 mart – Ozarbayjonning Milliy qirg‘in kuni deb e‘lon qilindi.

2002 yilning 25 fevralida umummilliy lider Haydar Aliev Xo‘jayli milliy qirg‘inining 10 yilligi munosabati bilan Ozarbayjon xalqiga qilgan murojaatida ushbu shafqatsiz ommaviy qirg‘inning tarixiy-siyosiy mohiyatini ko‘rsatib berdi: “Xo‘jayli fojeasi 200 yilga yaqin bir muddatda armani shovinist-millatchilari tomonidan ozarbayjonliklarga qarshi muntazam ravishda amalga oshirib kelingan etnik tozalash va milliy qirg‘in siyosatining davomi va eng qonli sahifasidir”.

Endilikda ushbu milliy qirg‘inni amalga oshirganlarning fosh etilishi va uning xalqaro jamoatchilikka batafsil yetkazilishi

Ozarbayjon xorijiy siyosatining asosiy yo‘nalishlaridan biri sifatida maydonga chiqmoqda. Binobarin, Xo‘jayli haqiqatlarini jahon ommasiga yetkazish, xalqaro miqyosga olib chiqish, shuningdek, ushbu milliy qirg‘inga ob‘ektiv baho berish yo‘nalishida muntazam qadamlar tashlab kelindi.

Shu nuqtai nazardan Haydar Aliev Fondi, ayniqsa, uning prezidenti, YUNESKO va ISESKOning ajoyib elchisi Mehribon xonim Aliyevaning amalga oshirayotgan ishlari tahsinga sazovordir. Jumladan, Fond insoniyatning eng ulkan fojealaridan biri bo‘lmish Xo‘jayli milliy qirg‘ini faktlarini jahon ommasiga yetkazish yo‘lida tizimli va muntazam faoliyat olib bormoqda.

2007 yilning 26 fevralida Haydar Aliev Fondining tashabbusi bilan Bryusselda tashkil etilgan “Tajovuz qurbonlari” nomli foto va bolalar rasmlari ko‘rgazmasi ham ushbu haqiqatlarni jahon ommasiga yetkazish ishining davomidir. Fond qatliom haqidagi haqiqatlarni dunyo jamoatchiligiga yetkazish borasida joriy yilning 19 – 26 fevral kunlari Turkiyaning Istanbul va tag‘in 25 ta viloyatida “Xo‘jayli haftasi” nomli tadbirlar dasturi doirasida xotira marosimlarini o‘tkazdi. Bundan tashqari, Xo‘jayli fojeasini xalqaro miqyosga olib chiqish borasida 2008 yilning 14 fevralida Berlinda o‘tkazilgan “Xo‘jayli milliy qirg‘ini va 1915 yil hodislarining haqiqatlari” nomli ilmiy konferensiya ham katta ahamiyatga egadir.

Haydar Aliev Fondining qo‘llab-quvvatlashi bilan Xo‘jayli fojeasining 20 yilligi 2012 yilda jahonning 100dan ortiq nuqtalarida qayd etildi. Xo‘jayli milliy qirg‘iniga bag‘ishlab muntazam ravishda o‘tkazilgan ushbu tadbirlar Fond tomonidan tayyorlangan targ‘ibot materiallari asosida amalga oshirildi. Hozirda Haydar Aliev Fondining alohida-alohida mamlakatlarda keng miqyosda tashkil etgan va ushbu fojea haqiqatlarini ommalashtirishga qaratilgan xotira tadbirlari Rossiya Federatsiyasidagi Laylo xonim Aliyeva rahbarlik qiladigan vakillik tomonidan Islom Hamkorlik Tashkilotining Hamkorlik va Muloqot Yoshlar Forumi (IHT YoF) doirasida muvaffaqiyat bilan davom etmoqda.

ISLOM HAMKORLIK TASHKILOTI XO'JAYLI FOJEASINI MILLIY QIRG'IN SIFATIDA TANIGAN XALQARO TASHKILOTDIR

2008 yilning 8 mayida Armaniston qurolli kuchlari tomonidan Shusha shahri ishg'ol etilganligi yilligida Islom Hamkorlik Tashkiloti Yoshlar Forumining madaniyatlararo muloqot bo'yicha bosh vositachisi Laylo xonim Aliyevaning tashabbusi bilan "Xo'jayliga adolat!" kampaniyasi ta'sis etildi va 2009 yilning fevralidan ushbu kampaniyaga start berildi.

"Xo'jayliga adolat!" xalqaro axborot va tashviqot kampaniyasining asosiy maqsadi jahon jamoatchiligini Xo'jayli milliy qirg'iniga taalluqli bo'lgan materiallar bilan tanishtirish, qatliomga xalqaro miqyosda ma'naviy siyosiy baho berish va ushbu qonli qirg'in qurbonlari xotirasini yodga olishga erishishdir. Hozirda fojeaning ma'naviy va siyosiy-huquqiy darajada e'tirof etilishiga qaratilgan ushbu kampaniya ko'pgina mamlakatlarda muvaffaqiyat bilan amalga oshirilmogda. Shu bilan birgalikda 2009 yilning iyulida IHT YoF bilan YUNESKO o'rtasida imzolangan shartnoma natijasida Xo'jayli fojeasi haqidagi ma'lumotlarning Islom Hamkorlik Tashkilotiga a'zo mamlakatlar tarix darsliklariga kiritilishi borasida rozilikka erishildi.

2010 yil 31 yanvarda Islom Hamkorlik Tashkilotiga a'zo davlatlar Parlament Ittifoqining (IHT PI) Uganda poytaxti Kampala shahrida o'tkazilgan va 51 mamlakat parlamentlarining qo'mita boshliqlari ishtirok etgan VI sessiyasida forum tashabbusi bilan "Islom Hamkorlik Tashkiloti Yoshlar Forumi bilan Islom Hamkorlik Tashkiloti Parlament Ittifoqi o'rtasidagi hamkorlik haqida"gi rezolyusiyasi imzolandi. "Xo'jayliga adolat!" xalqaro kampaniyasi doirasida qabul qilingan ushbu rezolyusiyada Xo'jayli fojeasiga "Armani qurolli kuchlari tomonidan tinch aholining ommaviy qatliomi" va "insoniyatga qarshi jinoyat" sifatida baho berildi. Rezolyusiyada "Xo'jayliga adolat!" xalqaro kampaniyasini ham milliy, ham xalqaro darajada so'zsiz qo'llab-quvvatlashga da'vat etuvchi band ham o'z aksini topdi. Bu xalqaro tashkilotlar tomonidan Xo'jayli fojeasini "insoniyatga qarshi jinoyat" sifatida tan olgan dastlabki hujjat hisoblanadi.

2011 yilning 19 yanvarida Birlashgan Arab Amirliklarining

poytaxti Abu-Dabida IHT PI Sho'rosining XIII sessiyasida "Xo'jayliga adolat!" xalqaro kampaniyasini qo'llab-quvvatlashga chaqiradigan Xo'jayli fojeasini "insoniyatga qarshi amalga oshirilgan ommaviy jinoyat" sifatida tan olishga da'vat etuvchi Abu-Dabi Bayonnomasi qabul qilindi. 2012 yilning 31 yanvarida IHT PI ga a'zo davlatlarning Indoneziyaning Polembong shahrida bo'lib o'tgan VII sessiyasi "Xo'jayliga adolat!" xalqaro kampaniyasini qo'llab-quvvatlashini yana bir bor tasdiq etdi. "Armaniston Respublikasining Ozarbayjon Respublikasiga qarshi tajovuzi" deb nomlangan, keyingi yillarda muntazam ravishda qabul qilingan rezolyusiyalarga forum tashabbusi bilan alohida bir band ham ilova etildi. Xo'jayli fojeasiga bag'ishlangan bobda shunday deb qayd etilgan: "Konferensiya a'zo davlatlar parlamentlarini 2012 yildan e'tiboran (fojeaning 20 yilligi) 1992 yil 26 fevralda Armaniston qurolli kuchlari tomonidan ozarbayjonlik tinch aholiga qarshi amalga oshirilgan va milliy qirg'in xarakteri kasb etgan ommaviy qirg'inni e'tirof etishga chaqiradi va Xo'jayli qirg'inini amalga oshirganlarning javobgarlikka tortilishini talab etadi".

Ushbu kelishuv 2009 yildan beri amalga oshirib kelinayotgan xalqaro kampaniya faoliyatining mantiqiy natijasidir. Shuni ham qayd etib o'tish lozimki, munozaralar bilan qabul qilingan xalqaro hujjatlar orasida ushbu kelishuvda Xo'jayli fojeasiga ilk bora milliy qirg'in harakati degan siyosiy-huquqiy baho berildi. IHT Parlament Ittifoqi o'z tarkibiga jahon parlamentlarining to'rtidan bir qismini birlashtirgan eng katta parlamentlararo xalqaro qurilma ekanini hisobga olsak, unda ushbu rezoyusiyani Xo'jayli fojeasining armani millatchilari tomonidan Ozarbayjon xalqiga qarshi olib borilgan milliy qirg'in siyosatining tarkibiy qismi sifatida xalqaro miqyosda e'tirof etilishi va ushbu jinoyatni amalga oshirganlarning huquqiy javobgarlikka tortilishi borasidagi juda muhim ahamiyatga ega bo'lgan hujjat sifatida baholash mumkin.

2012 yilning 15 – 17 noyabrda Islom Hamkorlik Tashkiloti Tashqi ishlar vazirlar Sho'rosining (IHT TIVSh) Jibutida bo'lib o'tgan 39-sessiyasida IHT TIVSh Xo'jayli fojeasini ilk bora milliy qirg'in sifatida e'tirof etdi. IHT TIVSh a'zo mamlakatlar va IHT qurilmalarini kampaniya faoliyatiga faol ishtirok etishga va uni

qo'llab-quvvatlashga, ushbu milliy qirg'in harakatini insoniyatga qarshi xalqaro va milliy miqyosdagi jinoyat sifatida e'tirof etish uchun sa'y-harakat ko'rsatishga da'vat etdi.

IHTning oliy organi hisoblangan hamda tashkilotning davlat va hukumat boshliqlari ishtirokida 2013 yilning 6 – 7 fevralida Misr poytaxti Qohira shahrida bo'lib o'tgan 12-Zirva Yig'ilishida Xo'jayli fojeasi milliy qirg'in harakati va insoniyatga qarshi amalga oshirilgan jinoyat sifatida e'tirof etildi. 2013 yilning 9 – 11 dekabrda Gvineya poytaxti Konakrida bo'lib o'tgan 57 mamlakat a'zolidagi IHT TIVShning 40-sessiyasi Xo'jayli fojeasini milliy qirg'in harakati sifatida e'tirof etganini yana bir karra bayon etdi. Ahdlashuv loyihasidan "Xo'jayliga adolat!" kampaniyasiga doir alohida band joy oldi. Ushbu bandeda shunday deyiladi: "IHT TIVSh "Xo'jayliga adolat!" xalqaro ma'lumot kampaniyasini olqishlaydi va a'zo davlatlardan ushbu milliy qirg'in harakatini milliy va xalqaro darajada insoniyatga qarshi jinoyat sifatida e'tirof etilishi uchun kampaniya ishida faol ishtirok qilishga va zarur bo'lgan sa'y-harakatlarni ko'rsatishga chaqiradi".

2014 yilning 18 – 19 fevralida Eron poytaxti Tehronda IHT PI Konferensiyasining 9-sessiyasida "IHT Parlament Ittifoqi bilan IHT YoF o'rtasida hamkorlik" nomli ahdlashuvda Xo'jayli fojeasi yana bir marta "milliy qirg'in harakati va insoniyatga qarshi amalga oshirilgan jinoyat" sifatida baholandi. 2015 yilning 27 – 28 mayida IHT TIVSh Xo'jayli fojeasining milliy qirg'in harakati bo'lganligini tag'in bir bora tasdiq etdi. Sho'roning Quvaytda bo'lib o'tgan 42-sessiyasida qabul etilgan ahdlashuvda a'zo davlatlar va IHT qurilmalarini "Xo'jayliga adolat!" kampaniyasida faol ishtirok etishga chaqirdi, shuningdek, Xo'jayli fojeasini amalga oshirganlar javobgarlikka tortilishi zarurligini bildirdi.

2016 yilning 25 yanvarida IHT Pning 11-konferensiyasida "Islom Hamkorlik Tashkiloti Yoshlar Forumi bilan IHT PI o'rtasida hamkorlik" deb nomlangan va yakdillik bilan qabul qilingan ahdnomada Xo'jayli fojeasi milliy qirg'in harakati va insoniyatga qarshi jinoyat sifatida e'tirof etildi. Ahdnomada, shuningdek, Xo'jayli milliy qirg'inini amalga oshirgan jinoyatchilarning jazolanishi uchun IHT ga a'zo mamlakatlar parlamentlarini zaruriy qadamlarni tashlashga chaqiruvchi maqsad o'z aksini topdi.

Joriy yilda "Xo'jayliga adolat!" kampaniyasi faoliyatining

9 yilligi yakunlanadi. Ushbu muddat mobaynida kompaniya o‘z oldiga qo‘ygan maqsadlarga erishish uchun IKYoF turli darajalarda katta ishlar olib bordi. Shu jihatdan Xo‘jayli milliy qirg‘iniga xalqaro darajada huquqiy-siyosiy va ma‘naviy baho berilishiga erishish uchun Yoshlar Forumi fojeaning xalqaro hujjatlarda insoniyatga qarshi jinoyat va milliy qirg‘in sifatida e‘tirof etilishini kompaniya doirasidagi asosiy faoliyat yo‘nalishlaridan biri sifatida belgilab oldi. O‘tgan yillar mobaynida olib borilgan ishlar natijasida IHT doirasida barcha darajalarda, shu jumladan, IHTning oliy organi bo‘lmish davlat boshliqlarining sammitida Xo‘jayli fojeasi milliy qirg‘in harakati va insoniyatga qarshi jinoyat sifatida e‘tirof etildi.

XO‘JAYLI FOJEASINING XALQARO MIQYOSDA MILLIY QIRG‘IN SIFATIDA YANADA KENGROQ E‘TIROF ETILISHI

Ushbu milliy qirg‘inning tan olinishi va mazkur qatliomga siyosiy baho berilishi borasida amalga oshirilgan tadbirlar yanada jiddiyroq natijalar bermoqda. Jumladan, Xo‘jayli milliy qirg‘inining 14, 15 va 16 yilligi Turkiya, Rossiya, Germaniya, AQSh, Ukraina, Qozog‘iston, Gruziya, Quvaytda va jahonning ko‘pgina boshqa mamlakatlarida nishonlandi. 2005 – 2007 yillarning fevral oylarida Turkiya Buyuk Millat Majlisining alohida yig‘ilishlarida Xo‘jayli milliy qirg‘ini bilan bog‘liq masalalar keng muhokama qilindi. 2011 yilning 19 fevralidan 26 fevraligacha esa Turkiyaning alohida-alohida shaharlarida “Xo‘jayli fojeasi” nomli tadbirlar dasturi doirasida turli xotira marosimlari, aksiyalar o‘tkazildi va bu tadbirlar har yili davom ettirilmoqda. Jahonning qator shaharlarida ham ushbu tadbirlar keng miqyos olib ulgurdi.

2010 yilning 25 fevralida AQShda Xo‘jayli fojeasining tan olinishi borasida dastlabki qadam tashlandi. Ushbu kun Massachutes shtatining Vakillar Palatasi Xo‘jaylida qirg‘in amalga oshirilganligi faktining tan olinishi haqida ahdnoma qabul qilindi. 2011 yilning 11 iyunida esa AQShning Texas shtati Armaniston tomonidan Xo‘jaylida o‘ta og‘ir jinoyat amalga oshirilgani faktini e‘tirof etdi. Shtatning Vakillar Palatasi tomonidan qabul qilingan 535-sonli ahdnomada Ozarbayjonning Xo‘jayli shahri

tinch aholisining Armaniston qurolli kuchlari tomonidan qirg'in etilgani qoralab chiqildi.

Ushbu jarayonning davomi o'laroq 2012 yilning 22 fevralida Nyu-Jersi shtati, keyinroq esa Jorjiya shtati Xo'jayli qatliomi bilan bog'liq ahdnoma qabul qildi. Jorjiya shtatining Vakillar Palatasida Ozarbayjon va turk diasporasi tomonidan amalga oshirilgan kompaniya natijasida 1594-sonli ahdnoma qabul qilindi. 2012 yilning 23 martida esa Amerikaning yana bir shtati – Men shtatining Vakillar Palatasi Xo'jayli milliy qirg'inining 20 yilligi bilan bog'liq ahdnoma qabul qildi.

Xo'jayli fojeasining xalqaro miqyosda e'tirof etilishi 2013 yilda ham keng tus oldi. Jumladan, 28 yanvarda Nyu-Meksiko shtatining avvaliga senat, keyin esa Vakillar Palatasida Xo'jayli milliy qirg'inining e'tirof etilishiga oid ahdnoma qabul qilindi. Buning ortidan AQShning Arkanzas shtati Vakillar Palatasi 8 fevralda, senati esa 11 fevralda, 25 fevralda esa Missisipi shtati Xo'jayli milliy qirg'iniga oid ahdnomalarni qabul qildi. . Keyinroq, 4 martda Oklahoma shtati, 8 martda Indiana shtati, 18 martda Pensilvaniya shtati Bosh assambleyasi va Tennesi shtati qonun chiqaruvchi organi Vakillar Palatasida, 3 aprelda Vest Virjiniya shtatining qonun chiqaruvchi organi Vakillar Palatasida Xo'jayli fojeasining 21 yilligi bilan bog'liq ahdnoma qabul qilindi, 3 mayda esa Konnektikut shtati Bosh Assambleyasi Xo'jayli qatliomini rasman e'tirof etdi.

2015 yilning fevralida Arizona shtati Senati (yuqori palata) Xo'jayli voqealarini milliy qirg'in sifatida e'tirof etuvchi ahdnoma qabul qildi, mart oyida esa Yuta shtati gubernatori tomonidan Xo'jayli qatliomining e'tirof etilishi bilan bog'liq hujjat imzolandi. 2016 yilda AQShning Nebraska, Gavay, Montana va Aydaho shtatlari Xo'jayli milliy qirg'inining e'tirof etilishi bilan bog'liq alohida bayonnoma imzoladi va shu bilan AQShda Xo'jayli milliy qirg'inini e'tirof etgan shtatlar soni 21 taga yetdi.

2011 yilning 20 dekabrda Meksika Kongressi Deputatlar Palatasi armani qurolli kuchlari tomonidan Ozarbayjon hududlarining ishg'ol etilishini, xususan, Xo'jaylida milliy qirg'in amalga oshirilganini keskin qoralovchi qaror qabul qildi. 2012 yilning 1 fevralida Pokiston Senati Xo'jayli milliy qirg'inining e'tirof etilishi borasida ahdnoma qabul qildi. Ushbu ahdnomada

Xorijiy Aloqalar Qo‘mitasi armanilar tomonidan yerli ahliga qarshi amalga oshirilgan milliy qirg‘inni qoralab chiqdi. Lotin Amerikasi mamlakatlari orasida Meksikadan keyin Kolumbiya Senati ham 2012 yilning 23 aprelida Xo‘jaylida sodir bo‘lgan hodisalarga milliy qirg‘in sifatida baho berdi. Barcha ana shular bilan birgalikda 28 mayda Iordaniya Senati Xo‘jayli milliy qirg‘ini bilan bog‘liq bayonot qabul qildi, 13 iyunda Peru parlamenti, 30 iyunda esa Kolumbiya Kongressi Vakillar Qo‘mitasi ham Armaniston – Ozarbayjon, Tog‘li Qorabog‘ mojarosi va Xo‘jayli milliy qirg‘iniga doir qarorlar qabul qildi.

Buning ortidan mazkur yilning 13 avgustida Panama Milliy Assambleyasida “Armaniston qurolli kuchlari tomonidan Ozarbayjon hududlarining ishg‘ol etilishi”ga doir 4-sonli ahdnoma qabul qilindi. Ushbu hujjatda ozarbayjonliklarga qarshi Xo‘jaylida tajovuzkor mamlakat tomonidan amalga oshirilgan milliy qirg‘in qat‘iylik bilan qoralandi shuningdek, BMT Xavfsizlik Kengashining ma‘lum to‘rt ahdnomasiga amal qilish borasida Armaniston Respublikasi hokimiyatiga da‘vat o‘z ifodasini topdi.

2014 yilning 17 yanvarida Gonduras Milliy Kongressi Ozarbayjon hududlarining ishg‘ol etilishi va Xo‘jayli milliy qirg‘inini e‘tirof etuvchi 333–2013-sonli Qaror qabul qildi. Gonduras Milliy Kongressi qabul qilgan ushbu qaror Kongress Prezidenti va kotiblari tomonidan tasdiqlandi, 2014 yilning 24 yanvarida u Gonduras Respublikasi Prezidenti va Tashqi ishlar vaziri tomonidan tasdiqlangandan so‘ng, 2014 yilning 13 fevralida mamlakatning rasmiy matbuot organi bo‘lmish “The Gazette” matbuot organida e‘lon qilingan holda kuchga kirdi va mamlakatning qonuniy maqomini oldi.

2014 yilning 1 sentyabrida Sudan Respublikasi Milliy Assambleyasi Xorijiy aloqalar qo‘mitasi tomonidan qabul qilingan hujjatda 1992 yilning fevralida Xo‘jayli shahrida Armaniston qurolli kuchlari tomonidan yerli Ozarbayjon aholisiga qarshi amalga oshirilgan qatliom milliy qirg‘in harakati va insoniyatga qarshi jinoyat sifatida e‘tirof etildi. Hujjatda Xo‘jaylida yerli insonlarning o‘ldirilishi va Armanistonning Ozarbayjonga qarshi tajovuzi qoralanadi hamda BMT Xavfsizlik Kengashining 822, 853, 874 va 884-sonli ahdnomalariga tayangan holda Armaniston qurolli kuchlarining ishg‘ol etilgan Ozarbayjon hududlaridan darhol, to‘liq

va hech qanday shartlarsiz olib chiqilishi talab etiladi. Ayni paytda ushbu hujjatda Xo'jayli milliy qirg'ini qurbonlari hamda ularning qarindosh-urug'larining ma'naviy va moddiy yo'qotishlariga ko'ra adolatli va huquqiy asosda kontributsiya olish huquqi ham e'tirof etiladi.

Xo'jayli milliy qirg'inining jahon miqyosida e'tirof etilishi borasidagi izchil faoliyat bundan keyin ham davom ettirildi va ushbu masala Yevropa mamlakatlarining parlamentlarida ham muhokama etilib, siyosiy hujjatlar qabul qilindi. 2013 yilning 12 fevralida Ruminiya parlamentida Liberal Demokratik Partiyasi fraksiyasi tomonidan "Tog'li Qorabog' mojarosi" nomli siyosiy bayonot berildi. Siyosiy bayonotni yuqorida so'z ketgan fraksiyadan deputat Luchian Militaru parlament kursisidan turib aytdi va Xo'jayli shahrida ozarbayjonliklarga qarshi qirg'in o'ta shafqatsizlik bilan amalga oshirilganini qayd etib, milliy qirg'in qurbonlari haqida ma'lumot berdi, xalqaro jamoatchilik tomonidan ushbu harakatni insoniyatga qarshi jinoyat sifatida e'tirof etish zarurligiga urg'u berdi.

Chexiya Respublikasi Yevropa Ittifoqi a'zolari orasida Xo'jayli tinch aholisining qatliomi uchun Armanistonni rasman qoralagan va ushbu harakatlarni insoniyatga qarshi jinoyat sifatida e'tirof etgan dastlabki davlat bo'ldi. 2013 yilning 7 fevralida mamlakatning oliy qonun chiqaruvchi organi Deputatlar Palatasi Xalqaro aloqalar komiteti 21 yil avval ishg'ol etilgan "armani harbiy qismlari tomonidan Ozarbayjonning ishg'ol etilgan Xo'jayli shahrida 613 himoyasiz tinch aholini vahshiylarcha o'ldirish orqali amalga oshirilgan qirg'in borasida" nomli ahdnomasi yakdillik bilan qabul qilindi. Chexiya ushbu ahdnoma bilan Tog'li Qorabog' mintaqasini Ozarbayjon Respublikasining tarkibiy qismi sifatida, Armanistonni esa ushbu hududlarni ishg'ol etgan, Xo'jaylida eng og'ir jinoyatlarni amalga oshirishda aybdor bo'lgan davlat sifatida e'tirof qilishini yana bir karra rasman tasdiq etdi.

Keyinroq Bosniya va Gersegovina Parlament Majlisi Xalqlar Palatasining 2013 yil 26 fevralda bo'lib o'tgan yig'ilishida mutlaqo ko'pchilik ovoz bilan Armanistonning Ozarbayjonga tajovuzi va Xo'jayli milliy qirg'iniga doir rasmiy hujjat – "Ozarbayjon Respublikasi suverenligi va hududiy yaxlitligining e'tirof etilishi va hurmat qilinishi" nomli ahdnoma qabul qilindi.

Ana shular bilan birgalikda 2015 yilning 29 yanvarida Isroil Prezidenti Reuven Rivlin BMT Bosh Majlisida Xalqaro Xolokost Qurbonlari Xotira kuni bilan bog'liq ravishda o'tkazilgan tadbirdagi chiqishida jahonda amalga oshirilgan milliy qirg'inlar va ommaviy qotilliklar haqida so'zlar ekan, Xo'jayli milliy qirg'inini ham qayd etib o'tdi.

2017 yilning 11 yanvarida Jibuti Respublikasi Milliy Assambleyasining (Parlament), 2 fevralda esa Pokiston Islom Respublikasi Milliy Assambleyasi Xorijiy aloqalar bo'yicha doimiy qo'mitasi tomonidan qabul qilingan ahdnomalarda Ozarbayjon tuproqlarining Armaniston tomonidan ishg'ol etilgani qayd qilinadi. Hujjatlarda 1992 yilning 26 fevralida Armaniston qurolli kuchlari tomonidan Ozarbayjonning Xo'jayli shahrida tinch aholiga qarshi amalga oshirilgan qatliom milliy qirg'in harakati va insoniyatga qarshi jinoyat sifatida e'tirof etiladi, aybdorlar tegishli xalqaro qonunlarga muvofiq ravishda jazolanishlari lozimligi bayon etiladi. Qabul qilingan ushbu hujjatlarda BMT Bosh Assambleyasi va Xavfsizlik Kengashi, shuningdek, boshqa xalqaro tashkilotlarning Armaniston qurolli kuchlarining Ozarbayjonning ishg'ol etilgan hududlaridan darhol, to'liq va hech qanday shartlarsiz olib chiqilishi haqidagi ahdnomalarining bajarilishi talab etiladi. Ayni paytda mazkur hujjatda xalqaro jamoatchilik va xalqaro tashkilotlarning ushbu qarorlarning bajarilishi borasida Armanistonga tazyiq ko'rsatishiga da'vat etiladi.

Shunday qilib, Xo'jayli milliy qirg'inining e'tirof etilishi va ushbu milliy qirg'inga siyosiy baho berilishi borasida amalga oshirilgan ishlar endilikda jiddiy natijalar bermoqda va ushbu jarayon kengaygan holda davom etmoqda. Hech shubha yo'qki, bularning barchasi Ozarbayjon davlati olib borayotgan muhim ishlarning natijasi bo'lib, mamlakatimizga qarshi Armaniston tajovuzining jahon jamoatchiligiga yetkazilishi nuqtai nazaridan katta ahamiyat kasb etadi.

Armaniston davlati olib borayotgan tajovuzkor siyosat, qariyb 25 yildirki, jahon jamoatchiligining ko'z o'ngida amalga oshirilmoqda. Monoetnik davlat qurishga erishgan Armaniston rahbariyati qurolli tajovuzlar natijasida Tog'li Qorabog'ni (4,4 ming km²), ushbu viloyatdan tashqarida joylashgan Lochin,

Kalbajar, Og‘dom, Fuzuliy, Jabroyil, Qubodli, Zangilon tumanlarini ishg‘ol etgan. Barcha ushbu hududlarda armanilar tomonidan etnik tozalash ishlari olib borilmoqda. Jumladan, Armanistonning hududiy da‘vo ob‘ekti bo‘lgan Tog‘li Qorabog‘da armani jamoasi tomonidan “o‘z taqdirini o‘zi belgilash” harakati sifatida tasavvur tug‘dirishi kerak bo‘lgan ushbu jarayon Ozarbayjonning ishg‘ol etilgan hududlaridan 1 milliondan ortiq aholining (umumiy aholining 15% i) o‘z tuprog‘ida qochqin va majburiy ko‘chkinchilik vaziyatga tushib qolishiga olib keldi.

Barcha davrlarda bo‘lgani kabi armanilarning amalga oshirgan ushbu ishg‘olchilik siyosati ommaviy qirg‘inlar bilan birgalikda olib borildi. Jumladan, 1988–1993 yillarda Armanistonning harbiy tajovuzi natijasida 20 000 nafardan ko‘proq ozarbayjonlik halok bo‘ldi, 100 000 nafardan ko‘proq kishi yaralandi, 50 000 nafari esa turli darajada jarohat olib, nogiron bo‘lib qoldi. Ayni paytda davlat terrorizmi va milliy qirg‘in siyosatini yuritgan Armaniston va ishg‘ol etilgan hududlardagi separatchi kuchlar tomonidan turli usuldagi (yo‘lovchi avtobuslarida, yo‘lovchi va yuk poezdlarida, Boku metropolitenida, havo transportida, yo‘lovchi tashuvchi dengiz transportida, aholi yashaydigan hududlarda, mahalliy va davlat ob‘ektlarida) 373 ta terrorchilik harakati amalga oshirildiki, natijada 1200 kishi halok bo‘ldi, 1705 kishi yaralandi.

Hozirda Ozarbayjon hududining 20%i Armaniston qurolli kuchlarining ishg‘oli ostidadir. Ishg‘ol natijasida 900 ga yaqin aholi hududi, 22 ta muzey va 4 ta rasm galereyasi, tarixiy ahamiyat kasb etgan 9 ta saroy, nodir tarixiy ahamiyatga ega bo‘lgan 40 ming muzey boyligi va eksponati, 44 ta ibodatxona va 9 ta masjid vayron qilindi, talon-toroj etildi va yoqib yuborildi. Buning ustiga, 927 ta kutubxonadagi 4,6 millionta kitob va qimmatli tarixiy qo‘lyozmalar yo‘q qilindi. Oxirigacha aniqlanmagan ma‘lumotlarga ko‘ra, ma‘naviy-ruhiy zarbalar ustiga Ozarbayjon iqtisodiyotiga taxminan 320 mlrd. AQSh dollaridan ko‘proq zarar yetkazildi.

Xalqaro huquqqa ko‘ra milliy qirg‘in tinchlik va insoniyatga qarshi qaratilgan faoliyat bo‘lib, eng og‘ir jinoyat hisoblanadi. Bu borada BMT Bosh Assambleyasining 1948 yil 9 dekabrda 260-(III) sonli ahdnomasi qabul qilingan va 1951 yilning 12 yanvaridan boshlab kuchga kirgan ”Milliy qirg‘in jinoyatlarining oldini olish va uni jazolash” konvensiyasida milliy qirg‘in

jinoyatining huquqiy asoslari mustahkamlab qo‘yilgan. Ushbu konvensiyada qayd etilgan milliy qirg‘in jinoyatini tashkil etuvchi barcha amallar Armanistonning Ozarbayjonga qarshi tajovuzi paytida ozarbayjonliklarga qarshi tatbiq etilgan. Armanistonning ushbu davomiy jinoyatkorona siyosatini isbotlovchi faktlardan biri shuki, faqatgina XX asrda ozarbayjonliklar 4 marta – 1905 – 1906, 1918 – 1920, 1948 – 1953 va nihoyat, 1988 – 1993 yillarda armani millatchilari tomonidan amalga oshirilgan milliy qirg‘in va etnik tozalash harakatlariga duchor etilgan.

Yuqorida keltirilgan faktlar ishg‘olchi Armanistonning tajovuzkorlik siyosatini fosh etadi. Shuning uchun ham Ozarbayjon davlati ushbu konvensiyani dasturilamal deb bilgan holda Armaniston Respublikasiga qarshi BMTning xalqaro sudida da‘vo qilib chiqish uchun barcha huquqiy asoslarga egadir. Ozarbayjon Prezidenti Ilhom Alievning Xo‘jayli milliy qirg‘inining yigirma yilligi borasida imzolagan qarorida bunday deyiladi: “Ozarbayjonliklarga qarshi armani shovinist doiralarning XIX – XX asrlarda bosqichma-bosqich amalga oshirgan etnik tozalash siyosatining tarkibiy qismi bo‘lmish Xo‘jayli milliy qirg‘ini borasidagi haqiqatlar jahon jamoatchiligiga, xorijiy mamlakatlarning parlamentlariga yetkazilishi, Ozarbayjon xalqiga va umuman insoniyatga qarshi qaratilgan ushbu o‘ta og‘ir harbiy jinoyat xalqaro miqyosda o‘z huquqiy-siyosiy bahosini olmog‘i lozim”.

ƏLİ HƏSƏNOV
AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI PREZİDENTİNİN
İCTİMAİ-SİYASİ MƏSƏLƏLƏR ÜZRƏ KÖMƏKÇİSİ,
TARİX ELMLƏRİ DOKTORU, PROFESSOR

XX ƏSRİN SONLARINDA ERMƏNİSTANIN
AZƏRBAYCANA QARŞI ƏRAZİ İDDIALARI VƏ
HƏRBI TƏCAVÜZÜ

XX əsrin 80-ci illərinin ikinci yarısında ermənilər özlərinin yaxın və uzaq xaricdəki himayədarlarının köməkliyi ilə “Böyük Ermənistan” ideyasını həyata keçirmək üçün yaranmış vəziyyətdən istifadə edərək yenidən Azərbaycanın Dağlıq Qarabağ bölgəsinə dair ərazi iddiaları irəli sürdülər. Hər dəfə Dağlıq Qarabağa dair ərazi iddiaları kənardan, məhz Ermənistanın təbliği, təhriki və təzyiqi ilə ortaya atılmışdır.

1988-ci il hadisələri başlananda ilk vaxtlar vəziyyəti son dərəcə gərginləşdirməyə, ictimai rəyi öz tərəflərinə çəkməyə çalışan erməni siyasətçiləri və onların himayədarları tərəfindən vilayətin iqtisadi geriliyi pərdəsi altında Dağlıq Qarabağın Ermənistana birləşdirilməsi üçün uzun müddətdən bəri hazırlanmış plan üzrə Xankəndidə və Yerevanda davamlı tətillər keçirilir, müəssisələr dayandırılır və kütləvi mitinqlər təşkil edilirdi. Lakin baş verən sonrakı hadisələr DQMV-nin sosial-iqtisadi geriliyi barədə erməni siyasətçiləri və onların Mərkəzdəki himayədarlarının irəli sürdükləri bu saxta tezisə yalnız bəhanə, əsas məqsədin isə Ermənistanın Azərbaycana qarşı ərazi iddiası olduğunu göstərdi.

Artıq ilin ikinci yarısında vəziyyət o qədər mürəkkəbləşdi ki, DQMV-nin azərbaycanlı əhəlisinə qarşı silahlı təcavüz oldu. Belə ki, avqustun axırı və sentyabrın əvvəllərində Kərkicahan və Xocalı üzərinə ermənilərin kütləvi hücumu baş verdi. Sentyabrın 18-də ermənilər Xankəndidə yaşayan 15 minə qədər azərbaycanlıni şəhərdən zorakılıqla çıxardılar, onların evləri yandırıldı.

Bununla yanaşı, Ermənistan SSR Ali Soveti 1989-cu il dekabrın 1-də Azərbaycanın suverenliyini kobud surətdə pozaraq DQMV-nin Ermənistan SSR-ə birləşdirilməsi haqqında Konstitusiyaya zidd qərar qəbul etdi. Sovet rəhbərliyinin çox ciddi və bağlışlanılmaz səhvləri və ermənipərəst siyasəti 1990-cı ilin sonu

– 1991-ci ilin əvvəllərində vəziyyətin getdikcə kəskinləşməsinə gətirib çıxardı, DQMV və Azərbaycanın Ermənistanla həmsərhəd bölgələrində erməni təcavüzü daha geniş miqyas aldı.

Bu illərdə Moskva-Bakı sərnəşin qatarlarında, Tbilisi-Bakı, Tbilisi-Ağdam, Ağdam-Şuşa, Ağdam-Xocalı marşrutları üzrə avtomobillərdə törədilən terror aktları nəticəsində yüzlərlə azərbaycanlının həyatına son qoyuldu. Minlərlə azərbaycanlı SSRİ-nin hakim dairələri tərəfindən himayə edilən ermənilərin işğalçılıq siyasətinin qurbanı oldu. Təəssüf ki, hadisələrin başlanğıcında erməni separatçılarının qarşısının alınmaması vəziyyəti get-gedə kəskinləşdirirdi. Nəticədə, Ermənistandan göndərilən silahlı dəstələr və hərbi texnikanın köməyi ilə azərbaycanlılara qarşı daha qanlı cinayətlər törətdilər ki, bu da münafiqənin böyüyüb irimiqyaslı müharibəyə çevrilməsinə səbəb oldu.

1991-ci ildən Qarabağın dağlıq hissəsində baş verən hadisələrin gərginliyi get-gedə artırdı. Həmin ilin iyun-dekabr aylarında erməni silahlı qüvvələrinin Xocavəndin Qaradağlı və Əsgəran rayonunun Meşəli kəndinə hücumu nəticəsində 12 nəfər öldürüldü, 15 nəfər isə yaralandı. Həmin ilin avqust və sentyabr aylarında Şuşa-Cəmilli, Ağdam-Xocavənd və Ağdam-Qaradağlı avtobuslarının erməni silahlı dəstələri tərəfindən atəşə tutulması nəticəsində 17 nəfər həlak oldu, 90 nəfərə qədər azərbaycanlı yaralandı. 1991-ci il oktyabrın sonunda və noyabr ayı ərzində Qarabağın dağlıq hissəsindəki 30-dan çox yaşayış məntəqəsi, o cümlədən Tuğ, İmarət-Qərvənd, Sırxavənd, Meşəli, Cəmilli, Umudlu, Qaradağlı, Kərkicahan və s. bu kimi digər strateji əhəmiyyətə malik kəndlərimiz ermənilər tərəfindən yandırıldı, dağıdıldı və talan edildi.

1992-ci ilin əvvəllərindən başlayaraq Ermənistan ordusu bir-birinin ardınca yuxarı Qarabağda azərbaycanlılar yaşayan sonuncu yaşayış məntəqələrini də işğal etdi. Belə ki, fevral ayının 12-də Şuşanın Malibəyli və Quşçular kəndləri Ermənistan silahlı qüvvələri tərəfindən zəbt olundu. Fevralın 13-dən 17-dək Xocavənd rayonunun Qaradağlı kəndinə silahlı hücum zamanı 118 nəfər (uşaq, qadın, qoca) əsir götürülmüş, 33 nəfər ermənilər tərəfindən güllələnmiş, eyni zamanda, öldürülən və yaralı halda olanları bir yerdə təsərrüfat quyusuna tökərək basdırmışlar. Əsir götürülənlərdən 68 nəfəri amansızlıqla öldürülmüş, 50 nəfəri isə

böyük çətinliklə əsirlikdən azad edilmişdir. Azad olunanların 18 nəfəri aldıkları sağalmaz yaralardan sonra vəfat etmişdir. Əsirlikdə saxlanılanlara qarşı vəhşi, vandalizm hərəkətləri ilə davranılması, insanların başlarının kəsilməsi, diri-diri basdırılması, dişlərinin zorla çıxarılması, ac-susuz saxlanması, işgəncə verilərək öldürülməsi insanlığa qarşı törədilmiş ən ağır cinayət hadisəsi idi. Qaradağlı kəndində 2 ailənin hər birindən 4 nəfər öldürülmüş, 42 ailə öz başçısını itirmiş, 140-a yaxın uşaq yetim qalmışdır. Ümumilikdə, əhalisi ermənilər tərəfindən əsl soyqırımına məruz qalmış bu kənddə 91 nəfər, yəni kənd sakinlərinin hər 10 nəfərindən biri qətlə yetirilmişdir.

XOCALI SOYQIRIMI – XX ƏSRİN SONUNDA ERMƏNİLƏRİN AZƏRBAYCANLILARA QARŞI HƏYATA KEÇİRDİYİ ƏN AĞIR CINAYƏTDİR

XX əsrin sonunda ermənilərin Xocalıda törətdikləri soyqırımı indiyədək bəşəriyyətə qarşı yönəldilmiş ən ağır cinayətlərdən biri kimi qiymətləndirilir. Xocalı faciəsi tarixi yaddaşlardan heç vaxt silinməyən Xatın, Liditsa, Oradur, Xolokost, Sonqmi, Ruanda və Srebrenitsa kimi dəhşətli faciələrdən heç də fərqlənmir. Adı çəkilən hadisələr müharibələr tarixinə dinc əhalinin soyqırımı olaraq daxil olmuş və bütün dünyada geniş əks-səda doğurmuşdur.

Xocalı şəhəri Azərbaycanın Dağlıq Qarabağ bölgəsində strateji əhəmiyyətli ərazi kimi ermənilərin işğalçılıq planlarına mane olurdu. Çünki Xocalı Xankəndidən 12 km şimal-şərqdə, Ağdam-Şuşa və Əsgəran-Xankəndi yollarının arasında yerləşirdi. Şəhərin əhəmiyyətini artıran səbəblərdən biri də Dağlıq Qarabağın yeganə hava limanının məhz burada yerləşməsi idi. Buna görə Ermənistan silahlı qüvvələrinin əsas məqsədi Xocalıdan keçən Əsgəran-Xankəndi yoluna nəzarət etmək və Xocalıda yerləşən aeroportu ələ keçirmək idi.

Bununla yanaşı, xüsusi qəddarlıqla həyata keçirilən Xocalı soyqırımının törədilməsi zamanı ermənilər Azərbaycanın bu qədim yaşayış məskəninin yer üzündən silinməsinə qarşıya məqsəd kimi qoymuşdular. Çünki Xocalı Azərbaycanın qədim dövrlərinə aid ərazilərdən biri kimi tarix və mədəniyyət abidələri ilə seçilirdi. Azərbaycanlılardan ibarət 7 min nəfərdən çox əhalisi

olan Xocalı (ərazisi: 926 kv.km.) ermənilər yaşayan kəndlərin əhatəsində ən böyük və qədim yaşayış məskəni olmuşdur. Burada qədim tarixi abidələr müasir dövrə qədər qalmaqda idi.

Məlumdur ki, Xocalı yaxınlığında bizim eradan əvvəl XIV-VII əsrə aid edilən Xocalı-Gədəbəy mədəniyyətinin nümunələri mövcud idi. 1992-ci ilin fevralında erməni silahlı qüvvələri keçmiş sovet ordusuna məxsus 366-cı motoatıcı alayının köməyi ilə Xocalı əhalisini vəhşicəsinə qırarkən, soyqırımın ən iyrenc mərhələsi olan izi itirmək kimi mənfur hərəkətlərə də əl atmış və Azərbaycan xalqı, eləcə də bəşəriyyət üçün nadir abidələr nümunəsi olan Xocalı abidələrini də dağıtmışlar.

Hələ faciədən 4 ay əvvəl, yəni 1991-ci il oktyabrın sonundan şəhərə gedən bütün avtomobil yolları bağlanmış və Xocalı faktiki olaraq mühasirəyə alınmışdı. Bununla yanaşı, yanvarın 2-dən Xocalıya verilən elektrik enerjisi də kəsilmişdi. Beləliklə, artıq Xocalının Azərbaycanın digər bölgələri ilə bütün əlaqələri kəsilmiş, yalnız yeganə nəqliyyat vasitəsi vertolyot qalmışdı. Ancaq bir neçə ay sonra Xocalı ilə vertolyot əlaqəsi də kəsildi. Yəni, 1992-ci ilin yanvarın 28-də Ağdamdan Şuşaya uçan Mİ-8 vertolyotu şəhərə çatmamış, Xəlfəli kəndinin üzərində Xankəndi tərəfindən raketlə partladıldı, içərisində olan 3 nəfər heyət üzvü və 41 sərnişin həlak oldu. Bundan sonra isə Ermənistan ordusu bir-birinin ardınca yuxarı Qarabağda azərbaycanlılar yaşayan sonuncu yaşayış məntəqələrini də işğal etdilər. 1991-ci ilin sonunda Qarabağın dağlıq hissəsindəki 30-dan çox yaşayış məntəqəsi, o cümlədən Tuğ, İmarət-Qərvənd, Sırxavənd, Meşəli, Cəmilli, Umudlu, Kərkicahan və digər strateji əhəmiyyətə malik Azərbaycanlılar yaşayan kəndlər ermənilər tərəfindən yandırıldı, dağıdıldı və talan edildi.

1992-ci il fevralın 25-dən 26-na keçən gecə Ermənistan silahlı qüvvələri Xankəndində yerləşən keçmiş SSRİ-nin 4-cü ordusunun 23-cü diviziyasına daxil olan 366-cı motoatıcı alayın 10 tankı, 16 zirehli transpartyoru, 9 piyadaların döyüş maşını, 180 nəfər hərbi mütəxəssisi və xeyli canlı qüvvəsi ilə Xocalını mühasirəyə aldı. Ermənilər ən müasir silahlarla şəhərə hücum edərək Xocalı şəhərini yerlə-yeksan etdilər. Çoxsaylı ağır texnika ilə şəhər tamamilə da-ğıldılmış, yandırılmış və insanlar xüsusi qəddarlıqla qətlə yetirilmişdir. Onların içərisində başları kəsilən,

gözləri çıxarılan, dərisi soyulan, diri-diri yandırılan və digər şəkllə salınanlar çoxluq təşkil edirdi.

Bu soyqırımı nəticəsində, rəsmi rəqəmlərə görə, 613 nəfər öldürülmüşdür ki, onlardan 63 nəfəri uşaq, 106 nəfəri qadın, 70 nəfəri isə qocalar idi. Bunların içərisində

- 8 ailə tamamilə məhv edilmişdir;
- 56 insan işgəncə ilə öldürülmüşdür;
- 27 ailənin yalnız 1 üzvü qalmışdır;
- 25 uşaq hər iki valideynini itirmişdir;
- 130 uşaq valideynlərindən birini itirmişdir;
- 230 ailə öz başçısını itirmişdir;
- 487 insan şikəst olmuşdur (onlardan 76 nəfər həddi-buluğa çatmamışlardır);

- 1275 insan əsir götürülmüşdür;
- 1165 insan girovluqdan azad edilmişdir;
- 150 nəfərin taleyindən indiyə kimi heç bir məlumat yoxdur.

Qüvvələr nisbəti qeyri-bərabər olan döyüşlərdən sonra Xocalıda olan özünümüdafiə qüvvələri son nəfərinə qədər vuruşaraq düşməne çox ciddi müqavimət göstərdilər. Bunun özü də o dövrdə şəhəri müdafiə edən insanların göstərdiyi ən böyük qəhrəmanlıq nümunəsi idi. Xocalıya hücum zamanı erməni kəndlərinin mühasirəsində qalmış şəhərin 3000 nəfərədək silahsız mülki əhalisi düşməndən xilas olmaq üçün şəhəri tərk etdi. Çox təəssüf ki, o dövrdə Xocalıya heç bir kömək olmadığından həmin əhalinin demək olar ki, böyük bir hissəsi erməni vəhşiliyindən xilas ola bilmədi.

İstintaq materiallarından məlum olur ki, hücumda rəhbərlik edən və Ermənistanın müdafiə naziri olmuş Seyran Ohanyanın, eləcə də 366-cı alayın 3-cü batalyonunun komandiri Yevqeni Nabokixinin komandasında əlavə olaraq 50-dən çox erməni zabiti və gizirləri iştirak etmişlər.

Bununla yanaşı, erməni-rus birləşmiş silahlı qüvvələrinin azərbaycanlı əhaliyə qarşı Xocalıda insanlığa sığmayan və misli görünməmiş qəddarlığı hadisədən az sonra dünyanın ən nüfuzlu mətbuat orqanlarının səhifələrində də öz əksini tapmışdır. Erməni lobbisinin geniş fəaliyyət göstərdiyi Fransada nəşr olunan “Valer aktuel” jurnalı 14 mart 1992-ci il sayında ermənilərin ən müasir texnikası və muzzdlu dəstələri haqqında məlumat verərək yazırdı:

“Bu “muxtar regionda” erməni hərbi birləşmələri Yaxın Şərqdən gələnlərlə birlikdə ən müasir hərbi texnikaya, o cümlədən vertolyotlara malikdirlər. ASALA-nın Livanda və Suriyada hərbi düşərgələri və silah-sursat anbarları var. Ermənilər Qarabağ azərbaycanlılarını məhv etmiş, 100-dən çox müsəlman kəndində qırğın törətmişlər”.

Bundan əlavə, Fransanın “Le Mond” qəzetində 1992-ci il 14 mart tarixli sayında ermənilərin törətdikləri vəhşiliklər haqqında deyilirdi: “Ağdamda olan xarici jurnalistlər Xocalıda qətlə yetirilmiş qadınlar və uşaqlar arasında başının dərisi soyulmuş, dırnaqları çıxarılmış üç meyit görmüşlər. Bu, azərbaycanlıların təbliğatı deyil, reallıqdır”.

Ermənilərin törətdiyi vəhşilikləri sağ qalmış xocalıların dili ilə İngiltərənin “The Sunday Times” qəzeti 1992-ci il 1 mart tarixli sayında belə təsvir edirdi: “Erməni əsgərləri yüzlərlə ailəni qırdılar. Sağ qalanlar deyirlər ki, ermənilər 450-dən artıq azərbaycanlıyı güllələmişlər, onların da çoxu qadınlar və uşaqlardır. Yüzlərlə, bəlkə də minlərlə adam itkin düşmüşdür. Xocalıdan qaçan digər qadınlarla və uşaq-larla bir yerdə Ağdama gəlmiş Raziyyə Aslanova deyir ki, onlara ardı-arası kəsilmədən atəş açırdılar. İnsanları diri-diri yandırır, başlarının dərisini soyurdular. Dediyinə görə, əri, qayını və kürəkəni qətlə yetirilmiş, qızı isə itkin düşmüşdür”. Bundan başqa, Ermənistan hərbi qüvvələrinin müasir hərbi texnika ilə Xocalıya geniş miqyaslı hücum etməsi, eləcə də yüzlərlə ailəni məhv etməsi haqqında 1992-ci il fevralın 28-də “Washington Post” (ABŞ), martın 8-də “The Sunday Times” (London) qəzetlərinin və martın 25-də “Krua l’Eveneman” (Paris) jurnalının və bir sıra dövrü nəşrlərin səhifələrində də əsaslı faktlar vardır.

Hətta, Rusiya mətbuatında da erməni qəddarlığını sübut edən məqalələr yer almışdır. Belə ki, “İzvestiya” qəzetinin 1992-ci il 13 mart tarixli sayında rus hərbiçisinin dili ilə aşağıdakı məlumat öz əksini tapmışdı: “Mayor Leonid Kravets: mən təpənin üstündə 100-ə yaxın meyiti gözlərimlə gördüm. Bir oğlanın başı yox idi, hər yanda xüsusi qəddarlıqla öldürülmüş qadın, uşaq və qoca meyiti görünürdü”. Ermənilərin Xocalıda törətdikləri vəhşilikləri faktlarla sübut edən Rusiyanın “Memorial” Hüquq-Müdafiə Mərkəzinin məlumatında hətta, dörd gün ərzində Ağdama

Xocalıda qətlə yetirilmiş 200 azərbaycanlının meyiti gətirilmiş, onlarca meyitin təhqirə məruz qalması faktı aşkar edilmişdir. Ağdamda 181 meyit (130 kişi və 51 qadın, o cümlədən 13 uşaq) məhkəmə-tibbi ekspertizasından keçirilmişdir. Ekspertiza zamanı müəyyən edilmişdir ki, 151 nəfərin ölümünə güllə yaraları, 20 nəfərin ölümünə qəlpə yaraları səbəb olmuş, 10 nəfər küt alətlə vurularaq öldürülmüşdür. Bundan əlavə, İngiltərənin “Financial Times” qəzeti 1992-ci il 14 mart tarixli sayında rus ordusunun tərkibində ermənilərin olması haqqında yazırdı: “General Polyakov bildirdi ki, 366-cı alaydan olan 103 erməni hərbi qulluqçusu Dağlıq Qarabağda qalmışdır”.

Bununla yanaşı, keçmiş SSRİ-nin 366-cı motoatıcı alayının Xankəndindən çıxarılması zamanı 25 tank, 87 zirehli döyüş maşını, 28 piyada döyüş maşını, 45 artilleriya top sistemi ermənilərə qanunsuz verilmişdir. Belə ki, Xocalıya hücum zamanı 366-cı motoatıcı alayın 3-cü batalyonunda onlarca erməni zabiti və giziri iştirak etməsi istintaqla da sübuta yetirilmişdir. Xocalı soyqırımında izləri itirmək üçün 1992-ci il martın 2-də keçmiş sovet ordusuna məxsus 366-cı motoatıcı alay Gürcüstanın Vaziani şəhərinə köçürülmüş, martın 10-da isə həmin alay ləğv edilərək, şəxsi heyəti və hərbi texnikası başqa hərbi hissələrə paylanmışdır.

Həmin silahlı birləşmələr Xocalı sakinlərinə qarşı soyqırımı törədikən 111 nəfəri Xocalıda, mühasirədən çıxıb qaçmağa müvəffəq olmuş Xocalı sakinlərini təqib edərək 16 nəfəri Kətik meşəsində, 130 nəfəri Naxçıvanik yolunda, 23 nəfəri Qaraqaya ətrafında, 23 nəfəri Dəhraz kəndi yaxınlığında, 8 nəfəri Şelli istiqamətində, 6 nəfəri Əsgəran asfalt yolunun 86-cı kilometrində və s. yerlərdə, əsir götürülənlərdən 18 nəfərini isə Əsgəran rayon daxili işlər şöbəsində işgəncə verərək xüsusi amansızlıqla qətlə yetirmişlər. Meyitlərin xarici müayinəsi, məhkəmə-tibb ekspertizalarının rəyləri, mühasirədən çıxmağa müvəffəq olmuş Xocalı sakinlərinin ifadələri ilə ermənilərin və 366-cı alayın hərbi qulluqçularının azərbaycanlılara qarşı törədikləri ağılasığmaz işgəncə, vəhşilik faktları müəyyən edilmişdir.

Bu təcavüz zamanı Azərbaycanın Dağlıq Qarabağ və digər işğal olunmuş ərazilərində, həmçinin Ermənistanda saxlanılan azərbaycanlı əsir və girovlara dözülməz işgəncələr verilərək, onların bir qismi öldürülmüş və şikəst edilmişdir. 1988-ci ildən

etibarən Ermənistan silahlı qüvvələri tərəfindən Dağlıq Qarabağ və Azərbaycanın digər işğal olunmuş ərazilərində, həmçinin Ermənistan ərazisində saxlanılan azərbaycanlı əsir və girovlara dözülməz işgəncələr verilməklə, bir qisminin öldürülməsi və şikəst edilməsi, təxribat və terror aktlarının törədilməsi, əhalinin məcburi köçürülməsi, yaşayış məntəqələrində maddi sərvətlərin, tarixi mədəniyyət abidələrinin dağıdılması, habelə ermənilərin törətdikləri digər ağır cinayət faktları ilə əlaqədar prokurorluq və digər hüquq-mühafizə orqanları tərəfindən cinayət işləri başlanmış, istintaq aparılmışdır.

İstintaqla müəyyən edilmişdir ki, Ermənistan silahlı qüvvələri və keçmiş SSRİ-nin Xankəndində dislokasiya olunmuş 366-cı alayının hərbiçiləri ilə birlikdə törətdikləri bu əməldə Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş Məclisinin “Soyqırımı cinayətinin qarşısının alınması və cəzalandırılması haqqında” 1948-ci il 9 dekabr tarixli konvensiyasında və Azərbaycan Respublikası CM-in 103-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş soyqırımı cinayətinin tərkibi vardır.

Həmçinin cinayət işi öyrənilərkən müəyyən edilmişdir ki, Xocalı soyqırımını həyata keçirən Ermənistanın hərbi birləşmələri, Dağlıq Qarabağdakı silahlı birləşmələr və keçmiş sovet ordusunun Xankəndində yerləşən 366-cı alayının hərbiçiləri tərəfindən beynəlxalq hüquq normalarına da riayət edilməmişdir. Xüsusilə, 1949-cu il 12 avqust tarixli “Döyüşən silahlı qüvvələrdə yaralıların və xəstələrin vəziyyətinin yaxşılaşdırılması haqqında”, “Hərbi əsirlərlə rəftar haqqında” və “Müharibə zamanı mülki əhalinin qorunması haqqında” Cenevrə Konvensiyalarının müvafiq maddələrində nəzərdə tutulan – döyüş əməliyyatlarında bilavasitə iştirak etməyən şəxslərə qarşı onların həyatına və şəxsiyyətinə qəsd etmək, o cümlədən hər hansı şəraitdə öldürmək, şikəst etmək, qəddarcasına rəftar etmək və işgəncə vermək, girov götürmək, insan ləyaqətinə toxunmaq, o cümlədən təhqiramiz və alçaldıcı tərzdə rəftar edilməsi kimi hərəkətlərin qadağan olunması barədə tələblər kobud surətdə pozulmuşdur.

Xocalı soyqırımında iştirakı tam sübuta yetirilmiş 38 nəfər – 366-cı alayın hərbi qulluqçuları və digər şəxslərin Azərbaycan Respublikası CM-in soyqırımına görə məsuliyyət nəzərdə tutan 103-cü maddəsi, habelə sülh və insanlıq əleyhinə, müharibə cinayətlərinə görə məsuliyyət nəzərdə tutan CM-in 107-ci

(əhalini deportasiya etmə və ya məcburi köçürmə), 113-cü (işgəncə), 115.4-cü (müharibə qanunlarını və adətlərini pozma) maddələri ilə nəzərdə tutulan cinayəti etməkdə təqsirləndirilən şəxs kimi cəlb olunmaları barədə qərarlar çıxarılmış, barələrində məhkəmələr tərəfindən həbs qətimkan tədbiri seçilmiş və beynəlxalq axtarıqlarının həyata keçirilməsi üçün müvafiq sənədlər İnterpolun Azərbaycan Respublikası Milli Bürosuna göndərilmişdir.

İstintaq zamanı Xocalı soyqırımı ilə bağlı 2213 nəfər şahid və zərərçəkmiş şəxs qismində dindirilmiş, 800-dən artıq ekspertizalar keçirilmişdir. 366-cı alayın həlak olmuş və yaralanmış hərbi qulluqçularının siyahısının təqdim edilməsi, hərbi texnikasının ermənilər tərəfindən ələ keçirilməsi və ya onlara verilməsi, habelə azərbaycanlıların yaşayış məntəqələrinin 366-cı alaya məxsus hərbi texnika ilə atəşə tutulması ilə əlaqədar məlumatların alınması və digər məsələlərlə bağlı Rusiya Federasiyası, Özbəkistan və Qazaxıstan Respublikaları Baş prokurorluqlarına hüquqi yardım göstərilməsi barədə təqdimatlar göndərilmişdir.

Xocalı soyqırımının törədilməsində iştirak etmiş 366-cı alayın 2-ci batalyonunun komandiri olmuş mayor Seyran Ohanyanın (2016-cı ilin oktyabrına qədər Ermənistan Respublikasının müdafiə naziri vəzifəsində işləmiş), 366-cı alayın 3-cü batalyonunun komandiri olmuş Yevgeni Nabokixin və qeyrilərinin iştiraklarını sübuta yetirən materialların toplanması və Azərbaycan Respublikası CM-nin müvafiq maddələri ilə nəzərdə tutulan cinayətləri törətməkdə təqsirləndirilən şəxslər kimi cəlb olunmaları, eləcə də əsir və girovlarla amansız rəftar edərək onlara işgəncələr verməklə qəddarlıqla qətlə yetirmiş, habelə Meşəlida, Qaradağlıda, Bağanis-Ayrımda və digər yaşayış məntəqələrində soyqırımı, həmçinin Azərbaycan millətindən olan yerli əhalinin qanuni yerləşdiyi yerlərdən məcburi surətdə didərgin salınaraq deportasiya etməklə xüsusilə ağır cinayətlər törətmiş şəxslərin müəyyən edilməsi istiqamətində istintaq-əməliyyat tədbirləri davam etdirilir.

XOCALI SOYQIRIMI HAQQINDA HƏQIQƏTLƏRİN DÜNYAYA ÇATDIRILMASI

Bütün dünyanın gözü qarşısında baş verən bu dəhşətli soyqırımının əsl mahiyyəti yalnız ümummilli lider Heydər Əliyev 1993-cü ildə siyasi hakimiyyətə yenidən qayıtdıqdan sonra açıqlanmış, 1994-cü ilin fevralında Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi Xocalı soyqırımına siyasi-hüquqi qiymət vermişdir. Bundan əlavə azərbaycanlılara qarşı zaman-zaman törədilmiş soyqırımı ilə əlaqədar ümummilli lider Heydər Əliyevin 1998-ci il martın 26-da imzaladığı fərmanla 31 mart - Azərbaycanlıların Soyqırımı Günü elan edilmişdir.

2002-ci il fevralın 25-də ümummilli lider Heydər Əliyev Xocalı soyqırımının 10-cu ildönümü ilə əlaqədar Azərbaycan xalqına müraciətində bu amansız kütləvi qırğının tarixi-siyasi mahiyyətini göstərmişdir: “Xocalı faciəsi 200 ilə yaxın bir müddətdə erməni şovinist-millətçiləri tərəfindən azərbaycanlılara qarşı müntəzəm olaraq həyata keçirilən etnik təmizləmə və soyqırımı siyasətinin davamı və ən qanlı səhifəsidir”.

Hazırda bu soyqırımını törədənlərin ifşa olunması və beynəlxalq ictimaiyyətin geniş məlumatlandırılması Azərbaycanın xarici siyasətinin əsas istiqamətlərindən biri kimi müəyyənləşdirilmişdir. Eləcə də, Xocalı həqiqətlərinin dünyaya çatdırılması, beynəlxalq aləmdə yayılması, eləcə də bu soyqırımına obyektiv qiymət verilməsi istiqamətində davamlı olaraq addımlar atılmışdır.

Bu baxımdan Heydər Əliyev Fondu, xüsusilə onun prezidenti, UNESCO və ISESCO-nun xoşməramlı səfiri Mehriban xanım Əliyevanın gördüyü işlər olduqca təqdirəlayiqdir. Belə ki, Fond bəşəriyyətin ən böyük faciələrindən olan Xocalı soyqırımı haqqında faktların dünyaya çatdırılması istiqamətində çox sistemli və ardıcıl fəaliyyət göstərir.

2007-ci il fevralın 26-da Heydər Əliyev Fondunun təşəbbüsü ilə Brüsseldə təşkil olunan “Təcavüzün qurbanları” adlı foto və uşaq rəsmlərinin sərgisi də bu həqiqətlərin beynəlxalq aləmə çatdırılması işinin davamıdır. Fond soyqırımı haqqında həqiqətlərin dünya ictimaiyyətinə çatdırılması üçün həmin il fevralın 19-26-da Türkiyənin İstanbul və daha 25 vilayətində “Xocalı həftəsi” adlı tədbirlər proqramı çərçivəsində anım mərasimləri keçirilmişdir.

Bundan başqa, Xocalı faciəsinin beynəlxalq aləmdə tanınması istiqamətində 2008-ci il fevralın 14-də Berlində keçirilmiş “Xocalı soyqırımını və 1915-ci il hadisələrindəki gerçəklər” adlı elmi konfrans da son dərəcə əhəmiyyətli olmuşdur.

Heydər Əliyev Fondunun dəstəyi ilə Xocalı faciəsinin 20-ci ildönümü 2012-ci ildə dünyanın 100-dən artıq nöqtəsində qeyd olunmuşdur. Xocalı soyqırımına həsr olunmuş silsilə tədbirlər Fondun hazırladığı təbliğat materialları əsasında həyata keçirilir. Hazırda Heydər Əliyev Fondunun ayrı-ayrı ölkələrdə geniş miqyasda təşkil etdiyi və faciənin həqiqətlərinin yayılmasına yönəldilmiş anım tədbirləri Leyla xanım Əliyevanın rəhbərlik etdiyi Rusiya Federasiyasındakı nümayəndəlik tərəfindən İslam Əməkdaşlıq Təşkilatının Əməkdaşlıq və Dialoq Uğrunda Gənclər Forumu (İƏT GF) çərçivəsində uğurla davam edir.

İSLAM ƏMƏKDAŞLIQ TƏŞKILATI XOCALI FACIƏSINI SOYQIRIMI KIMI TANIYAN BEYNƏLXALQ TƏŞKILATDIR

2008-ci il mayın 8-də Ermənistan silahlı qüvvələri tərəfindən Şuşa şəhərinin işğal edilməsinin ildönümündə İslam Əməkdaşlıq Təşkilatı Gənclər Forumunun mədəniyyətlərarası dialoq üzrə baş əlaqələndiricisi Leyla xanım Əliyevanın təşəbbüsü ilə “Xocalıya ədalət!” kampaniyası təsis edilmiş və 2009-cu ilin fevralından bu kampaniyaya start verilmişdir.

“Xocalıya ədalət!” beynəlxalq informasiya və təşviqat kampaniyasının əsas məqsədi dünya ictimaiyyətini Xocalı soyqırımını ilə əlaqədar məlumatlandırmaq, qətliama beynəlxalq aləmdə mənəvi-siyasi qiymət verilməsinə və bu qanlı qırğının qurbanlarının xatirəsinin anılmasına nail olmaqdır. Hazırda faciənin mənəvi və siyasi-hüquqi səviyyədə tanınmasına yönəlmiş bu kampaniya bir çox ölkələrdə uğurla həyata keçirilir. Bununla yanaşı, 2009-cu ilin iyulunda İƏT GF ilə ISESCO arasında imzalanmış anlaşma nəticəsində Xocalı faciəsi haqqında məlumatın İslam Əməkdaşlıq Təşkilatının üzvü olan ölkələrinin tarix dərsliklərinə salınması barədə razılıq əldə edilmişdir.

2010-cu il yanvarın 31-də İslam Əməkdaşlıq Təşkilatına üzv dövlətlərin Parlament İttifaqının (İƏT Pİ) Uqandanın paytaxtı

Kampala şəhərində keçirilən və 51 ölkənin parlament heyətləri başçılarının iştirak etdiyi VI sessiyasında forumun təşəbbüsü ilə “İslam Əməkdaşlıq Təşkilatı Gənclər Forumu ilə İslam Əməkdaşlıq Təşkilatı Parlament İttifaqı arasında əməkdaşlıq haqqında” qətnamə imzalanmışdır. “Xocalıya ədalət!” beynəlxalq kampaniyası çərçivəsində qəbul olunmuş qətnamədə Xocalı faciəsinə “Erməni silahlı qüvvələri tərəfindən dinc əhəlinin kütləvi qətləməsi” və “İnsanlığa qarşı cinayət” kimi qiymət verilmişdir. Qətnamədə “Xocalıya ədalət” beynəlxalq kampaniyasına həm milli, həm də beynəlxalq səviyyədə tam dəstək verməyə çağıran bənd də öz əksini tapmışdır. Bu, beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən Xocalı faciəsinə “insanlığa qarşı cinayət” kimi tanıyan ilk sənəddir.

2011-ci il yanvarın 19-da Birləşmiş Ərəb Əmirliklərinin paytaxtı Əbu-Dabidə İƏT Pİ Şurasının XIII sessiyasında “Xocalıya ədalət!” beynəlxalq kampaniyasına dəstək olaraq Xocalı faciəsinə “insanlığa qarşı törədilmiş kütləvi cinayət” kimi tanımağa çağıran Əbu-Dabi Bəyannaməsi qəbul edilmişdir. 2012-ci il yanvarın 31-də İƏT Pİ-nin üzvü olan dövlətlərin İndoneziyanın Palembang şəhərində keçirilən VII sessiyası “Xocalıya ədalət!” beynəlxalq kampaniyasını dəstəklədiyini bir daha təsdiq etmişdir. “Azərbaycan Respublikasına qarşı Ermənistan Respublikasının təcavüzü” adlı son illər davamlı olaraq qəbul edilən qətnaməyə forumun təşəbbüsü ilə xüsusi bir bənd də əlavə olunmuşdur. Xocalı faciəsinə həsr edilən bölmədə qeyd edilir: “Konfrans üzv ölkələrin parlamentlərini 2012-ci ildən etibarən (faciənin 20 illiyi) 1992-ci il fevralın 26-da Ermənistan silahlı qüvvələri tərəfindən dinc azərbaycanlı əhaliyə qarşı həyata keçirilən və soyqırımı xarakteri daşıyan kütləvi qırğını tanımağa çağırır və Xocalı qırğını törədənlərin məsuliyyətə cəlb olunmasını tələb edir”.

Bu tanınma 2009-cu ildən həyata keçirilən “Xocalıya ədalət!” beynəlxalq kampaniyasının fəaliyyətinin məntiqi nəticəsi olmuşdur. Onu da qeyd etmək vacibdir ki, münaqişə ilə bağlı qəbul edilmiş beynəlxalq sənədlər arasında bu qətnamədə ilk dəfə olaraq Xocalı faciəsinə soyqırımı aktı səviyyəsində siyasi-hüquqi qiymət verilmişdir. Nəzərə alsaq ki, İƏT Parlament İttifaqı öz sıralarında dünya parlamentlərinin dördü birini cəmləşdirən və ən böyük parlamentlərarası beynəlxalq qurumlardandır, onda

bu qətnaməni Xocalı faciəsinin erməni millətçiləri tərəfindən Azərbaycan xalqına qarşı aparılan soyqırımı siyasətinin tərkib hissəsi kimi beynəlxalq səviyyədə tanınması və bu cinayəti törədənlərin hüquqi məsuliyyətə cəlb edilməsi üçün çox mühüm əhəmiyyətli bir sənəd kimi qiymətləndirmək olar.

2012-ci il noyabrın 15-17-də İslam Əməkdaşlıq Təşkilatının Xarici İşlər Nazirləri Şurasının (İƏT XİNŞ) Cibutidə keçirilən 39-cu sessiyasında İƏT XİNŞ Xocalı faciəsini ilk dəfə olaraq soyqırımı aktı kimi tanımışdır. İƏT XİNŞ üzvü olan ölkələri və İƏT-in qurumlarını kampaniyanın fəaliyyətində fəal iştirak etməyə və dəstək olmağa, bu soyqırımı aktının beynəlxalq və milli səviyyələrdə insanlığa qarşı cinayət kimi tanınması üçün səy göstərməyə çağırmışdır.

İƏT-in ali orqanı olan və təşkilatın dövlət və hökumət başçılarının iştirakı ilə 2013-cü il fevralın 6-7-də Misirin paytaxtı Qahirə şəhərində keçirilən 12-ci Zirvə Toplantısında Xocalı faciəsi soyqırımı aktı və insanlığa qarşı törədilmiş cinayət kimi tanınmışdır. 2013-cü il dekabrın 9-11-də Qvineyanın paytaxtı Konakridə keçirilmiş 57 ölkənin üzv olduğu İƏT XİNŞ-nin 40-cı sessiyası Xocalı faciəsini soyqırımı aktı kimi tanıdığını bir daha bəyan etmişdir. Qətnamə layihəsində “Xocalıya ədalət!” kampaniyasına dair xüsusi bənd yer almışdır. Həmin bənddə deyilir: “İƏT XİNŞ “Xocalıya ədalət!” beynəlxalq məlumat kampaniyasını alqışlayır və üzv dövlətlərdən bu soyqırımı aktını milli və beynəlxalq səviyyədə insanlığa qarşı cinayət kimi tanınması üçün kampaniyanın işində fəal iştirak etməyə və lazımı səylər göstərməyə çağırır”.

2014-cü il fevralın 18-19-da İrənin paytaxtı Tehrandə İƏT Pİ-nin Konfransının 9-cu sessiyasında “İƏT Parlament İttifaqı ilə İƏT GF arasında əməkdaşlıq» adlı qətnamədə növbəti dəfə Xocalı faciəsi «soyqırımı aktı və insanlığa qarşı törədilmiş cinayət» kimi qiymətləndirilmişdir. 2015-ci il mayın 27-28-də İƏT XİNŞ Xocalı faciəsinin soyqırımı aktı olduğunu bir daha təsdiqləmişdir. Şuranın Küveytdə keçirilən 42-ci sessiyasında qəbul edilən qətnamədə, üzv dövlətlər və İƏT qurumları “Xocalıya ədalət!” kampaniyasında fəal iştirak etməyə çağırılır, həmçinin Xocalı faciəsini törədənlərin məsuliyyətə cəlb olunmasının vacibliyi bildirilir.

2016-cı il yanvarın 25-də İƏT Pİ-nin 11-ci konfransında “İslam

Əməkdaşlıq Təşkilatının Gənclər Forumu ilə İƏT Pİ arasında əməkdaşlıq” adlı yekdilliklə qəbul edilən qətnamədə Xocalı faciəsi soyqırımı aktı və insanlığa qarşı cinayət kimi tanınmışdır. Qətnamədə, həmçinin Xocalı soyqırımını törədən cinayətkarların cəzalandırılması üçün İƏT-ə üzv ölkələrin parlamentlərini zəruri addımların atılmasına çağıran müddəa öz əksini tapmışdır.

“Xocalıya ədalət” kampaniyasının fəaliyyətinin bu il 9 il tamam olur. Bu müddət ərzində kampaniyanın qarşıya qoyduğu məqsədlərə çatmaq üçün İKGF müxtəlif səviyyələrdə geniş iş aparmışdır. Bu baxımdan, Xocalı soyqırımına beynəlxalq səviyyədə hüquqi-siyasi və mənəvi qiymətin verilməsinə nail olmaq üçün Gənclər Forumu faciənin beynəlxalq sənədlərdə insanlığa qarşı cinayət və soyqırımı kimi tanınmasını kampaniya çərçivəsində əsas fəaliyyət istiqamətlərindən biri kimi müəyyənləşdirmişdir. Ötən illər ərzində aparılan iş nəticəsində İƏT çərçivəsində bütün səviyyələrdə, o cümlədən İƏT-in ali orqanı olan dövlət başçılarının sammitində Xocalı faciəsi soyqırımı aktı və insanlığa qarşı cinayət kimi tanınmışdır.

XOCALI FACIƏSİNİN BEYNƏLXALQ ALƏMDƏ SOYQIRIMI KİMİ DAHA GENİŞ TANINMASI

Soyqırımın tanınması və qətləmə siyasi qiymət verilməsi istiqamətində görülən işlər artıq daha ciddi nəticələr verməkdədir. Belə ki, Xocalı soyqırımının 14-cü, 15-ci və 16-cı ildönümü Türkiyədə, Rusiyada, Almaniyada, ABŞ-da, Ukraynada, Qazaxıstanda, Gürcüstanda, Küveytdə və dünyanın bir çox ölkələrində qeyd olunmuşdur. 2005-2007-ci ilin fevral aylarında Türkiyə Böyük Millət Məclisinin xüsusi iclaslarında Xocalı soyqırımı ilə bağlı məsələ geniş müzakirə olunmuşdur. 2011-ci il fevralın 19-dan 26-dək isə Türkiyənin ayrı-ayrı şəhərlərində “Xocalı həftəsi” adlı tədbirlər proqramı çərçivəsində müxtəlif anım mərasimləri, aksiyalar keçirilmiş və bu tədbirlər hər il davam etdirilir. Dünyanın bir sıra şəhərlərində də artıq bu tədbirlər geniş miqyas almışdır.

Xocalı soyqırımının ABŞ-da tanınması istiqamətində ilk addım 2010-cu il fevralın 25-də atılmışdır. Həmin gün Massaçusets ştatının Nümayəndələr Palatası Xocalıda qırğın törədilməsi

faktının tanınması haqqında qətnamə qəbul etmişdir. 2011-ci il iyunun 11-də isə ABŞ-ın Texas ştatı Ermənistan tərəfindən Xocalıda çox ağır cinayət törədilməsi faktını tanımışdır. Ştatın Nümayəndələr Palatası tərəfindən qəbul edilmiş 535 nömrəli qətnamədə Azərbaycanın Xocalı şəhərinin dinc sakinlərinin Ermənistan silahlı qüvvələri tərəfindən qırğına məruz qalması pislənilir.

Bu prosesin davamı olaraq 2012-ci il fevralın 22-də Nyu-Cersi ştatı, daha sonra isə Corciya ştatı Xocalı qətliamı ilə bağlı qətnamə qəbul etmişdir. Corciya ştatının Nümayəndələr Palatasında 1594 sayılı qətnamə Azərbaycan və türk diasporunun həyata keçirdiyi kampaniya nəticəsində qəbul edilmişdir. 2012-ci il martın 23-də isə daha bir Amerika ştatı - Men ştatının Nümayəndələr Palatası Xocalı soyqırımının 20-ci ildönümü ilə əlaqədar qətnamə qəbul etmişdir.

Xocalı soyqırımının beynəlxalq aləmdə tanınması 2013-cü ildə daha geniş vüsət aldı. Belə ki, yanvarın 28-də Nyu-Meksiko ştatının əvvəlcə senat, sonra isə Nümayəndələr Palatasında Xocalı soyqırımının tanınmasına dair qətnamə qəbul edilmişdir. Bunun ardınca, ABŞ-ın Arkanzas ştatının Nümayəndələr Palatası fevralın 8-də, senatı isə fevralın 11-də, fevralın 25-də isə Missisipi ştatı Xocalı soyqırımına dair qətnamələr qəbul etmişdir. Daha sonra martın 4-də Oklahoma ştatı, 8-də İndiana ştatı, 18-də Pensilvaniya ştatının Baş Assambleyası və Tennesi ştatının qanunverici orqanının Nümayəndələr Palatasında, aprelin 3-də Vest Virciniya ştatının qanunverici orqanının Nümayəndələr Palatasında Xocalı faciəsinin 21-ci ildönümü ilə bağlı qətnamə qəbul edilmiş, mayın 3-də isə Konnektikut ştatının Baş Assambleyası Xocalı qətliamını rəsmən tanımışdır.

2015-ci ilin fevralında Arizona ştatının Senatı (yuxarı palata) Xocalı hadisələrini soyqırımı kimi tanıyan qətnamə qəbul etmiş, mart ayında isə Yuta ştatının qubernatoru tərəfindən Xocalı qətliamının tanınması ilə bağlı sənəd imzalanmışdır. 2016-cı ildə ABŞ-ın Nebraska, Havay, Montana və Aydaho ştatları Xocalı soyqırımının tanınması ilə bağlı xüsusi bəyannamə imzalamış və bununla da ABŞ-da Xocalı soyqırımını tanıyan ştatların sayı 21-ə çatmışdır.

2011-ci il dekabrın 20-də Meksika Konqresinin Deputatlar Palatası erməni silahlı qüvvələri tərəfindən Azərbaycan

ərazilərinin işğalını, xüsusilə də Xocalıda soyqırımı törədilməsini kəskin pisləyən qərar qəbul etmişdir. 2012-ci il fevralın 1-də Pakistan Senati Xocalı soyqırımının tanınması barədə qətnamə qəbul etmişdir. Qətnamədə Xarici Əlaqələr Komitəsi ermənilər tərəfindən mülki əhaliyə qarşı törədilmiş soyqırımını pisləmişdir. Latin Amerikası ölkələri arasında Meksikadan sonra Kolumbiya Senati da 2012-ci il aprelin 23-də Xocalıda baş verən hadisələrə soyqırımı kimi qiymət vermişdir. Bütün bunlarla yanaşı, may ayının 28-də İordaniya Senati Xocalı soyqırımı ilə əlaqədar bəyanat qəbul etmiş, iyunun 13-də Peru parlamenti, iyulun 30-da isə Kolumbiya Konqresinin Nümayəndələr Komitəsi də Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi və Xocalı soyqırımına dair qərarlar qəbul etmişdir.

Bunun ardınca, həmin il avqustun 13-də Panama Milli Assambleyasında “Ermənistan silahlı qüvvələri tərəfindən Azərbaycan ərazilərinin işğal edilməsi”nə dair 4 sayılı qətnamə qəbul edilmişdir. Sənəddə azərbaycanlılara qarşı Xocalıda təcavüzkar ölkə tərəfindən törədilmiş soyqırımı qətiyyətlə pislənilmiş, həmçinin BMT Təhlükəsizlik Şurasının məlum dörd qətnaməsinə əməl edilməsi üçün Ermənistan Respublikası hökumətinə çağırış ifadə edilmişdir.

2014-cü il yanvarın 17-də Honduras Milli Konqresi Azərbaycan ərazilərinin işğalı və Xocalı soyqırımını tanıyan 333-2013 sayılı Qərar qəbul etmişdir. Honduras Milli Konqresinin qəbul etdiyi bu qərar Konqresin Prezidenti və katibləri tərəfindən təsdiq edilmiş, 2014-cü ilin 24 yanvar tarixində Honduras Respublikasının Prezidenti və xarici işlər naziri tərəfindən təsdiq edildikdən sonra, 2014-cü ilin 13 fevral tarixində ölkənin rəsmi mətbuat orqanı olan “The Gazette” mətbu orqanında dərc edilərək qüvvəyə minmiş və ölkənin qanunu statusunu almışdır.

2014-cü il sentyabrın 1-də Sudan Respublikası Milli Assambleyasının xarici əlaqələr komitəsinin qəbul etdiyi sənəddə 1992-ci ilin fevralında Xocalı şəhərində mülki Azərbaycan əhəlisinə qarşı Ermənistan silahlı qüvvələri tərəfindən törədilmiş qətlə soyqırımı aktı və insanlığa qarşı cinayət kimi tanınmışdır. Sənəddə Xocalıda mülki insanların öldürülməsi və Ermənistanın Azərbaycana qarşı təcavüzü pislənilir və BMT Təhlükəsizlik Şurasının 822, 853, 874 və 884 sayılı qətnamələrinə istinad olunaraq, Ermənistan silahlı qüvvələrinin işğal edilmiş Azərbaycan

ərazilərindən dərhal, tam və qeyd-şərtsiz çıxarılması tələb edilir. Eyni zamanda, sənəddə Xocalı soyqırımı qurbanlarının və onların qohumlarının mənəvi və maddi itkilərə görə ədalətli və hüquqi əsasda təzminat almaq hüququ da tanınır.

Xocalı soyqırımının dünya miqyasında tanıtılması istiqamətində ardıcıl fəaliyyət bundan sonra da davam etdirilmiş və məsələ Avropa ölkələrinin parlamentlərində də müzakirə olunaraq siyasi sənədlər qəbul edilmişdir. 2013-cü il fevralın 12-də Rumıniya parlamentində Demokrat Liberal Partiyası fraksiyası tərəfindən “Dağlıq Qarabağ münaqişəsi” adlı siyasi bəyanat verilmişdir. Siyasi bəyanatı sözügedən fraksiyadan deputat Luçian Militaru parlamentin kürsüsündən səsləndirmiş və Xocalı şəhərində xüsusi amansızlıqla azərbaycanlılara qarşı qırğın törədildiyini qeyd edərək, soyqırımı qurbanları haqda məlumat vermiş, beynəlxalq ictimaiyyət tərəfindən bu aktın insanlıq əleyhinə cinayət kimi tanınmasının vacibliyini vurğulamışdır.

Çexiya Respublikası Avropa İttifaqının üzvləri arasında dinc Xocalı sakinlərinin qətləməsinə görə Ermənistanı rəsmən pisləyən və bu hərəkətləri insanlığa qarşı cinayət kimi tanıyan ilk dövlət olmuşdur. 2013-cü il fevralın 7-də ölkənin ali qanunvericilik orqanının Deputatlar Palatasının Beynəlxalq Əlaqələr Komitəsi 21 il əvvəl “erməni hərbi bölmələri tərəfindən Azərbaycanın işğal olunmuş Xocalı şəhərində 613 müdafiəsiz dinc sakinin vəhşicəsinə qətlə yetirilməsi ilə törədilmiş qırğına görə” adlı qətnaməni yekdilliklə qəbul etmişdir. Çexiya bu qətnamə ilə Dağlıq Qarabağ regionunu Azərbaycan Respublikasının tərkib hissəsi kimi, Ermənistanı isə bu ərazini işğal etmiş, Xocalıda ən ağır cinayətin törədilməsində təqsirkar olan dövlət kimi tanıdığını bir daha rəsmən təsdiq etmişdir.

Daha sonra Bosniya və Herseqovinanın Parlament Məclisinin Xalqlar Palatasının 2013-cü il fevralın 26-da keçirilən iclasında mütləq səs çoxluğu ilə Ermənistanın Azərbaycana təcavüzü və Xocalı soyqırımına dair rəsmi sənəd – “Azərbaycan Respublikasının suverenliyinin və ərazi bütövlüyünün tanınması və hörmət olunması” adlı qətnamə qəbul olunmuşdur. Bütün bunlarla yanaşı, 2015-ci il yanvarın 29-da İsrail Prezidenti Reuven Rivlin BMT-nin Baş Məclisində Beynəlxalq Holokost Qurbanlarını Anma Günü ilə əlaqədar keçirilən tədbirdəki

çıxışında dünyada törədilən soyqırımları və kütləvi qətilər barədə danışarkən Xocalı soyqırımını da qeyd etmişdir.

2017-ci il yanvarın 11-də Cibuti Respublikasının Milli Assambleyasının (Parlament), fevralın 2-də isə Pakistan İslam Respublikasının Milli Assambleyası xarici əlaqələr üzrə daimi komitəsinin qəbul etdiyi qətnamələrdə Azərbaycan torpaqlarının Ermənistan tərəfindən işğalı qeyd edilir. Sənədlərdə 1992-ci il fevralın 26-da Ermənistan silahlı qüvvələri tərəfindən Azərbaycanın Xocalı şəhərində dinc əhaliyə qarşı törədilmiş qətliam soyqırımını aktı və insanlıq əleyhinə cinayət kimi tanınır, günahkarların müvafiq beynəlxalq qanunlara uyğun olaraq cəzalandırılmalı olduğu bəyan edilir. Qəbul edilən sənədlərdə BMT Baş Assambleyasının və Təhlükəsizlik Şurasının, eləcə də digər beynəlxalq təşkilatların Ermənistan silahlı qüvvələrinin Azərbaycanın işğal olunmuş ərazilərindən dərhal, tam və qeyd-şərtsiz çıxarılmasına dair qətnamələrinin yerinə yetirilməsi tələb edilir. Eyni zamanda, sənəddə beynəlxalq ictimaiyyət və beynəlxalq təşkilatlar bu qərarların yerinə yetirilməsi üçün Ermənistana təzyiq göstərməyə çağırılır.

Beləliklə, Xocalı soyqırımının tanınması və soyqırımına siyasi qiymət verilməsi istiqamətində görülən işlər artıq daha ciddi nəticələr vermiş və bu proses genişlənməkdə davam edir. Heç şübhəsiz, bütün bunlar Azərbaycan dövlətinin apardığı mühüm işlərin nəticəsidir və Ermənistanın ölkəmizə qarşı təcavüzünün dünya ictimaiyyətinə çatdırılması baxımından böyük əhəmiyyət kəsb edir.

Ermənistan dövlətin yürütdüyü təcavüzkar siyasət artıq 25 ildir ki, dünya ictimaiyyətinin gözü qarşısında həyata keçirilir. Monoetnik dövlət yaratmağa nail olan Ermənistan rəhbərliyi silahlı təcavüz nəticəsində Dağlıq Qarabağı (4,4 min km²), bu bölgənin hüduqlarından kənarında yerləşən Laçın, Kəlbəcər, Ağdam, Füzuli, Cəbrayıl, Qubadlı və Zəngilan rayonlarını işğal etmişdir. Bütün bu ərazilər ermənilər tərəfindən etnik təmizləməyə məruz qalmışdır. Belə ki, Ermənistanın ərazi iddiası obyektı olan Dağlıq Qarabağın erməni icmasının “öz müqəddəratını təyin etmək” cəhdi kimi qələmə verdiyi bu proses Azərbaycanın işğal olunmuş ərazilərindən 1 milyondan çox əhalinin (ümumi əhalinin 15 faizi) öz torpağında qaçqın və məcburi köçkün vəziyyətinə

düşməsinə gətirib çıxardı.

Bütün dövrlərdə olduğu kimi, ermənilərin həyata keçirdiyi bu işğalçılıq siyasəti kütləvi qırğınlarla müşayiət olunmuşdur. Belə ki, 1988-1993-cü illərdə Ermənistanın hərbi təcavüzü nəticəsində 20 000 nəfərdən çox azərbaycanlı həlak olmuş, 100 000 nəfərdən çoxu yaralanmış, 50 000 nəfər isə müxtəlif dərəcəli xəsarət alaraq əlil olmuşdur. Eyni zamanda, dövlət terrorizmi və soyqırımı siyasəti yeridən Ermənistan və işğal olunmuş ərazilərdəki separatçı rejim tərəfindən ümumilikdə, müxtəlif səpkili (sərnişin avtobuslarında, sərnişin və yük qatarlarında, Bakı Metropolenində, hava nəqliyyatında, sərnişin daşıyan dəniz bərəsində, yaşayış məntəqələrində, mülki və dövlət obyektlərində) 373 terror aktı törədilmişdir ki, nəticədə 1200 nəfər həlak olmuş, 1705 nəfər yaralanmışdır.

Hazırda Azərbaycan ərazisinin 20 faizi Ermənistan silahlı qüvvələrinin işğalı altındadır. İşğal nəticəsində 900-ə yaxın yaşayış məntəqəsi, 22 muzey və 4 rəsm qalereyası, tarixi əhəmiyyəti olan 9 saray, nadir tarixi əhəmiyyətli 40 min muzey sərəvəti və eksponatı, 44 məbəd və 9 məscid dağıdılmış, talan edilmiş və yandırılmışdır. Bundan əlavə, 927 kitabxanada 4,6 milyon kitab və qiymətli tarixi əlyazmalar məhv edilmişdir. Sonadək dəqiqləşdirilməmiş məlumatlara görə, mənəvi-psixoloji zərbələrdən əlavə, Azərbaycan iqtisadiyyatına təxminən 320 milyard ABŞ dollarından çox ziyan dəymişdir.

Beynəlxalq hüquqa görə soyqırımı sülh və insanlıq əleyhinə yönələn əməldir və ən ağır cinayət hesab edilir. Bu barədə BMT Baş Məclisinin 1948-ci il 9 dekabr tarixli 260 (III) sayılı qətnaməsi qəbul edilmiş və 1951-ci il yanvarın 12-dən qüvvəyə minən "Soyqırımı cinayətinin qarşısının alınması və cəzalandırılması" konvensiyasında soyqırımı cinayətinin hüquqi əsası təsbit olunmuşdur. Ermənistanın Azərbaycana qarşı təcavüzü zamanı həmin konvensiyada təsbit edilmiş soyqırımı cinayətini təşkil edən bütün əməllər azərbaycanlılara qarşı tətbiq olunmuşdur. Ermənistanın bu cinayətkar siyasətinin davamlılığını sübut edən faktlardan biri də budur ki, təkcə XX əsrdə azərbaycanlılar 4 dəfə - 1905-1906-cı, 1918-1920-ci, 1948-1953-cü və nəhayət, 1988-1993-cü illərdə erməni millətçiləri tərəfindən törədilən soyqırımı və etnik təmizləmələrə məruz qalmışdır.

Yuxarıda göstərilən faktlar işğalçı Ermənistanın təcavüzkar siyasətini ifşa edir. Ona görə də Azərbaycan dövləti bu konvensiyanı rəhbər tutaraq Ermənistan Respublikasına qarşı BMT-nin beynəlxalq məhkəməsində iddia qaldırmaq üçün bütün hüquqi əsaslara malikdir. Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin Xocalı soyqırımının iyirminci ildönümü haqqında imzaladığı sərəncamda deyilir ki, “Azərbaycanlılara qarşı erməni şovinist dairələrinin XIX-XX əsrlərdə mərhələ-mərhələ həyata keçirdiyi etnik təmizləmə siyasətinin tərkib hissəsi olan Xocalı soyqırımı haqqında həqiqətlər dünya ictimaiyyətinə, xarici ölkələrin parlamentlərinə çatdırılmalı, Azərbaycan xalqının və ümumən insanlığın əleyhinə yönəldilmiş bu son dərəcə ağır hərbi cinayət beynəlxalq miqyasda öz hüquqi-siyasi qiymətini almalıdır”.

ХОДЖАЛИНСКИЙ ГЕНОЦИД: ПРИЧИНЫ, ПОСЛЕДСТВИЯ И ПРИЗНАНИЕ НА МЕЖДУНАРОДНОЙ АРЕНЕ.

ТЕРРИТОРИАЛЬНЫЕ ПРИТЯЗАНИЯ И ВОЕННАЯ АГРЕССИЯ АРМЕНИИ ПРОТИВ АЗЕРБАЙДЖАНА В КОНЦЕ XX ВЕКА.

Во второй половине 80-х годов XX столетия армяне, воспользовавшись ситуацией, сложившейся для осуществления идеи «великой Армении» с помощью своих покровителей в ближнем и дальнем зарубежье, вновь выдвинули территориальные притязания в отношении нагорно-карабахского региона Азербайджана. Всякий раз территориальные притязания в отношении Нагорного Карабаха выдвигались со стороны, именно «благодаря» пропаганде, подстрекательству и под давлением Армении.

Когда начались события 1988 года, в первое время в соответствии с планом, готовившимся на протяжении долгого времени армянскими политиками и их покровителями, пытавшимися обострить ситуацию до предела и перетянуть общественное мнение на свою сторону, под предлогом экономического отставания области, проводились длительные забастовки, останавливались предприятия, организовывались массовые митинги для присоединения Нагорного Карабаха к Армении.

Однако, последующие события показали, что выдвинутый армянскими политиками и их покровителями в Центре фальшивый тезис о социально-экономическом отставании НКАО является лишь предлогом, основная же цель заключалась в территориальных притязаниях Армении против Азербайджана.

Уже во второй половине года ситуация настолько осложнилась, что было совершено вооруженное нападение на азербайджанское население НКАО. Так, в конце августа и начале сентября произошло массовое нападение армян на Кярджахан и Ходжалы. 18 сентября армяне силой изгнали из Ханкенди до 15 тысяч проживавших в городе

азербайджанцев, их дома были сожжены.

Одновременно, 1 декабря 1989 года Верховный совет Армянской ССР, грубо нарушив суверенитет Азербайджана, принял противоречившее Конституции постановление о присоединении НКАО к Армянской ССР. Крайне серьезные, непростительные ошибки и проармянская позиция советского руководства привели к постепенному обострению ситуации в конце 1990- начале 1991 года, армянская агрессия в НКАО и приграничных с Арменией регионах Азербайджана получила еще более широкие масштабы.

В результате террористических актов, совершенных в эти годы в пассажирских поездах Москва-Баку, автобусах, следовавших по маршрутам Тбилиси-Баку, Тбилиси-Агдам, Агдам-Шуша, Агдам-Ходжалы, были убиты сотни азербайджанцев. Тысячи азербайджанцев стали жертвами захватнической политики армян, которым покровительствовали правящие круги СССР. К сожалению, в начале событий армянским сепаратистам не был дан отпор, что постепенно обострило ситуацию. В итоге, с помощью направленных из Армении вооруженных отрядов и военной техники были совершены еще более кровавые преступления против азербайджанцев, что привело к разрастанию конфликта и превращению его в крупномасштабную войну.

С 1991 года напряженность происходящих в нагорной части Карабаха событий постепенно возрастала. В июне-декабре того года в результате нападения армянских вооруженных сил на ходжавендское село Гарадаглы и село Мешели Аскеранского района 12 человек были убиты, 15 – получили ранения. В августе и сентябре того же года в результате обстрела армянскими вооруженными отрядами автобусов Шуша-Джамилли, Агдам-Ходжавенд и Агдам-Гарадаглы 17 человек погибли, около 90 азербайджанцев получили ранения. В конце октября и в течение ноября 1991 года более 30 населенных пунктов в нагорной части Карабаха, в том числе наши стратегически важные села Туг, Имарет-Гервенд, Сырхавенд, Мешели, Джамилли, Умудлу, Гарадаглы, Кяркиджахан и др., были разрушены, разграблены и сожжены армянами.

С начала 1992 года армянская армия оккупировала один за другим последние азербайджанские населенные пункты в нагорной части Карабаха. Так, 12 февраля вооруженные силы Армении захватили Шушинские села Малыбейли и Кушчулар. Во время продолжавшегося с 13 по 17 февраля вооруженного нападения на село Гарадаглы Ходжавендского района 118 человек (дети, женщины старики) были взяты в плен, 33 человека расстреляны армянами, одновременно, убитые и раненные были вместе зарыты в хозяйственной яме. 68 человек из числа взятых в плен были безжалостно убиты, а 50 человек с большим трудом освобождены из плена. 18 человек из числа освобожденных впоследствии скончались от полученных неизлечимых ран. Чудовищное обхождение с содержащимися в плену, вандализм в отношении их, отсечение людям голов, закапывание заживо, выдергивание зубов, содержание без хлеба и воды, убийство под пытками являлось самым тяжким преступлением против человечности. В селе Гарадаглы были убиты по 4 человека в каждой из 2 семей, 42 семьи потеряли кормильца, около 140 детей остались сиротами. В целом, в этом селе, население которого подверглось настоящему геноциду со стороны армян, был убит 91 человек, то есть, каждый десятый житель села.

**ХОДЖАЛИНСКИЙ ГЕНОЦИД –
САМОЕ ТЯЖКОЕ ПРЕСТУПЛЕНИЕ,
СОВЕРШЕННОЕ АРМЯНАМИ ПРОТИВ
АЗЕРБАЙДЖАНЦЕВ В КОНЦЕ XX ВЕКА.**

Геноцид, учиненный армянами в конце XX столетия в Ходжалы, расценивается как одно из самых тяжких преступлений, доселе совершенных против человечества. Ходжалинская трагедия ничем не отличается от таких страшных трагедий, как Хатынь, Лидица, Орадур, Холокост, Сонгми, Руанда и Сребреница, которые никогда не сотрутся из исторической памяти. Упомянутые события вошли в историю войн как геноцид против мирного населения и вызвали широкий резонанс во всем мире.

Город Ходжалы, как стратегически важная территория

в нагорно-карабахском регионе Азербайджана, мешал захватническим планам армян, так как находился в 12 км северо-восточнее Ханкенди, между дорогами Агдам-Шуша и Аскеран-Ханкенди. Один из моментов, повышавших значение города, заключался в том, что здесь находился единственный в Нагорном Карабахе аэропорт. Поэтому основная цель армянских вооруженных сил заключалась в осуществлении контроля за проходящей через Ходжалы дорогой Аскеран-Ханкенди и в захвате находящегося в городе аэропорта.

Кроме того, в ходе совершения Ходжалинского геноцида, учиненного с особой жестокостью, армяне поставили цель стереть с лица земли это древнее поселение Азербайджана. Ведь Ходжалы, как одна из территорий Азербайджана, относящихся к древнему периоду, отличался историческими и культурными памятниками. Ходжалы, население которого состояло из азербайджанцев и превышало 7 тысяч человек (территория: 926 кв.км.), являлся крупнейшим и древним поселением в окружении армянских сел. Древние исторические памятники сохранялись здесь до нашего времени.

Как известно, недалеко от Ходжалы находились образцы Ходжалы-Гядабейской культуры, относящиеся к XIV-VII векам до нашей эры. В феврале 1992 года армянские вооруженные силы при помощи принадлежавшего советской армии 366-го мотострелкового полка, учинив чудовищную расправу над населением Ходжалы, прибегли также к таким омерзительным действиям, как заметание следов, являющееся самым презренным этапом геноцида, разрушили ходжалинские памятники, являвшиеся образцами уникальных памятников не только для азербайджанского народа, но и всего человечества.

Еще за 4 месяца до трагедии, то есть, с октября 1991 года все автомобильные дороги, ведущие в город были закрыты, Ходжалы фактически оказался в окружении. Кроме того, со 2 января прекратилась подача электроэнергии в Ходжалы. Таким образом, связь Ходжалы с другими регионами Азербайджана прекратилась, оставался единственный вид транспорта – вертолет. Однако, спустя несколько месяцев

прервалось и вертолетное сообщение с Ходжалы. То есть, 28 января 1992 года вертолет МИ-8, летевший из Агдама в Шушу, не долетел до города и был сбит над селом Халфали ракетой, выпущенной со стороны Ханкенди, погибли находившиеся в нем 3 члена экипажа и 41 пассажир. Вслед за этим армянская армия оккупировала один за другим последние азербайджанские населенные пункты в Карабахе. В конце 1991 года более 30 населенных пунктов в нагорной части Карабаха, в том числе Туг, Имарет-Гервенд, Сырхавенд, Мешели, Джамилли, Умудлу, Кяркиджахан и другие стратегически важные азербайджанские села были разрушены, разграблены и сожжены армянами.

В ночь с 25 на 26 февраля 1992 года армянские вооруженные силы 10 танками, 16 бронетранспортерами, 9 боевыми машинами пехоты, 180 военными специалистами и многочисленной живой силой расположенного в Ханкенди 366-го мотострелкового полка, входившего в 23-ю дивизию 4-й армии бывшего СССР, окружили Ходжалы. Совершив нападение на город с применением самого современного оружия, армяне разрушили город Ходжалы до основания. Город был полностью разрушен, сожжен с использованием многочисленной тяжелой техники, а жители убиты с особой жестокостью. Большинство среди них составляли люди, которым отсекали головы, выкололи глаза, содрали кожу, заживо сожгли.

В результате геноцида по официальным данным были убиты 613 человек, в том числе 63 ребенка, 106 женщин, 70 стариков. Из них:

- 8 семей полностью истреблены;
- 56 человек убиты под пытками;
- в 27 семьях остался лишь 1 член;
- 25 детей потеряли обоих родителей;
- 130 детей потеряли одного из родителей;
- 230 семей потеряли кормильца;
- 487 человек стали инвалидами (из них 76 были несовершеннолетними);
- 1275 человек были взяты в плен;
- 1165 заложников были освобождены;

- о 150 человек до сих пор нет никаких сведений.

После неравных боев находившиеся в Ходжалы силы самообороны, сражаясь до последнего человека, оказали врагу серьезное сопротивление. Это само по себе являлось самым ярким примером большого героизма, проявленного людьми, защищавшими город в тот период. Около 3000 человек из числа безоружного гражданского населения Ходжалы, оказавшегося в окружении армянских сел во время нападения на город, покинули его, чтобы спастись от врага. К сожалению, в тот период Ходжалы не было оказано никакой помощи, поэтому, можно сказать, значительной части этого населения не удалось спастись от армянского варварства.

Как выясняется из материалов следствия, в команду руководившего наступлением Сейрана Оганяна, являвшегося министром обороны Армении, а также командиром 3-го батальона 366-го полка Евгения Набоких дополнительно входили более 50 армянских офицеров и прапорщиков.

Наряду с этим, несочетающаяся с человечностью и невиданная жестокость армяно-русских объединенных вооруженных сил против азербайджанского населения Ходжалы спустя короткое время после этого события нашла отражение на страницах самых влиятельных органов печати мира. Журнал «Valer actuel», выходящий во Франции, где армянское лобби осуществляет широкую деятельность, сообщая в номере за 14 марта 1992 года о самой современной технике и наемных отрядах армян, писал: «В этом «автономном регионе» армянские воинские формирования вместе с прибывшими с Ближнего Востока обладают самой современной военной техникой, в том числе вертолетами. АСАЛА располагает военными лагерями, складами оружия и боеприпасов в Ливане и Сирии. Армяне истребили карабахских азербайджанцев, учинили погромы более чем в 100 мусульманских селах».

Кроме того, французская газета «Le Monde» в номере за 14 марта 1992 года писала о совершенных армянами злодеяниях: «Побывавшие в Агдаме иностранные журналисты видели среди убитых в Ходжалы женщин и детей три трупа с содранной кожей на голове и вырванными ногтями. Это –

реальность, а не азербайджанская пропаганда».

Английская газета «The Sunday Times» в номере за 1 марта 1992 года так описывала совершенные армянами злодеяния языком оставшихся в живых ходжалинцев: «Армянские солдаты истребили сотни семей. Оставшиеся в живых говорят, что армяне расстреляли более 450 азербайджанцев, в основном женщин и детей. Сотни, может быть, тысячи людей пропали без вести. Разия Асланова, оказавшаяся в Агдаме вместе с другими женщинами и детьми, бежавшими из Ходжалы, говорит, что по ним непрерывно стреляли. Людей заживо сжигали, сдирали кожу на голове. Она сообщила, что муж, деверь и зять были убиты, а дочь пропала без вести». Кроме того, основательные факты о широкомасштабном наступлении армянских вооруженных сил на Ходжалы с применением современной военной техники, а также истреблении сотен семей отражены и на страницах газет «Washington Post» (США) за 28 февраля, «The Sunday Times» (Великобритания) за 8 марта, «Krua l'Eveneman» (Франция) за 25 марта 1992 года и ряда периодических изданий.

Даже в российской печати имели место статьи, подтверждающие армянскую жестокость. Так, в номере газеты «Известия» за 13 марта 1992 года языком русского военнослужащего изложена следующая информация: «Майор Леонид Кравец: Своими глазами увидел около 100 трупов на возвышенности. Один из парней лежал без головы, повсюду были видны трупы женщин, детей и стариков, убитых с особой жестокостью». В сообщении Российского правоохранительного центра «Мемориал», подтверждающем на фактах злодеяния, совершенные армянами в Ходжалы, даже нашел отражение факт о том, что в течение четырех дней в Агдам доставлялись тела убитых в Ходжалы 200 азербайджанцев, что десятки трупов подверглись осквернению. В Агдаме была проведена судебно-медицинская экспертиза 181 трупа (130 мужчин и 51 женщина, в том числе 13 детей). В ходе экспертизы было установлено, что смерть 151 человека наступила в результате пулевых, 20 человек – в результате осколочных ранений, 10 человек были убиты тупым предметом. Кроме того, английская газета «Financial

Times» в номере за 14 марта 1992 года писала о том, что в состав русской армии входили армяне: «Генерал Поляков сообщил, что 103 армянских военнослужащих из 366-го полка остались в Нагорном Карабахе».

Кроме того, во время вывода 366-го мотострелкового полка бывшего СССР из Ханкенди армянам незаконно были переданы 25 танков, 87 бронетранспортеров, 28 боевых машин пехоты, 45 систем пушечной артиллерии. Так, следствием доказано, что во время нападения на Ходжалы в 3-м батальоне 366-го мотострелкового полка находились десятки армянских офицеров и прапорщиков. Для того, чтобы замести следы в Ходжалинском геноциде, 2 марта 1992 года 336-й мотострелковый полк, принадлежавший бывшей советской армии, был переведен в грузинский город Вазиани, а 10 марта данный полк был расформирован, а его личный состав и военная техника переведены в другие воинские части.

При совершении геноцида в отношении жителей Ходжалы данные вооруженные формирования убили 111 человек в Ходжалы, преследуя жителей Ходжалы, которым удалось бежать из окружения, – 16 человек в Кятикском лесу, 130 человек – по дороге в Нахчываник, 23 человека – в окрестностях Гарагая, 23 человека – недалеко от села Дахраз, 8 человек – в направлении Шелли, 6 человек – на 86-м километре Аскеранской асфальтированной дороги и др. местах, 18 человек из числа взятых в плен были убиты с особой жестокостью под пытками в Отделе внутренних дел Аскеранского района. В результате внешнего обследования трупов, заключений судебно-медицинских экспертиз, показаний жителей Ходжалы, которым удалось выйти из окружения, были установлены факты невыносимых пыток, злодеяний, совершенных армянами и военнослужащими 366-го полка против азербайджанцев.

Во время этой агрессии азербайджанские пленные и заложники, содержавшиеся в Нагорном Карабахе и на других оккупированных территориях Азербайджана, а также в Армении, подвергались невыносимым пыткам, часть их была убита и изувечена. Прокуратура и другие правоохранительные

органы возбудили уголовные дела и провели расследования в связи с фактами совершенных армянами таких тяжких преступлений, как убийство и изувечение под невыносимыми пытками части азербайджанских пленных и заложников, содержащихся армянскими вооруженными силами с 1988 года в Нагорном Карабахе и на других оккупированных территориях Азербайджана, а также на территории Армении, совершение диверсионных и террористических актов, принудительное выселение населения, разрушение материальных ценностей, исторических культурных памятников в населенных пунктах.

Следствием было установлено, что в деянии, совершенном армянскими вооруженными силами совместно с военнослужащими дислоцированного в Ханкенди 366-го полка бывшего СССР, есть состав преступления геноцида, предусмотренного конвенцией Генеральной Ассамблеи Организации Объединенных Наций «О предупреждении преступления геноцида и наказании за него» от 9 декабря 1948 года и статьей 103 УК Азербайджанской Республики.

Кроме того, при изучении уголовного дела было установлено, что вооруженные формирования Армении, вооруженные формирования в Нагорном Карабахе и военнослужащие дислоцированного в Ханкенди 366-го полка бывшей советской армии, учинившие Ходжалинский геноцид, не соблюдали норм международного права. В особенности, были грубо нарушены предусмотренные соответствующими статьями Женевских конвенций «Об улучшении участи раненых и больных в действующих армиях», «Об обращении с военнопленными» и «О защите гражданского населения в военное время» от 12 августа 1949 года требования о запрещении таких действий, как посягательство на жизнь и физическую неприкосновенность лиц, которые непосредственно не принимают участия в военных действиях, в том числе убийства, увечья, жестокое обращение, пытки и истязания, взятие заложников, посягательство на человеческое достоинство, в частности, оскорбительное и унижающее обращение в тех или иных обстоятельствах.

Были приняты решения о привлечении 38 человек –

военнослужащих 366-го полка и других лиц, участие которых в Ходжалинском геноциде полностью доказано, как лиц, обвиняемых в совершении преступлений, предусмотренных статьей 103 УК Азербайджанской Республики, предусматривающей ответственность за геноцид, а также статьями 107 (депортация или принудительное переселение населения), 113 (применение пыток), 115.4 (нарушение законов и обычаев войны) УК, суды избрали в отношении их меру пресечения в виде заключения под стражу, соответствующие документы были переданы в Национальное бюро Интерпола в Азербайджанской Республике для осуществления их международного розыска.

В ходе следствия в связи с Ходжалинским геноцидом 2213 человек были допрошены в качестве свидетелей и пострадавших, проведено более 800 экспертиз. В генеральные прокуратуры Российской Федерации, республик Узбекистан и Казахстан были направлены представления об оказании правовой помощи, связанной с предоставлением списка погибших и раненых военнослужащих 366-го полка, захватом армянами или передачей им военной техники, а также получением сведений в связи с обстрелом азербайджанских населенных пунктов принадлежавшей 366-му полку военной техникой и другими вопросами.

Продолжаются следственно-оперативные мероприятия по сбору материалов, доказывающих участие командира 2-го батальона 366-го полка Сейрана Оганяна (до октября 2016 года занимал должность министра обороны Республики Армения), командира 3-го батальона 366-го полка Евгения Набоких и других в совершении Ходжалинского геноцида, привлечению их в качестве лиц, обвиняемых в совершении преступлений, предусмотренных соответствующими статьями УК Азербайджанской Республики, а также установлению лиц, подвергших пленных и заложников пыткам, безжалостному обращению и жестоко расправившихся с ними, учинивших геноцид в Мешали, Гарадаглы, Баганис-Айрыме и других населенных пунктах, совершивших особо тяжкие преступления в результате принудительного выселения и депортации местного

населения азербайджанской национальности из мест из законного проживания.

ДОВЕДЕНИЕ ДО МИРА ПРАВДЫ О ХОДЖАЛИНСКОМ ГЕНОЦИДЕ.

Подлинная суть этого чудовищного геноцида, произошедшего на глазах всего мира, была раскрыта лишь после возвращения в 1993 году общенационального лидера Гейдара Алиева к политической власти. В феврале 1994 года Милли Меджлис Азербайджанской Республики дал Ходжалинскому геноциду политико-правовую оценку. Кроме того, Указом, подписанным общенациональным лидером Гейдаром Алиевым 26 марта 1998 года в связи с геноцидом, которому периодически подвергались азербайджанцы, 31 марта было объявлено Днем геноцида азербайджанцев.

В обращении 25 февраля 2002 года к азербайджанскому народу в связи с 10-й годовщиной Ходжалинского геноцида общенациональный лидер Гейдар Алиев раскрыл историко-политическую суть этой беспощадной массовой расправы: «Ходжалинская трагедия является продолжением и самой кровавой страницей политики этнической чистки и геноцида, которую армянские шовинисты и националисты проводили против азербайджанцев на протяжении почти 200 лет».

В настоящее время разоблачение зачинщиков этого геноцида и широкое информирование международной общественности определено как одно из основных направлений внешней политики Азербайджана. Кроме того, были предприняты шаги, направленные на доведение до мира правды о Ходжалы, распространение ее в международном сообществе, а также дачу объективной оценки этому геноциду.

Особого одобрения в этом контексте заслуживает работа, проводимая Фондом Гейдара Алиева, в частности, его президентом, послом доброй воли ЮНЕСКО и ИСЕСКО Мехрибан ханум Алиевой. Так, Фонд осуществляет предельно системную и последовательную деятельность в области доведения до мира фактов о Ходжалинском геноциде – одной из самых больших трагедий человечества.

Выставка фотоснимков и детских рисунков под названием «Жертвы агрессии», организованная 26 февраля 2007 года в Брюсселе по инициативе Фонда Гейдара Алиева, является продолжением работы по доведению этих реалий до международного сообщества. Для доведения до мировой общественности правды о геноциде Фонд 19-26 февраля того же года провел в Стамбуле и еще 25 провинциях Турции церемонии почтения памяти в рамках программы мероприятий под названием «Неделя Ходжалы». Кроме того, крайне важное значение представляла также научная конференция под названием «Ходжалинский геноцид и реальность в событиях 1915 года», проведенная 14 февраля 2008 года в Берлине для того, чтобы международное сообщество узнало о ходжалинской трагедии.

При поддержке Фонда Гейдара Алиева в 2012 году более чем в 100 точках мира была отмечена 20-я годовщина ходжалинской трагедии. На основе подготовленных Фондом пропагандистских материалов осуществляется цикл мероприятий, посвященных Ходжалинскому геноциду. Широкомасштабные мероприятия почтения памяти, организуемые в настоящее время Фондом Гейдара Алиева в отдельных странах и направленные на распространение правды о трагедии, успешно продолжают возглавляемым Лейлой ханум Алиевой представительством в Российской Федерации в рамках Молодежного форума Организации исламского сотрудничества за диалог и сотрудничество (МФ ОИС).

**ОРГАНИЗАЦИЯ ИСЛАМСКОГО
СОТРУДНИЧЕСТВА ЯВЛЯЕТСЯ
МЕЖДУНАРОДНОЙ ОРГАНИЗАЦИЕЙ,
ПРИЗНАВШЕЙ ХОДЖАЛИНСКУЮ
ТРАГЕДИЮ КАК ГЕНОЦИД.**

8 мая 2008 года, в годовщину оккупации Шуши вооруженными силами Армении, по инициативе главного координатора Молодежного форума Организации исламского сотрудничества по межкультурному диалогу Лейлы ханум Алиевой была учреждена кампания «Справедливость к

Ходжалы», стартовавшая в феврале 2009 года.

Основная цель международной информационной и агитационной кампании «Справедливость к Ходжалы» заключается в информировании мировой общественности в связи с Ходжалинским геноцидом, достижении дачи морально-политической оценки геноциду в международном сообществе и почтения памяти жертв этой кровавой расправы. В настоящее время эта кампания, направленная на достижение признания данной трагедии на моральном и политико-правовом уровне, успешно осуществляется во многих странах. Одновременно в результате соглашения, подписанного в июле 2009 года между МФ ОИС и ИСЕСКО, была достигнута договоренность о включении информации о ходжалинской трагедии в учебники по истории стран-участниц Организации исламского сотрудничества.

На состоявшейся 31 января 2010 года в столице Уганды Кампале VI сессии Парламентского союза государств-участников Организации исламского сотрудничества (ПС ОИС) с участием глав парламентских делегаций 51 страны по инициативе Форума была принята резолюция «О сотрудничестве между Молодежным форумом Организации исламского сотрудничества и Парламентским союзом Организации исламского сотрудничества».

В резолюции, принятой в рамках международной кампании «Справедливость к Ходжалы», ходжалинской трагедии была дана оценка как «массовая резня, учиненная над мирным населением со стороны армянских вооруженных сил» и «преступление против человечности». В резолюции также нашел отражение пункт, призывающий оказать международную кампанию «Справедливость к Ходжалы» полную поддержку как на национальном, так и на международном уровне. Это – первый документ, в котором международные организации признают ходжалинскую трагедию как «преступление против человечности».

На XIII сессии Совета ПС ОИС 19 января 2011 года в столице Объединенных Арабских Эмиратов Абу-Дабби в качестве поддержки международной кампании «Справедливость к Ходжалы» была принята Абу-Дабская

декларация, призывающая признать ходжалинскую трагедию как «массовое преступление, совершенное против человечности». Состоявшаяся 31 января 2012 года в индонезийском городе Палембанг VII сессия государств-участников ПС ОИС еще раз подтвердила поддержку международной кампании «Справедливость к Ходжалы». Постоянно принимаемая в последние годы резолюция под названием «Агрессия Республики Армения против Азербайджанской Республики» по инициативе форума была дополнена специальным пунктом. В разделе, посвященном ходжалинской трагедии, отмечается: «Конференция призывает парламенты стран-участниц с 2012 года (20-летие трагедии) признать массовую расправу, учиненную армянскими вооруженными силами над мирным азербайджанским населением и носившую характер геноцида, и требует привлечения к ответственности зачинщиков Ходжалинского геноцида».

Это признание явилось логичным результатом деятельности осуществляемой с 2009 года международной кампании «Справедливость к Ходжалы». Важно также отметить, что в числе международных документов, принятых в связи с конфликтом, в данной резолюции ходжалинской трагедии впервые была дана политико-правовая оценка на уровне акта геноцида. Если учесть, что Парламентский союз ОИС объединяет в своих рядах четверть парламентов мира и является одной из крупнейших межпарламентских международных структур, то данную резолюцию можно расценивать как документ, представляющий весьма важное значение для признания ходжалинской трагедии на международном уровне как составную часть политики геноцида, проводимую армянскими националистами против азербайджанского народа, и привлечения зачинщиков этого преступления к правовой ответственности.

На состоявшейся 15-17 ноября 2012 года в Джибути 39-й сессии Совета министров иностранных дел Организации исламского сотрудничества (СМИД ОИС) СМИД ОИС впервые признал ходжалинскую трагедию как акт геноцида. СМИД ОИС призвал страны-участниц и структуры ОИС к

активному участию и поддержке деятельности кампании, приложению усилий для признания данного акта геноцида на международном и национальных уровнях как преступления против человечности.

На проведенном 6-7 февраля 2013 года в столице Египта Каире 12-м саммите, являющемся высшим органом ОИС, с участием глав государств и правительств ходжалинская трагедия была признана как акт геноцида и преступление, совершенное против человечности. Состоявшаяся 9-11 декабря 2013 года в столице Гвинеи Конакри 40-я сессия СМВД ОИС, куда входят 57 стран, еще раз заявила о признании ходжалинской трагедии как акта геноцида. В проекте резолюции отведено место специальному пункту относительно кампании «Справедливость к Ходжалы». В данном пункте говорится: «СМВД ОИС приветствует международную информационную кампанию «Справедливость к Ходжалы» и призывает государства-членов к активному участию в работе кампании и принятию необходимых усилий для признания на национальном и международном уровне этого акта геноцида как преступления против человечности».

18-19 февраля 2014 года на 9-й сессии конференции ПС ОИС в столице Ирана Тегеране в резолюции под названием «Сотрудничество между Парламентским союзом ОИС и МФ ОИС» ходжалинская трагедия в очередной раз получила оценку как «акт геноцида и преступление, совершенное против человечности». 27-28 мая 2015 года СМВД ОИС еще раз подтвердил, что ходжалинская трагедия является актом геноцида. В резолюции, принятой на проведенной в Кувейте 47-й сессии Совета, государства-члены и структуры ОИС призываются к активному участию в кампании «Справедливость к Ходжалы», а также отмечается важность привлечения к ответственности зачинщиков ходжалинской трагедии.

В резолюции под названием «Сотрудничество между Молодежным форумом Организации исламского сотрудничества и ПС ОИС», единогласно принятой 25 января 2016 года на 11-й конференции ПС ОИС, ходжалинская трагедия была признана как акт геноцида и преступления против человечности. В резолюции также нашло отражение

положение, призывающее парламенты стран-участниц ОИС к принятию необходимых шагов для наказания преступников, учинивших Ходжалинский геноцид.

В этом году деятельности кампании «Справедливость к Ходжалы» исполняется 9 лет. В течение этого периода МФИК на различных уровнях проводил широкую работу для достижения поставленных кампанией целей. В этом контексте, для достижения дачи на международном уровне политико-правовой и моральной оценки Ходжалинскому геноциду Молодежный форум в качестве основного направления деятельности в рамках кампании наметил признание трагедии в международных документах как преступление против человечности и геноцида. В результате работы, проделанной в истекшие годы, в рамках ОИС на всех уровнях, в том числе на саммите глав государств, являющемся высшим органом ОИС, ходжалинская трагедия была признана как акт геноцида и преступление против человечности.

БОЛЕЕ ШИРОКОЕ ПРИЗНАНИЕ НА МЕЖДУНАРОДНОЙ АРЕНЕ ХОДЖАЛИНСКОЙ ТРАГЕДИИ КАК ГЕНОЦИДА.

Работа, проводимая в области признания геноцида и дачи резне политической оценки, приносит уже более серьезные результаты. Так, 14-я, 15-я и 16-я годовщины Ходжалинского геноцида были отмечены в России, Германии, США, Турции, Украине, Казахстане, Грузии, Кувейте и многих других странах мира. В феврале 2005-2007 годов вопрос, связанный с Ходжалинским геноцидом, широко обсуждался на специальных заседаниях Великого национального собрания Турции. А с 19 по 26 февраля 2011 года в отдельных городах Турции в рамках программы мероприятий под названием «Неделя Ходжалы» были проведены различные церемонии почтения памяти, акции, эти мероприятия продолжают каждый год. Данные мероприятия получили широкие масштабы и в ряде городов мира.

Первый шаг, направленный на признание Ходжалинского геноцида в США, был предпринят 25 февраля 2010 года. В

тот день Палата представителей штата Массачусетс приняла резолюцию о признании факта учинения расправы в Ходжалы. А 11 июня 2011 года американский штат Техас признал факт совершения Арменией крайне тяжкого преступления в Ходжалы. В принятой Палатой представителей штата резолюции номер 535 осуждается учинение армянскими вооруженными силами расправы над мирными жителями азербайджанского города Ходжалы.

Как продолжение данного процесса, 22 февраля 2012 года штат Нью-Джерси, а затем штат Джорджия приняли резолюции, связанные с ходжалинской резней. Резолюция номер 1594 была принята в Палате Представителей штата Джорджия в результате кампании, осуществленной азербайджанской и турецкой диаспорой. А 23 марта 2012 года Палата представителей еще одного американского штата – Мэн приняла резолюцию в связи с 20-й годовщиной Ходжалинского геноцида.

В 2013 году признание Ходжалинского геноцида на международной арене получило еще более широкий размах. Так, 28 января вначале в сенате, а затем в Палате представителей штата Нью-Мексико была принята резолюция о признании Ходжалинского геноцида. Вслед за этим Палата представителей и сенат американского штата Арканзас соответственно 8 и 11 февраля, а штат Миссисипи 25 февраля приняли резолюции относительно Ходжалинского геноцида. После этого, 4 марта в Генеральной ассамблее штата Оклахома, 8 марта – штата Индиана, 18 марта – штата Пенсильвания и в Палате представителей законодательного органа штата Теннесси, 3 апреля – в Палате представителей законодательного органа штата Западная Вирджиния была принята резолюция в связи с 21-й годовщиной ходжалинской трагедии, а 3 мая Генеральная ассамблея штата Коннектикут официально признала ходжалинскую резню.

В феврале 2015 года Сенат (верхняя палата) штата Аризона принял резолюцию, признающую ходжалинские события как геноцид, а в марте губернатор штата Юта подписал документ в связи с признанием ходжалинской резни. В 2016 году американские штаты Небраска, Гавайи, Монтана и Айдахо

подписали специальную декларацию в связи с признанием Ходжалинского геноцида, тем самым в США число штатов, признавших Ходжалинский геноцид, достигло 21.

20 декабря 2011 года Палата депутатов Конгресса Мексики приняла постановление, резко осуждающее оккупацию армянскими вооруженными силами территорий Азербайджана, в частности, учинение геноцида в Ходжалы. 1 февраля 2012 года сенат Пакистана принял резолюцию о признании Ходжалинского геноцида. В резолюции Комитет внешних связей осудил геноцид, совершенный армянами против гражданского населения.

В числе стран Латинской Америки сенат Колумбии вслед за Мексикой 23 апреля 2012 года расценил произошедшие в Ходжалы события как геноцид. Одновременно, 28 мая сенат Иордании принял заявление, связанное с Ходжалинским геноцидом, 13 июня парламент Перу, а 30 июля Комитет представителей Конгресса Колумбии также приняли постановления относительно армяно-азербайджанского, нагорно-карабахского конфликта и Ходжалинского геноцида.

Вслед за этим, в августе того же года, в Национальной ассамблее Панамы была принята резолюция номер 4 относительно «Оккупации армянскими вооруженными силами территорий Азербайджана». В документе решительно осуждается геноцид, совершенный в Ходжалы агрессивной страной против азербайджанцев, а также выражается призыв к правительству Республики Армения соблюдать известные четыре резолюции Совета Безопасности ООН.

17 января 2014 года Национальный конгресс Гондураса принял Постановление номер 333-2013, признающее оккупацию азербайджанских территорий и Ходжалинский геноцид (132). Данное постановление, принятое Национальным конгрессом Гондураса, было утверждено президентом и секретарями Конгресса, и после утверждения 24 января 2014 года Президентом и министром иностранных дел Республики Гондурас было опубликовано 13 февраля 2014 года в «The Gazette», являющемся официальным органом печати страны, вступило в силу и приобрело законный статус страны.

В документе, принятом 1 сентября 2014 года комитетом

внешних связей Национальной ассамблеи Республики Судан, резня, учиненная в феврале 1992 года в городе Ходжалы вооруженными силами Армении против гражданского населения Азербайджана, была признана как акт геноцида и преступления против человечности. В документе осуждаются убийство гражданских лиц в Ходжалы и агрессия Армении против Азербайджана, со ссылкой на резолюции Совета Безопасности ООН номер 822, 853, 874 и 884 выдвигается требование безотлагательного, полного и безоговорочного вывода армянских вооруженных сил с оккупированных территорий Азербайджана. Одновременно, в документе признается право жертв Ходжалинского геноцида и их родственников на получение контрибуции на справедливой и правовой основе за моральный и материальный ущерб.

Последовательная деятельность, направленная на признание Ходжалинского геноцида в мировом масштабе, продолжалась и после этого, вопрос обсуждался в парламентах европейских стран, были приняты политические документы. 12 февраля 2013 года фракция Либерально-демократической партии в парламенте Румынии приняла политическое заявление под названием «Нагорно-Карабахский конфликт». Депутат от упомянутой фракции Лучиан Милитару озвучил политическое заявление с трибуны парламента и, отметив, что в городе Ходжалы над азербайджанцами с особой жестокостью была учинена расправа, представил информацию о жертвах геноцида, подчеркнул важность признания международной общественностью данного акта как преступления против человечности.

Чешская Республика стала первым среди членов Европейского Союза государств, официально осудившим Армению за резню, учиненную над мирными жителями Ходжалы, и признавшим данные действия как преступление против человечности. 7 февраля 2013 года Комитет международных связей Палаты депутатов высшего законодательного органа страны единогласно принял резолюцию под названием «За расправу и безжалостное убийство 21 год назад армянскими вооруженными формированиями 613 беззащитных мирных жителей в

оккупированном азербайджанском городе Ходжалы». Данной резолюцией Чехия еще раз официально подтвердила, что признает Нагорно-Карабахский регион как составную часть Азербайджанской Республики, а Армению – как государство, оккупировавшее эту территорию, и виновное в совершении самого тяжкого преступления в Ходжалы.

Вслед за этим, на проведенном 26 февраля 2013 года заседании Палаты народов Парламентского собрания Боснии и Герцеговины, абсолютным большинством голосов был принят официальный документ относительно агрессии Армении против Азербайджана и Ходжалинского геноцида – резолюция под названием «Признание и уважение суверенитета и территориальной целостности Азербайджанской Республики». Наряду с этим, 29 января 2015 года Президент Израиля Реувен Ривлин в своем выступлении на мероприятии, проведенном в Генеральной ассамблее ООН в связи с Международным днем памяти жертв Холокоста, говоря о совершенных в мире геноцидах и массовых убийствах, отметил и Ходжалинский геноцид.

В резолюциях, принятых 11 января 2017 года Национальной Ассамблеей (парламентом) Республики Джибути, а 2 февраля этого года – постоянным комитетом по внешним связям Национальной Ассамблеи Исламской Республики Пакистан, отмечается оккупация Арменией азербайджанских земель. Резня, учиненная 26 февраля 1992 года вооруженными силами Армении против мирного населения в азербайджанском городе Ходжалы, признается в документе как акт геноцида и преступления против человечности, отмечается, что виновники должны быть наказаны согласно соответствующим международным законам. В принятых документах выражается требование о выполнении резолюций Генеральной Ассамблеи и Совета Безопасности ООН, а также других международных организаций относительно безотлагательного, полного и безоговорочного вывода вооруженных сил Армении с оккупированных территорий Азербайджана. Одновременно, в документе звучит призыв к международной общественности и международным организациям оказать на Армению

давление для выполнения данных решений.

Таким образом, работа, направленная на признание Ходжалинского геноцида и дачу ему политической оценки, уже принесла более серьезные результаты, причем данный процесс продолжает расширяться. Нет сомнения в том, что все это является результатом важной работы, проводимой Азербайджанским государством, и представляет большое значение с точки зрения доведения до мировой общественности агрессии Армении против нашей страны.

Вот уже 25 лет проводимая Арменией агрессивная политика осуществляется на глазах мировой общественности. В результате военной агрессии руководство Армении, добившееся создания моноэтнического государства, оккупировало Нагорный Карабах (4,4 тысячи км²), расположенные за пределами этого региона Лачинский, Кяльбаджарский, Агдамский, Физулинский, Джебраильский, Губадлинский и Зангиланский районы. Все эти территории подверглись этнической чистке со стороны армян. Так, данный процесс, который армянская община Нагорного Карабаха, являющегося объектом территориальных притязаний Армении, выдает за попытку «самоопределения», привел к тому, что более 1 миллиона человек с оккупированных территорий Азербайджана (15% всего населения) оказались в положении беженцев и вынужденных переселенцев на собственной земле.

Как это имело место во все времена, осуществляемая армянами захватническая политика сопровождалась массовыми расправами. Так, в 1988-1993 годах в результате армянской военной агрессии погибли более 20 000 азербайджанцев, свыше 100 000 человек были ранены, а 50 000, получив увечья различной степени, стали инвалидами. Одновременно, Арменией, проводящей политику государственного терроризма и геноцида, и сепаратистским режимом на оккупированных территориях были совершены 373 различных террористических акта (в пассажирских автобусах, пассажирских и товарных поездах, Бакинском метрополитене, на воздушном транспорте, пассажирском пароме, в населенных пунктах, гражданских

и государственных объектах), в результате которых погибли 1200 человек, 1705 получили ранения.

В настоящее время 20% территории Азербайджана находятся под оккупацией армянских вооруженных сил. В результате оккупации были разрушены, разграблены и сожжены около 900 населенных пунктов, 22 музея и 4 картинные галереи, 9 дворцов, представляющих историческое значение, 40 тысяч музейных ценностей и экспонатов, имеющих уникальное историческое значение, 44 храма и 9 мечетей. Кроме того, в 927 библиотеках были уничтожены 4,6 миллиона книг и ценных исторических рукописей. Согласно не уточненным до конца данным, помимо морально-психологического вреда, экономике Азербайджана был нанесен ущерб, превышающий 320 млрд. долларов США.

Вышеуказанные факты разоблачают агрессивную политику Армении. Один из фактов, подтверждающих устойчивость этой преступной политики Армении, заключается в том, что в XX столетии азербайджанцы четырежды – в 1905-1906, 1918-1920, 1948-1953 и, наконец, 1988-1993 годах подверглись учиненным армянскими националистами геноциду и этническим чисткам. Согласно международному праву, геноцид является деянием, направленным против мира и человечности, и считается самым тяжким преступлением. В этой связи принята резолюция Генеральной ассамблеи ООН от 9 декабря 1948 года номер 260 (III), а в ее конвенции «О предупреждении преступления геноцида и наказании за него», вступившей в силу 12 января 1951 года, закреплена правовая основа преступления геноцида. В ходе агрессии Армении против Азербайджана в отношении азербайджанцев были применены все закрепленные в данной конвенции деяния, составляющие преступление геноцида.

В подписанном Президентом Азербайджана Ильхамом Алиевым Распоряжении о двадцатой годовщине Ходжалинского геноцида говорится: «Правда о Ходжалинском геноциде, являющемся составной частью политики этнической чистки, поэтапно осуществлявшейся

армянскими шовинистическими кругами против азербайджанцев в XIX-XX веках, должна быть доведена до мировой общественности, парламентов зарубежных стран, это в крайней степени тяжкое военное преступление, направленное против азербайджанского народа и человечности в целом, должно получить свою политико-правовую оценку в международном масштабе».

ALI HASANOV
ASSISTANT TO THE PRESIDENT OF THE
REPUBLIC OF AZERBAIJAN FOR PUBLIC AND
POLITICAL AFFAIRS DOCTOR OF SCIENCE IN
HISTORY, PROFESSOR

TERRITORIAL CLAIMS AND MILITARY
AGGRESSION OF ARMENIA AGAINST AZERBAIJAN
IN LATE 20TH CENTURY

In the late 1980s, with the help of their patrons in the near and far abroad, the Armenians again took advantage of the situation to realize their “Great Armenia” idea and laid territorial claims to the Nagorno-Karabakh region of Azerbaijan. Each time territorial claims to Nagorno-Karabakh were put forward from the outside, incited by the Armenian propaganda and pressure.

When the events of 1988 just started, in an attempt to aggravate the situation and mislead the public opinion, the Armenian politicians and their patrons started to organize strikes and rallies and halted the activity of enterprises in Khankandi and Yerevan in accordance with a long-term deliberate plan to annex Nagorno-Karabakh to Armenia under the pretext of economic backwardness of the region.

However, the ensuing events proved that this false claim about the socio-economic backwardness of Nagorno-Karabakh laid down by the Armenian politicians and their patrons in the center was just a pretext, and that the primary goal behind this campaign was Armenia`s territorial claims against Azerbaijan.

The Armenia-Azerbaijan ethnic hostilities escalated in the second half of the year when the Azerbaijani community of Nagorno-Karabakh was brutally attacked. So, in late August and early September, the Armenians attacked Khojaly and Karkijahan. On 18 September, nearly 15,000 Azerbaijanis were forcibly expelled from Khankandi by the Armenians. Their homes were burned down.

In such a tense situation in Nagorno-Karabakh, on 1 December 1989, the Supreme Soviet of the Armenian SSR made an unconstitutional decision to annex Nagorno-Karabakh, grossly violating sovereignty of Azerbaijan. Very serious and inexcusable

mistakes and pro-Armenian policy of the Soviet leadership led to the aggravation of the situation in late 1990 – early 1991 when Armenian aggression gathered pace in Nagorno-Karabakh and Azerbaijan's regions bordering with Armenia.

Hundreds of Azerbaijanis were killed in terrorist attacks on Baku-Moscow trains and Tbilisi-Baku, Tbilisi-Agdam, Aghdam-Shusha, Aghdam-Khojaly buses. Thousands of Azerbaijanis fell victims to the Armenian policy of aggression, which was patronized by the USSR leadership. Unfortunately, the fact that the Armenian separatists were not stopped at the beginning escalated the situation. As a result, with the help of armed groups and military hardware that came from Armenia, the Armenians committed mass killings of the Azerbaijani civilians, provoking the conflict's degradation into a full-fledged war.

In 1991, the tension in the mountainous part of Karabakh started to gradually deepen. In June and December, the Armenian armed forces killed 12 and wounded 15 Azerbaijanis in the village of Garadagli in Khojavand district and in the village of Meshali in Asgaran district. In August and September of the same year, 17 Azerbaijanis were killed and around 90 others were injured when the Armenian armed detachments shelled buses on Shusha-Jamilli, Aghdam-Khojavand and Aghdam-Garadagli routes. At the end of October and in November 1991, the Armenians burned, destroyed and looted more than 30 settlements in the mountainous part of Karabakh, including Tug, Imarat-Garvand, Syrkhavand, Meshali, Jamilli, Umudlu, Garadagli, Karkijahan and other villages of strategic importance.

Starting from the early 1992, the Armenian army one by one occupied last residential areas of the Azerbaijanis in the Nagorno-Karabakh region. On 12 February, the Armenian armed forces occupied Malibayli and Gushchular villages in Shusha. From 13 to 17 February, the Armenians attacked Garadali village in Khojavand district and captured 118 people (children, women, elders), shot down 33 people, and buried the murdered and wounded local residents in wells. Sixty-eight of the hostages were killed with extreme cruelty, while 50 were rescued, with 18 of them later dying because of injuries.

Torture of captives, extremely cruel, barbarous treatment of

them, beheading, burial alive, forcible tooth extraction, forced famine – are serious crimes against humanity. In Garadagli village, four members of each of two families were killed, 42 families lost their breadwinner, about 140 children became orphans. Every 10th villager was killed in this village (a total of 91 people), which suffered genocide in the true sense of the word.

KHOJALY GENOCIDE: THE GRAVEST CRIME COMMITTED BY ARMENIANS AGAINST AZERBAIJANIS IN LATE 20TH CENTURY

Genocide, which was committed by the Armenians in the Azerbaijani town of Khojaly in the late 20th century, is considered one of the gravest crimes against humanity. Khojaly does not differ from horrific tragedies of Katyn, Lidice, Oradour-sur-Glane, Holocaust, Songmy, Rwanda and Srebrenica, which are etched on the minds of people forever. These atrocities went down in the history of wars as genocides of civilians that shook the world.

Located in the strategically important part of the Nagorno-Karabakh region in Azerbaijan, the town of Khojaly was impeding the Armenians' occupation plans. The town was situated 12 km north-east from Khankandi, between Agdam-Shusha and Asgaran-Khankandi highways. What added to the town's strategic importance was the fact that the only airport in the Nagorno-Karabakh region was located here. That is why the main goal of the Armenian armed forces was to seize control of the Asgaran-Khankandi highway, which passed through Khojaly, and to occupy the airport in the town.

By committing genocide in Khojaly with extreme cruelty and torture, the Armenians wanted to wipe out the ancient settlements of the Azerbaijanis because being an ancient land, Khojaly differed from other areas with its historic and cultural monuments. With the population of more than 7,000 Azerbaijanis, Khojaly was the largest and ancient residential area (926 square km) surrounded by villages inhabited by the Armenians. The ancient monuments in the town had survived to modern time.

Near Khojaly there were samples of the Khojaly-Gadabay culture dating back to the 4th-7th centuries BC. When the

Armenian armed forces massacred innocent people in Khojaly helped by the Soviet Union's 366th motor rifle regiment in February 1992, in order to cover their tracks, they resorted to extreme brutality, destroying Khojaly monuments, which had been of unique importance to both the people of Azerbaijan as well as entire humanity.

Four months before the tragedy took place – in the late October 1991 – all roads to the town were closed, and Khojaly was, in fact, placed under the siege. On 2 January, supply of electricity to Khojaly was halted. Khojaly's connections with other regions of Azerbaijan were cut, and the only way to get to the town was by helicopter. But a few months later helicopter connection was also cut. On 28 January 1992, a MI-8 helicopter heading from Agdam to Shusha was shot down over Khalfali village by a rocket fired from Khankandi, killing 41 Azerbaijani passengers and three crew members aboard. Later the Armenian army occupied the last residential areas of the Azerbaijanis in the Nagorno-Karabakh region. In the late 1991, more than 30 residential areas in the mountainous part of Karabakh, including Tug, Imarat-Garvand, Sirkhavand, Meshali, Jamilli, Umudlu, Karkijahan and other Azerbaijani villages of strategic importance were burned, destroyed and looted by the Armenians.

On the night of 25-26 February 1992, the Armenian armed forces surrounded Khojaly with 10 tanks, 16 armored carriers, nine infantry fighting vehicles, 180 military experts and infantry units of the 366th motor rifle regiment, which was part of the 23rd division of the 4th USSR army deployed in Khankandi. Armed with state-of-the-art weapons, the Armenians razed Khojaly to the ground. The town was destroyed and burned by military hardware, and its civilians were killed with extreme cruelty. Most of them were beheaded, had their eyes gouged out, skinned, and burned alive.

Official figures prove that as a result of the genocidal act in Khojaly 613 people were killed, including 106 women, 63 children and 70 elderly.

- 8 families were completely annihilated;
- 56 people were tortured to death;
- 27 families had only one surviving member;

- 25 children lost both parents;
- 130 children lost one parent;
- 230 families lost the breadwinner;
- 487 people became disabled, including 76 minors;
- 1,275 people were taken hostage;
- 1,165 people were released from captivity;
- fate of 150 people is still unknown.

The self-defense forces in Khojaly fought to the end, resisting the enemy very seriously following the battles, in which the balance of power was not equal. And this was the greatest example of heroism and courage shown by the people who were defending the town. When Khojaly was attacked, 3,000 unarmed civilians in the town, which was encircled by Armenian villages, left it in an attempt to escape the enemy. Unfortunately, almost the vast majority of these people failed to escape from the Armenian atrocities because there was no help to Khojaly at that time.

According to the investigation materials, more than 50 Armenian officers and ensigns were part of the units commanded by incumbent Armenian minister of defense Seyran Ohanyan and commander of the 3rd battalion of the 366th regiment Yevgeni Nabokikh.

However, inhumane and unprecedented cruelty of the Armenian-Russian joint armed forces against the Azerbaijani civilians in Khojaly was highlighted by the world's leading media agencies shortly after the tragedy.

Valer Actuel magazine, which was based in France, home to large Armenian lobby, wrote about the Armenians' state-of-the-art military hardware and mercenaries in its 14 March 1992 edition: "In this "autonomous region" Armenian armed forces together with the people who are natives of Near East have the most modern military equipment, including the helicopters. ASALA has military bases and ammunition depots in Syria and Lebanon. Armenians annihilated Azerbaijanis of Karabakh, implemented bloody massacre in more than 100 Moslem villages".

"Le Monde" newspaper (Paris), 14 March 1992: "... The foreign journalists in Agdam saw the women and three scalped children with the pulled off nails among the killed people. This is not Azerbaijani propaganda, but reality."

"The Sunday Times" newspaper (London) 1 March 1992

edition highlighted atrocities committed by the Armenians against the Azerbaijanis: “Survivors reported that Armenian soldiers shot and bayoneted more than 450 Azeris, many of them women and children, who were fleeing an attack on their town. Hundreds, possibly thousands, were missing and feared dead. “They were shooting, shooting, shooting,” echoed Razia Aslanova, who arrived in Agdam with other women and children who had made their way through Armenian lines. She said her husband, brother-in-law, and her son-in-law were massacred in front of her, while her daughter went missing.

The Washington Post (USA), 28 February 1992 edition, The Sunday Times 1 March 1992 edition, and *Cruel L’Eveneman*” magazine (Paris), 25 March edition and a number of other publications provided substantial evidence of the Armenian armed forces’ large-scale attack on Khojaly with modern military equipment, as well as the annihilation of dozens of Azerbaijani families.

Even the Russian media published the articles highlighting the Armenian atrocities. “Izvestiya” newspaper, 13 March 1992, Russian military servicemen Major Leonid Kravets: “I saw about hundred dead bodies on the hill. One little boy was without head. Everywhere were the dead bodies of women, children, elders killed with the particular brutality”. The Russian “Memorial” Human Rights Watch Center provided evidence of the atrocities committed by the Armenians in Khojaly: “For four days the bodies of 200 Azerbaijanis slaughtered in Khojaly were transported to Agdam, and dozens of instances of post-mortem mutilation and desecration were registered. 181 corpses went through forensic examination in Agdam (130 men and 51 women, including 13 children). The forensics established that 151 people died of bullet wounds, 20 people died of shrapnel wounds, and 10 people from blunt force trauma.” The human rights watchdog also reported a case of a man scalped alive. Financial Times (London), 14 March 1992: “General Polyakov said 103 Armenian servicemen from regiment No 366 stayed in Nagorno-Karabakh”.

In addition, during the withdrawal of the 366th motor rifle regiment of the former USSR from Khankandi, 25 tanks, 87 armored vehicles, 28 infantry fighting vehicles, 45 artillery gun systems were illegally given to Armenians. According to the

investigation, the participation of dozens of Armenian officers and warrant officers in the 3rd battalion of the 366th motor rifle regiment during the armed attack on Khojaly was proved. In order to conceal evidence of Khojaly tragedy, the 366th motor rifle regiment was withdrawn from Khankandi to the Georgian city of Vaziani on 2 March 1992. On 10 March the same year the regiment was dissolved, its personnel and military equipment were dispatched distributed to other military units.

Those armed units massacred 111 people in Khojaly. They tortured and killed 16 people, who fled the town, in Ketik forest, 130 on Nakhchivanik road, 23 in Garagaya, 23 near Dehraz village, 8 in the direction of Shelli, 6 in Asgaran and other places. Eighteen of those who were taken hostages were tortured to death in Asgaran Interior Affairs Department. The examination of the bodies, forensic medical examination, testimonies of Khojaly residents, who escaped the siege, revealed evidence that servicemen of the 366th regiment tortured, massacred Azerbaijanis with unprecedented brutality.

Azerbaijani captives detained in Nagorno-Karabakh and other occupied regions of Azerbaijan as well as in Armenia faced unbearable tortures, some of them were murdered or became disabled. In 1988, criminal investigations were launched by prosecutor offices and other law enforcement agencies into the massacre, torture and disablement of the Azerbaijani captives by the Armenian armed forces in Nagorno-Karabakh and other occupied territories of Azerbaijan, as well as in Armenia, provocations and terrorist attacks, deportation of the population, destruction of material resources in residential areas, destruction of cultural and historical monuments and other grave crimes committed by the Armenians.

The investigation found out that the crime committed by the Armenian armed forces together with the 366th regiment of the USSR in Khankandi contained components of genocidal crime as stipulated in the Convention for the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide of the United Nations General Assembly dated 9 December 1948 and article 103 of Azerbaijan's Criminal Code.

The investigation also revealed that the Armenian military forces, separatist armed units in Nagorno-Karabakh and the

366th motor rifle regiment of the former Soviet army deployed in Khankandi infringed norms of international law and grossly violated Geneva Conventions of 1949, including Convention for the Amelioration of the Condition of the Wounded and Sick in Armed Forces in the Field, Convention Relative to the Treatment of Prisoners of War, and Convention relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War, particularly the articles of these Conventions, which state that: “Persons taking no active part in the hostilities, including members of armed forces who have laid down their arms and those placed hors de combat by sickness, wounds, detention, or any other cause, shall in all circumstances be treated humanely, without any adverse distinction founded on race, colour, religion or faith, sex, birth or wealth, or any other similar criteria. To this end, the following acts are and shall remain prohibited at any time and in any place whatsoever with respect to the above-mentioned persons: violence to life and person, in particular murder of all kinds, mutilation, cruel treatment and torture; taking of hostages...”.

Involvement of 38 persons – servicemen of the 366th motor rifle regiment and others – in the perpetration of Khojaly genocide was proved, and the court ruling demanded that they be brought to justice under the articles of the Criminal Code of the Republic of Azerbaijan, including Article 103 (genocide and war crimes against humanity), Article 107 (deportation or forced exile of population), Article 113 (torture), Article 115.4 (infringement of laws and customs of war), Article 116.0.17 (commitment of other actions relating to rape, sexual slavery, compulsory prostitution, compulsory sterilization, compulsory pregnancy, and also sexual violence). The appropriate documents were submitted to the Interpol’s bureau in Azerbaijan to declare them internationally wanted.

During the investigation into Khojaly genocide, 2,213 people were questioned as witnesses and victims, over 800 examinations were conducted. The prosecutor’s offices of Russia, Kazakhstan and Uzbekistan were requested appropriate legal assistance on a number of issues, including the lists of the killed and wounded servicemen of the 366th regiment, as well as information on the regiment’s military equipment that was seized by the Armenians or was handed over to them, and on the Azerbaijani settlements that

were shelled from the military hardware of the 366th regiment.

Operational and investigative measures continue to collect evidence of the involvement of commander of the 2nd battalion of the 366th regiment Major Seyran Ohanyan (Defense Minister of the Republic of Armenia till October 2016), commander of the 3rd battalion Yevgeniy Nabokikh and others in the perpetration of Khojaly genocide, to bring them to justice under articles of the Criminal Code of the Republic of Azerbaijan, and to identify those who committed grave crimes, including cruel treatment, torture and murder of captives, genocide in Meshali, Garadagli, Baganis-Airyim, and other Azerbaijani settlements, and forced deportation of the local Azerbaijani population from their legitimate places of residence.

MAKING TRUTH ABOUT KHOJALY GENOCIDE KNOWN TO THE WORLD

The real essence of this horrific massacre, which occurred in front of the eyes of the world, was uncovered only after national leader Heydar Aliyev's coming to political power in 1993. In February 1994, the Milli Majlis of the Republic of Azerbaijan gave a political and legal assessment to Khojaly genocide. In addition, on 26 March 1998, national leader Heydar Aliyev signed a decree to declare 31 March as the Day of Genocide of Azerbaijanis to commemorate genocides committed against the Azerbaijanis throughout history.

In his address to the people of Azerbaijan on the occasion of the 10th anniversary of Khojaly genocide on 25 February 2002, national leader Heydar Aliyev underlined the historic and political importance of this genocide: "Khojaly massacre is the bloodiest page and continuation of the policy of ethnic cleansing and genocide continuously conducted by the Armenian chauvinists and nationalists against the Azerbaijanis over around 200 years."

Exposing the perpetrators of this genocide and promoting the awareness of the international community of this crime was set as one of the key priorities of Azerbaijan's foreign policy. Continuous measures have been taken to make the Khojaly realities known to the world, increase international awareness and ensure objective recognition of genocide.

From this point of view, efforts of the Heydar Aliyev Foundation, especially its president, UNESCO and ISESCO goodwill ambassador Mehriban Aliyeva are praiseworthy. The Foundation is conducting a systematic and continuous work to increase the international community's awareness of Khojaly genocide.

“Victims of aggression” photo and children's paintings exhibition, which was launched by the Heydar Aliyev Foundation in Brussels on 26 February 2007, is continuation of work to ensure the international community's awareness of the truth behind the Khojaly events. To this end, the Foundation held commemorative ceremonies in Istanbul and 25 provinces of Turkey as part of “Khojaly Week” events program from 19-26 February. A scientific conference on “Khojaly massacre and realities of 1915 events”, held in Berlin on 14 February 2008, was of pivotal importance in this respect.

In 2012, the 20th anniversary of Khojaly tragedy was commemorated – with the support of the Heydar Aliyev Foundation – in more than 100 places across the world. These commemorative events are held based on awareness-raising material prepared by the Foundation. The office of the Heydar Aliyev Foundation in the Russian Federation headed by Leyla Aliyeva successfully continues work to promote – through the Islamic Conference Youth Forum for Dialogue and Cooperation – the truth behind Khojaly tragedy.

ORGANIZATION OF ISLAMIC COOPERATION – INTERNATIONAL ORGANIZATION THAT RECOGNIZED KHOJALY TRAGEDY AS GENOCIDE

On 8 May 2008, which marked the anniversary of the occupation of the city of Shusha by the Armenian armed forces, General Coordinator of the Islamic Conference Youth Forum for Dialogue and Cooperation Leyla Aliyeva initiated “Justice for Khojaly” campaign, which came into effect in February of 2009.

The primary goal of “Justice for Khojaly” international awareness and promotion campaign is to make Khojaly genocide known to the world community, ensure moral and political recognition of this massacre on the international scale and commemorate victims of this tragedy. This campaign has been

successfully held in many countries worldwide.

In July of 2009, the OIC Youth Forum and ISESCO signed an agreement to include information about Khojaly tragedy in history textbooks in OIC member countries. On 31 January 2010, “The resolution on cooperation between the OIC Youth Forum and the Parliamentary Union of the OIC Member States” was signed in Kampala, the capital of Uganda, at the 6th session of the Parliamentary Union of the OIC Member States (PUIC), which was attended by heads of parliamentary delegations from 51 countries. The signing of the resolution was initiated by the OIC Youth Forum. Signed under “Justice for Khojaly” campaign, the resolution described the tragedy as “the Armenian armed forces` massacre of civilians” and “crime against humanity”. The resolution featured a clause urging full support for “Justice for Khojaly” international campaign both at national and international levels. This was the first international document recognizing Khojaly tragedy as “crime against humanity”.

On 19 January 2011, at its 13th session in Abu Dhabi, the capital of the United Arab Emirates, the Parliamentary Union of the OIC Member States adopted Abu Dhabi Declaration urging the recognition of Khojaly tragedy as “a mass crime against humanity” in support of “Justice for Khojaly” international campaign.

The Parliamentary Union of the OIC Member States reiterated its support for “Justice for Khojaly” international campaign at its 7th session, which took place in the Indonesian city of Palenbang on 31 January 2012. A special clause was added to “Aggression of the Republic of Armenia against the Republic of Azerbaijan” resolution – on the initiative of the OIC Youth Forum – which has been continuously adopted by PUIC in recent years. The article read: “The conference calls upon the Member Parliaments to properly recognize the genocidal massacre of Azerbaijani civilians by the Armenian forces in the town of Khojaly of the Republic of Azerbaijan on 26 February 1992; demands to take to justice the perpetrators of the Khojaly massacre starting from 2012 which marks the 20th anniversary of the tragedy.”

This was a logical result of the activity of “Justice for Khojaly” international campaign. It should be noted that this resolution was the first international document to call Khojaly tragedy

“the genocidal massacre”. Given the fact that the Parliamentary Union of the OIC Member States groups one-fourth of the world’s parliaments and is one of the largest international inter-parliamentary unions, this resolution is of critical importance in ensuring the international recognition of Khojaly genocide as an integral part of the Armenian nationalists’ genocidal policy against the Azerbaijani people, and in bringing the perpetrators of this crime to justice.

The Council of Foreign Ministers of the Organization of Islamic Cooperation for the first time recognized Khojaly tragedy as a genocidal act at its 39th session, which took place in Djibouti on 15-17 November 2012. The resolution called on member states of the OIC Council of Foreign Ministers and OIC institutions to be actively involved in the campaign and make efforts to ensure recognition of this genocidal act as crime against humanity at international and national levels.

The 12th Islamic Summit Conference, supreme body of OIC, which took place on 6-7 February 2013 in the Egyptian capital of Cairo and was attended by heads of state and government, recognized Khojaly tragedy as a genocidal act and crime against humanity. The 57-state Council of Foreign Ministers of the Organization of Islamic Cooperation once again recognized Khojaly tragedy as a genocidal act at its 40th session held in Conakry, Guinea, on 9-11 December 2013.

The resolution included a separate clause on “Justice for Khojaly” campaign. The clause read: “The Council of Foreign Ministers of the Organization of Islamic Cooperation welcomes “Justice for Khojaly” awareness campaign and calls on member states to be actively involved in the campaign and make necessary efforts to ensure recognition of this genocidal act as crime against humanity at national and international levels.”

On 18-19 February 2014, the Iranian capital of Tehran hosted the 9th session of the Parliamentary Union of the OIC Member States, which was attended by parliamentary delegates from 53 member states. The council adopted “Cooperation between the Parliamentary Union of the OIC Member States and OIC Youth Forum” resolution, which once again called Khojaly tragedy “a genocidal act and crime against humanity.” On 27-28 May 2015,

the Council of Foreign Ministers of the Organization of Islamic Cooperation once again recognized Khojaly tragedy as a genocidal act. At the Council's 42nd session in Kuwait, a delegation of the Islamic Conference Youth Forum for Dialogue and Cooperation introduced a special resolution, calling on member states and OIC institutions to be actively involved in "Justice for Khojaly" campaign and stressing the necessity of bringing the perpetrators of Khojaly tragedy to justice.

At its 11th conference held on 25 January 2016, the Parliamentary Union of the OIC Member States adopted "Cooperation between the Islamic Conference Youth Forum and PUIC" resolution, recognizing Khojaly tragedy as a genocidal act and crime against humanity. The resolution also urged parliaments of the OIC member states to make necessary steps to ensure that those who committed Khojaly face the full force of the law.

This year marks the 9th anniversary of the launch of "Justice for Khojaly" campaign. In order to realize goals set by the campaign, the Islamic Conference Youth Forum has carried out extensive work over these years. In order to achieve legal, political and moral recognition of Khojaly genocide internationally, the OIC Youth Forum defined the ensuring of the tragedy's recognition as crime against humanity and genocide in international documents as one of its key priorities under the campaign. As a result of what has been done in recent years Khojaly tragedy was recognized as a genocidal act and crime against humanity at all levels within OIC, including the Summit Conference of the heads of state, supreme body of the organization.

WIDER INTERNATIONAL RECOGNITION OF KHOJALY TRAGEDY AS GENOCIDE

Work to ensure recognition of Khojaly tragedy as genocide is already yielding more serious results. Thus, the 14th, 15th and 16th anniversary of Khojaly genocide was widely celebrated in Russia, Germany, USA, Turkey, Ukraine, Kazakhstan, Georgia, Kuwait and a number of other countries. Khojaly genocide was broadly discussed at special sessions of the Grand National Assembly of Turkey from 2005 to 2007. A number of commemorative

ceremonies and campaigns were organized under “Khojaly Week” program of events in different Turkish cities from 19 to 26 February 2011. These events continue to be held on a yearly basis, also gathering pace in a number of cities across the world.

The first step towards achieving recognition of Khojaly genocide in the USA was taken on 25 February 2010. On that day the House of Representatives of the state of Massachusetts adopted a resolution recognizing Khojaly massacre. On 11 June 2011, the State of Texas passed a resolution recognizing and commemorating victims of Khojaly massacre. The resolution HR 535, adopted by the House of Representatives, condemned the massacre of civilian population of Khojaly by the Armenian armed forces.

As continuation of this process, on 22 February 2012, the states of New Jersey and Georgia passed resolutions on Khojaly massacre. The resolution 1594 adopted by the House of Representatives of the state of Georgia was a result of large-scale efforts of the Azerbaijani and Turkish diasporas. On 23 March 2012, the House of Representatives of the State of Maine passed a resolution on the 20th anniversary of Khojaly genocide.

International recognition of Khojaly genocide gathered pace in 2013. Thus, on 28 January, the Senate and later the House of Representatives of the State of New Mexico passed resolutions recognizing Khojaly massacre. Following this the House of Representatives and the Senate of the State of Arkansas passed resolutions on Khojaly massacre on 8 and 11 February respectively, while the State of Mississippi passed a resolution on 25 February. Then on 4 March, the State of Oklahoma, on 8 March the State of Indiana, on 18 March the Pennsylvania General Assembly and the House of Representatives of the State of Tennessee, on 3 April the House of Representatives of the State of West Virginia passed resolutions on the 21st anniversary of Khojaly massacre. On 3 May, the Connecticut General Assembly recognized Khojaly massacre.

In February 2015, the Senate (upper chamber) of the State of Arizona passed a resolution recognizing Khojaly massacre, then in March, the governor of Utah signed a resolution recognizing Khojaly massacre. In 2016, the US states of Nebraska, Hawaii, Montana and Idaho signed a special proclamation recognizing

Khojaly massacre. Thus, the number of US states condemning and recognizing Khojaly massacre grew to 21.

On 20 December 2011, the Chamber of Deputies of the Mexican Congress passed a resolution sharply condemning the occupation of Azerbaijan's lands and the massacre in Khojaly by the Armenian armed forces. On 1 February 2012, the Senate of Pakistan adopted a resolution recognizing Khojaly genocide. In the resolution, the Foreign Relations Committee condemned genocide against civilians. Colombia was the second Latin American country after Mexico to recognize Khojaly genocide, when its Senate adopted a resolution on 23 April 2012. On 28 May, the Senate of Jordan made a statement on Khojaly genocide, on 13 June the parliament of Peru, and on 30 July the House of Representatives of the Colombian Congress passed resolutions on the Armenia-Azerbaijan Nagorno-Karabakh conflict and Khojaly genocide.

On 13 August, the National Assembly of Panama adopted resolution No 4 "On the occupation of the Azerbaijani territories by the Armenian armed forces". The resolution strongly condemned the massacre committed by the aggressor in Khojaly. It also called on Armenia to fulfill the four relevant resolutions of the UN Security Council.

On 17 January 2014, the National Congress of Honduras adopted resolution No 333-2013 recognizing occupation of the Azerbaijani lands and Khojaly genocide. It was approved by the president and secretaries of the National Congress. The resolution came into force and became a law after its approval by the President and Foreign Minister of Honduras on 24 January 2014, and after its publication in the official The Gazette newspaper on 13 February 2014.

On 1 September 2014, the Committee of Foreign Relations of Sudan's National Assembly adopted a resolution, recognizing the bloody events happened in Azerbaijan's Khojaly town in 1992 as an act of genocide and crime against humanity. The resolution condemns the aggression of the Armenians against Azerbaijan and referring to the United Nations Security Council Resolutions No 822, 853, 874 and 884, the document calls for "immediate, full and unconditional" withdrawal of the armed forces of Armenia from occupied territories of Azerbaijan. The resolution also

recognizes the rights of the Khojaly victims and their relatives to receive a just and judicious compensation commensurating with the material and moral loss incurred on them.

Work to ensure global recognition of Khojaly genocide has continued ever since, with the issue raised and political documents adopted at parliaments of European countries. On 12 February 2013, Romanian Democratic Liberal Party group presented a political statement “The Nagorno-Karabakh conflict.” MP Lucian Militaru read out the text of the statement at the parliament’s session and stressed that the brutal killing of civilians by the Armenian armed forces in the town of Khojaly should be recognized by the international community as crime against humanity.

The Czech Republic was the first member state of the European Union to officially condemn Armenia for killing civilians in Khojaly and recognize these events as crime against humanity. On 7 February 2013, the Foreign Relations Committee of the Chamber of Deputies of the country’s Parliament unanimously adopted a resolution condemning the brutal killing by the Armenian military units of 613 defenseless civilians in the occupied town of Khojaly 21 years ago. In this resolution, the Czech Republic once again officially recognized the Nagorno-Karabakh region as an integral part of the Republic of Azerbaijan, and accused Armenia of occupying this territory and committing the most horrific crime in Khojaly.

On 26 February 2013, the House of Peoples (upper chamber) of the Parliamentary Assembly of Bosnia and Herzegovina passed – by an overwhelming majority – a resolution “On recognition and respect for sovereignty and territorial integrity of the Republic of Azerbaijan”, condemning Armenia’s aggression against Azerbaijan and Khojaly genocide. On 29 January 2015, President of Israel Reuven Rivlin mentioned Khojaly genocide along with other genocides and massacres as he addressed the UN General Assembly marking the International Day of Commemoration in Memory of the Victims of the Holocaust.

The National Assembly of the Republic of Djibouti and the Standing Committee on Foreign Affairs of Pakistan’s National Assembly passed resolutions, on 11 January and 2 February respectively, condemning the occupation of Azerbaijani territories by Armenia and genocide committed by the Armenian

armed forces against civilian population in the Azerbaijani town of Khojaly on 26 February 1992. The resolutions recognized Khojaly massacre as an act of genocide and crime against humanity and declared that those responsible must be punished according to relevant international instruments. The resolutions demanded the implementation of the resolutions adopted by the UN General Assembly, Security Council as well as other international organizations urging the immediate, complete and unconditional withdrawal of the Armenian armed forces from the occupied territories of Azerbaijan, and called on the international community and international organizations to put pressure on Armenia to implement these resolutions.

Thus, work to ensure promotion and recognition of Khojaly genocide has been yielding tangible results, and the process is gathering pace. This is certainly the result of outstanding policy conducted by the Azerbaijani government, which is of crucial importance in increasing the international community's awareness of Armenia's military aggression against Azerbaijan.

The aggressor country has been conducting its policy of occupation in front of the eyes of the world community for 25 years. Having created a mono-ethnic state, the leadership of Armenia occupied Nagorno-Karabakh (4,4000 square km), and Lachin, Kalbajar, Agdam, Fuzuli, Jabrayil, Qubadli and Zangilan districts located beyond the border of and measuring four times bigger than the Nagorno-Karabakh region itself. The Armenians conducted ethnic cleansing in all these regions. Armenia is trying to present its territorial claims to the Nagorno-Karabakh as an attempt of the Armenian community in this region "to determine its fate". This resulted in the expulsion of over million people (15 per cent of the total population) from Azerbaijan's occupied lands, who became refugees and IDPs.

At all stages of history the Armenians' policy of occupation has been accompanied by mass political killings. Thus, more than 20,000 Azerbaijanis were killed, more than 100,000 were wounded, 50,000 became disabled as a result of Armenia's military aggression from 1988 to 1993. 373 terrorist acts were committed by Armenia, which pursues the policy of state terrorism and genocide, and the separatist regime in the occupied territories of Azerbaijan

(in passenger buses, passenger and freight trains, Baku subway, air transport, passenger ferry, residential areas, civil and public facilities), killing 1,200 people and injuring 1,705 others.

Twenty per cent of Azerbaijan's territory is now under occupation. As a result of occupation nearly 900 residential areas, 22 museums and four art galleries, nine historically important palaces, 40,000 museums, 44 temples and nine mosques were destroyed, plundered and burnt. In addition, 927 libraries, 4.6 million books and valuable historic manuscripts were annihilated. According to estimations, apart from moral and psychological damage, Azerbaijan's economy suffered around \$320 billion loss.

The aforementioned facts shed light on Armenia's policy of aggression. One of the facts testifying to continuity of Armenia's criminal policy is that in the 20th century alone the Armenian nationalists committed genocide and ethnic cleansing against the Azerbaijanis four times – in 1905-1906, 1918-1920, 1948-1953 and 1988-1993. Under international law, genocide is an act against peace and humanity, and is considered the most serious crime. On 9 December 1948, the United Nations General Assembly adopted a resolution No 260 (III) on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide. The Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, which came into effect in 1961, defined the legal aspects of the crime of genocide. By conducting military aggression against Azerbaijan, Armenia violated all clauses of this convention.

In an executive order commemorating the 20th anniversary of Khojaly genocide, President Ilham Aliyev said: "The truth behind Khojaly genocide, which was part of the ethnic cleansing policy that the Armenian chauvinist circles pursued against the Azerbaijanis stage-by-stage in the 19th-20th centuries, must be made known to the world community, parliaments of foreign countries, and this serious military crime committed against the Azerbaijani people and entire humanity must be internationally recognized."

AZERBAIJANI TERRITORIES OCCUPIED BY ARMENIA

UN Documents Gathering a body of global agreements

[Home](#) | [Sustainable Development](#) | [Education](#) | [Water](#) | [Culture of Peace](#) | [Human Rights](#) | [Keywords](#) | [Search](#)

United Nations

A/RES/3/260

General Assembly

Distr.: General
9 December 1948

Third session

Resolution adopted by the General Assembly

260 (III). Prevention and Punishment of the Crime of Genocide

A

Adoption of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide

The General Assembly

Approves the annexed Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide and proposes it for signature and ratification or accession in accordance with its article XI.

179th plenary meeting
9 December 1948

Annex

Text of the Convention

The Contracting Parties,

Having considered the declaration made by the General Assembly of the United Nations in its resolution 96 (I) dated 11 December 1946 that genocide is a crime under international law, contrary to the spirit and aims of the United Nations and condemned by the civilized world,

Recognizing that at all periods of history genocide has inflicted great losses on humanity, and

Being convinced that, in order to liberate mankind from such an odious scourge, international co-operation is required,

Hereby agree as hereinafter provided:

Article I

The Contracting Parties confirm that genocide, whether committed in time of peace or in time of war, is a crime under international law which they undertake to prevent and to punish.

Article II

In the present Convention, genocide means any of the following acts committed with intent to destroy, in whole or in part, a national, ethnical, racial or religious group, as such:

- a. Killing members of the group;
- b. Causing serious bodily or mental harm to members of the group;
- c. Deliberately inflicting on the group conditions of life calculated to bring about its physical destruction in whole or in part;

d. Imposing measures intended to prevent births within the group;

e. Forcibly transferring children of the group to another group.

Article III

The following acts shall be punishable:

- a. Genocide;
- b. Conspiracy to commit genocide;
- c. Direct and public incitement to commit genocide;
- d. Attempt to commit genocide;
- e. Complicity in genocide.

Article IV

Persons committing genocide or any of the other acts enumerated in article III shall be punished, whether they are constitutionally responsible rulers, public officials or private individuals.

Article V

The Contracting Parties undertake to enact, in accordance with their respective Constitutions, the necessary legislation to give effect to the provisions of the present Convention, and, in particular, to provide effective penalties for persons guilty of genocide or any of the other acts enumerated in article III.

Article VI

Persons charged with genocide or any of the other acts enumerated in article III shall be tried by a competent tribunal of the State in the territory of which the act was committed, or by such international penal tribunal as may have jurisdiction with respect to those Contracting Parties which shall have accepted its jurisdiction.

Article VII

Genocide and the other acts enumerated in article III shall not be considered as political crimes for the purpose of extradition.

The Contracting Parties pledge themselves in such cases to grant extradition in accordance with their laws and treaties in force.

Article VIII

Any Contracting Party may call upon the competent organs of the United Nations to take such action under the *Charter of the United Nations* as they consider appropriate for the prevention and suppression of acts of genocide or any of the other acts enumerated in article III.

Article IX

Disputes between the Contracting Parties relating to the interpretation, application or fulfilment of the present Convention, including those relating to the responsibility of a State for genocide or for any of the other acts enumerated in article III, shall be submitted to the International Court of Justice at the request of any of the parties to the dispute.

Article X

The present Convention, of which the Chinese, English, French, Russian and Spanish texts are equally authentic, shall bear the date of 9 December 1948.

Article XI

The present Convention shall be open until 31 December 1949 for signature on behalf of any Member of the United Nations and of any non-member State to which an invitation to sign has been addressed by the General Assembly.

The present Convention shall be ratified, and the instruments of ratification shall be deposited with the Secretary-General of the United Nations.

After 1 January 1950, the present Convention may be acceded to on behalf of any Member of the United Nations and of any non-member State which has received an invitation as aforesaid. Instruments of accession shall be deposited with the Secretary-General of the United Nations.

Article XII

Any Contracting Party may at any time, by notification addressed to the Secretary-General of the United Nations, extend the application of the present Convention to all or any of the territories for the conduct of whose foreign relations that Contracting Party is responsible.

Article XIII

On the day when the first twenty instruments of ratification or accession have been deposited, the Secretary-General shall draw up a *proces-verbal* and transmit a copy thereof to each Member of the United Nations and to each of the non-member States contemplated in article XI.

The present Convention shall come into force on the ninetieth day following the date of deposit of the twentieth instrument of ratification or accession.

Any ratification or accession effected, subsequent to the latter date shall become effective on the ninetieth day following the deposit of the instrument of ratification or accession.

Article XIV

The present Convention shall remain in effect for a period of ten years as from the date of its coming into force.

It shall thereafter remain in force for successive periods of five years for such Contracting Parties as have not denounced it at least six months before the expiration of the current period.

Denunciation shall be effected by a written notification addressed to the Secretary-General of the United Nations.

Article XV

If, as a result of denunciations, the number of Parties to the present Convention should become less than sixteen, the Convention shall cease to be in force as from the date on which the last of these denunciations shall become effective.

Article XVI

A request for the revision of the present Convention may be made at any time by any Contracting Party by means of a notification in writing addressed to the Secretary-General.

The General Assembly shall decide upon the steps, if any, to be taken in respect of such request.

Article XVII

The Secretary-General of the United Nations shall notify all Members of the United Nations and the non-member States contemplated in article XI of the following:

- a. Signatures, ratifications and accessions received in accordance with article XI;
- b. Notifications received in accordance with article XII;
- c. The date upon which the present Convention comes into force in accordance with article XIII;
- d. Denunciations received in accordance with article XIV;
- e. The abrogation of the Convention in accordance with article XV;
- f. Notifications received in accordance with article XVI.

Article XVIII

The original of the present Convention shall be deposited in the archives of the United Nations.

A certified copy of the Convention shall be transmitted to each Member of the United Nations and to each of the non-member States contemplated in article XI.

Article XIX

The present Convention shall be registered by the Secretary-General of the United Nations on the date of its coming into force.

B

Study by the International Law Commission of the Question of an International Criminal Tribunal

The General Assembly,

Considering that the discussion of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide has raised the question of the desirability of having persons charged with genocide tried by a competent international tribunal,

Considering that, in the course of development of the international community, there will be an increasing need of an international judicial organ for the trial of certain crimes under international law,

Invites the International Law Commission to study the desirability and possibility of establishing an international judicial organ for the trial of persons charged with genocide or other crimes over which jurisdiction will be conferred upon that organ by international conventions;

Requests the International Law Commission, in carrying out this task, to pay attention to the possibility of establishing an International Court of Justice.

179th plenary meeting
9 December 1948

C

Application with respect to Dependent Territories, of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide

The *General Assembly* recommends that Parties to the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide which administer dependent territories should take such measures as are necessary and feasible to be extended to those territories as soon as possible.

179th plenary meeting
9 December 1948

[Home](#) | [Sustainable Development](#) | [Education](#) | [Water](#) | [Culture of Peace](#) | [Human Rights](#) | [Keywords](#) | [Search](#)

UN Documents: Gathering a Body of Global Agreements

has been compiled by the *NGO Committee on Education* of the
Conference of NGOs from United Nations web sites
and made possible through freely available information & communications technology.

ORIGINAL: ENGLISH

OIC/CFM-43/2016/CS/RES/FINAL

RESOLUTIONS

ON

CULTURAL, SOCIAL & FAMILY AFFAIRS

SUBMITTED TO THE

43RD SESSION OF THE COUNCIL OF FOREIGN MINISTERS
(*SESSION OF EDUCATION AND ENLIGHTENMENT:*
***PATH TO PEACE AND CREATIVITY*)**

TASHKENT, REPUBLIC OF UZBEKISTAN

18-19 OCTOBER 2016
(17-18 MUHARRAM 1438H)

(April 2016) and Letter of Understanding signed between ICYF-DC and ISESCO (April 2016);

7. **Welcomes** the establishment of the Global Youth Movement for the Alliance of Civilization (GYMAoC) based on the “Youth for the Alliance of Civilizations” initiative developed by the ICYF-DC and presented at the High Level Conference held in Baku, Azerbaijan, in November 2007 under the patronage of H.E. Mehriban Aliyeva, The First Lady of Azerbaijan, UNESCO/ISESCO Goodwill Ambassador; **recognizes** ICYF-DC as the OIC partner in youth related issues in OIC-UN Cooperation and **calls upon** the Member States and OIC institutions to support ICYF-DC as the representative of the OIC youth in different platforms of the UN and coordinate their relevant actions vis-à-vis UN youth programs, including further development of GYMAoC with relevant position of ICYF-DC; **welcomes** the Cooperation between ICYF-DC and different UN agencies including UNDP, UNOSSC, UNAOC, UNFPA, UNEP and UNESCO; **applauds** the joint projects implemented by ICYF-DC in the framework of cooperation between the Republic of Azerbaijan and UNAOC; **calls upon** the Members States to support ICYF-DC’s application for joining the UNAOC Group of Friends; **commends** ICYF-DC’s efforts and actions to combat Islamophobia and supports the ICYF-DC initiative to establish a platform in Europe to monitor and counter Islamophobia and violent radicalization;
8. **Appreciates** the activities of ICYF-DC in promoting the program of “The OIC Memorial Day for commemoration of humanitarian catastrophes of Muslim communities throughout the Twentieth century”, including partnership with ISESCO and Parliamentary Union of the OIC Member States to this end and calls upon the Member States to actively take part in the program; **Welcomes** “Justice for Khojaly” international civil awareness Campaign started in the framework of the ICYF-DC initiated “OIC Memorial Day Program” and aimed at disseminating of historical truth on the mass massacre of Azerbaijani civilians perpetrated by the Armenian armed forces in the town of Khojaly (the Republic of Azerbaijan) in February 1992; and **calls upon** the Member States and OIC institutions to support and actively participate in the events of the Campaign and exert due efforts for recognition on national and international levels of this genocidal act as crime against humanity as well as for bringing to justice the perpetrators; **welcomes also** ICYF-DC programme to educate European youth in true history of Muslim sufferings in Anatolia in 1915;
9. **Expresses** its deep appreciation and gratitude to H.E. Recep Tayyip Erdoğan, the President of the Republic of Turkey and H.E. Ilham Aliyev, the President of the Republic of Azerbaijan for their devotion to the cause of development of Muslim youth and personal support towards ICYF-DC activities as well as constant support the governments of Turkey and Azerbaijan extends to ICYF-DC to accomplish its mission effectively;

**C) THE DESTRUCTION AND DESECRATION OF
ISLAMIC HISTORICAL AND CULTURAL RELICS
AND SHRINES IN THE OCCUPIED AZERBAIJAN
TERRITORIES RESULTING FROM THE AGGRESSION
OF THE REPUBLIC OF ARMENIA AGAINST THE
REPUBLIC OF
AZERBAIJAN**

Emphasizing that pieces of Azerbaijani history, culture, archaeology, and ethnography remaining in its territories occupied by Armenia are an integral part of Islamic heritage, and, therefore, must be protected;

Reaffirming United Nations Security Council (UNSC) Resolutions 822 (1993), 853 (1993), 874 (1993), and 884 (1993), which call on the Armenian forces to withdraw immediately, completely and unconditionally from all the occupied Azerbaijani territories, including the Lachin and Shusha areas, and strongly urge Armenia to respect the sovereignty and territorial integrity of the Republic of Azerbaijan;

Reaffirming also that the utter and barbaric destruction of mosques and other Islamic Shrines in Azerbaijani territories occupied by, for the purpose of ethnic cleansing is a war crime and a crime against humanity ;

Noting the tremendous losses inflicted by the Armenian aggressors on the Islamic heritage in the Azerbaijani territories occupied by the Republic of Armenia, including total or partial demolition of rare antiquities and places of Islamic civilization, history, and architecture, such as mosques, mausoleums, graves, archaeological excavations, museums, libraries, art exhibition halls, and government theatres and conservatories, besides the destruction and smuggling out of the country of large quantities of priceless treasures and millions of books and historic manuscripts;

Stating that such actions by the Republic of Armenia constitute a serious violation of the 1954 Hague Convention for

the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict and 1954 and 1999 protocols thereto;

Fully sharing the anguish of the government and people of Azerbaijan in this regard:

1. **Strongly condemns** the barbaric acts committed by the Armenian aggressors in the Republic of Azerbaijan with the aim of total annihilation of the Islamic historic and cultural heritage in the occupied Azerbaijani territories.

2. **Vigorously demands** the strict and unconditional implementation by the Republic of Armenia of UN Security Council Resolutions 822 (1993), 853 (1993), 874 (1993), and 884 (1993).

3. **Stresses** the need to ensure the protection of cultural heritage, cultural property and sacred sites in the occupied territories of Azerbaijan, including, inter alia, the prohibition and prevention of any illicit export, other removal or transfer of ownership of cultural property, any archaeological excavation, as well as any alteration to, or change of use of, cultural property which is intended to conceal or destroy cultural, historical or scientific evidence;

4. **Demands** that Armenia cease any attempts to introduce Azerbaijani historical and cultural heritage as its own, including at tourism fairs and exhibitions.

5. **Reaffirms** its support for the efforts deployed by Azerbaijan at regional and international levels and aimed at protecting and preserving Islamic cultural values and treasures in the territories occupied by Armenia.

6. **Reaffirms** also Azerbaijan's right to claim appropriate reparation for the damages it has sustained, and **affirms** Armenia's responsibility to provide such reparation.

7. **Requests** the relevant OIC subsidiary organs and specialized agencies to explore the possibility of drawing up a program to help

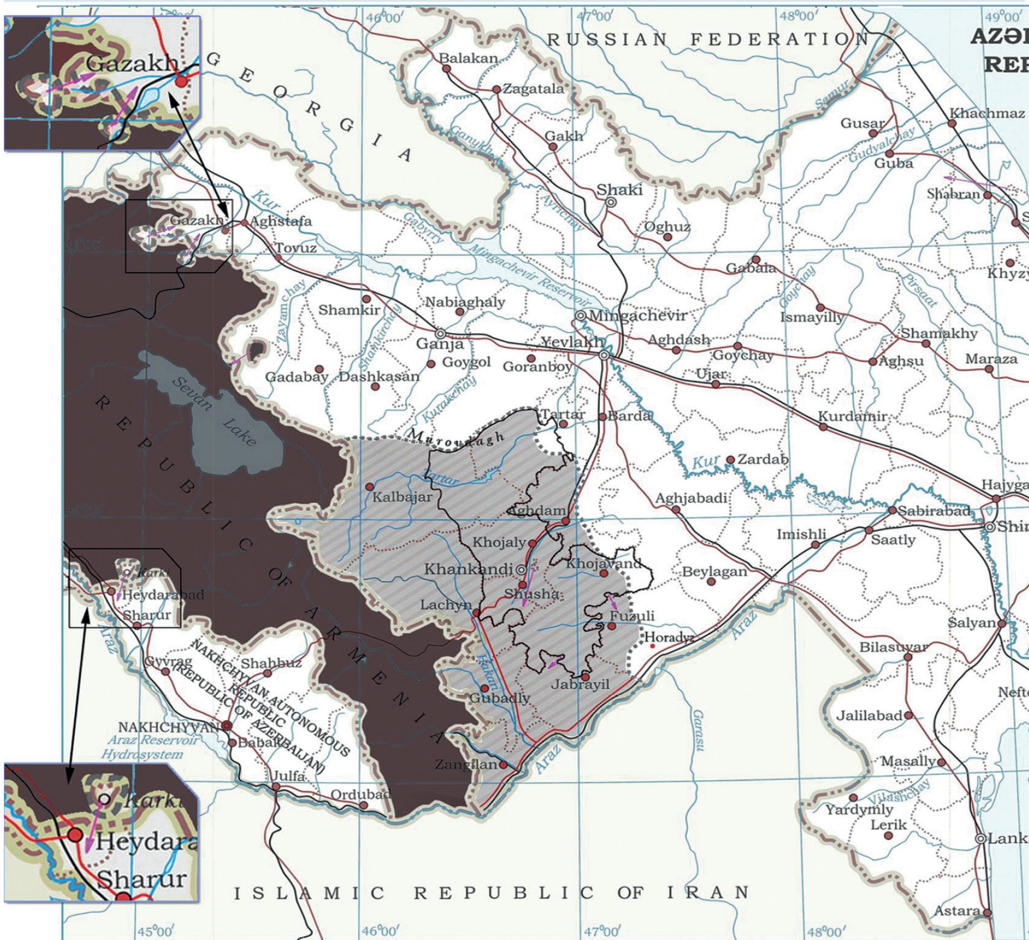
rebuild the mosques, educational institutions, libraries, and museums in the Azerbaijani territories liberated from occupation with the help of OIC Member States.

8. **Thanks** the Secretary-General for transmitting the OIC Member States' position on this issue to the United Nations, the Organization for Security and Cooperation in Europe (OSCE), UNESCO, and other international bodies, and for the coordination measures he has taken within the framework of OIC subsidiary, specialized, and affiliated organs. It also **thanks** those organs and organizations for their response, especially for the adoption by the IDB and ISESCO of programs to implement projects aimed at protecting Islamic holy places in the Republic of Azerbaijan.

Requests the Secretary-General to follow up the issues incorporated in this resolution and report thereon to the 44th Session of the Council of Foreign Ministers.

Resolved at the Session of the OIC Council of Foreign Ministers. Tashkent, Uzbekistan (18-19 October 2016)

RESULTS OF ARMENIAN

Refugees and IDPs

Refugees from Armenia	350 000
IDPs from the occupied territories	814 762
TOTAL:	1 164 762

*Armenians who were illegally resettled in the occupied territories (1993-2011)**

Nagorno Karabakh (Upper Karabakh)	8 500
Lachin	13 000
Kalbajar	700
Zangilan	520
Jabrayil	280
Total	23 000

*Since the exact number of the Armenians, who were resettled in the occupied territories from Armenia, Syria and other countries, remains unknown, the figures are not featured in these statistics.

Armenian Armed Forces in the occupied territories (2016)

Tanks	379
ACV	480
Artillery	570
Personnel	45 409

DESTRUCTION and DAMAGE

Settlements	900
Houses	150 000
Public buildings	7 000
Schools	693
Kindergardens	855
Healthcare facilities	695
Libraries	927
Temples	144
Mosques	62
Historical places	9
Historical monuments and museums	473
Museum exhibits	40 000
Natural monuments	215
Protected natural areas	70 388.6 ha

AGGRESSION The occupied territories of the Republic of Azerbaijan

Former Nagorno Karabakh

Autonomous Oblast - NKAO(1923-1991)

Territory:

4.388 sq.km

	date of occup.	area (in sq.km)	popul. at the time of occup.	current popul. (2017)
Khojaly	26.02.1992	970	11567	15800
Shusha	08.05.1992	289	24900	33198
Khojavand	02.10.1992	1458	9011	12283

*after administrative-territorial changes of 1992

THE OCCUPIED TERRITORIES OF THE REPUBLIC OF AZERBAIJAN OUTSIDE FORMER NKAO

	date of occup.	area (in sq.km)	popul. at the time of occup.	current popul. (2017)
Lachin	18.05.1992	1835	60000	75147
Kalbajar	02.04.1993	1936	55000	89780
Aghdam	23.07.1993	1094	165600	194834
Fizuly	23.08.1993	1386	95940	127558
Jabrayil	23.08.1993	1050	52604	77840
Gubadly	31.08.1993	802	30323	39619
Zangilan	29.10.1993	707	32600	43406

GAZAKH district*

Baghanis Ayrym	24.03.1990
Kheyrymly	08.03.1992
Ashaghy Askipara	12.03.1992
Barkhudarly**	27.04.1992
Sofulu**	27.04.1992
Gyzylhajyly	11.06.1992
Yukhary Askipara**	14.06.1992

*the population of Gazakh dist. was purely Azerbaijanis.

**enclave villages.

Motorways	2 670 km
Railways	210 km
Bridges	160
Water pipelines	2 300 km
Gas pipelines	2 000 km
Electricity lines	15 000 km
Forests	261 000 ha
Relict lakes	7
Sowing area	1 000 000 ha
Irrigation systems	1 200 km
Industrial and agricultural enterprises	6 000
Reservoir of water	631 million m ³
Communication lines	2 561 km
Mineral deposits	163

SADARAK district, NAKHCHYVAN AR

	date of occup.	population (1989)	ethnic comp. (1989)
Karki enc.village	15.01.1990	333	100% aze

Victims of aggression

(approximately)

died:	20.000
wounded:	100.000
disabled:	50.000
missing:	6.000

Ali Hasanov

**OZARBAYJONLIKLARGA QARSHI ETNIK
TOZALASH VA MILLIY QIRG‘IN SIYOSATI
XO‘JAYLI MILLIY QIRG‘INI**

Loyiha rahbari va ideya muallifi: **Samir ABBOSOV**
Muharrir: **Qulu KENGERLI**
Nashr uchun mas‘ul: **Kenan KARIMOV**
Dizayner: **Anar MAMMADOV**

Litsenziya: AI №218, 03.08.2012.

Terishga berildi: 03.10.2017 y.
Bosishga ruxsat etildi: 24.11.2017 y.
Bichimi 60x84 $\frac{1}{16}$, Ofset bosma.
Shartli bosma tab. 12,5.
Garnitura Times New Roman. Adadi 500 nusxa.
Buyurtma № 8-1/17. Bahosi kelishilgan narxda.

«Istiqlol nuri» nashriyoti.
100129, Toshkent shahri, Navoiy ko‘chasi, 30.

«SHAROFOV DILSHOD BAHROM O‘G‘LI» YaTTning
kompyuter markazida kompyuter yordamida nusxalandi.
Toshkent shahri, Navoiy ko‘chasi, 30.